

Buda Ferenc

Parafrázisok a Falak könyvéhez

„Ne vádolj s ne fogadkozz”
(József Attila)

1957

KISKÉSEMMELEK korunk földjébe ások –
gyökeret vert a dudvás félelem.
Futószalagon szerelt tárgyalások
gépcarnoka a tárgyalóterem.
Fék csikorog, kiszáll a két detektív:
„XY itthon van? Jön velünk!” –
S a zöld ügyész előtt a ferde, fiktív
vádak ellen hiába érvelünk.
Dagadnak már a hús fogházfalak,
alul a fém, felül a rossz salak,
s torkokba hűl a tiszta szó rekedten.
De hát sebaj, a búza majd kinő,
s asztalhoz ül az ítélő idő
a földgolyónyi tárgyalóteremben.

*

OLDALT ÉS SZEMKÖZT elkészült a
[fénykép.

Komoly karton és biztos ujjnyomat
őrzi személyem külsejét s kilétét –
akár egy tolvajt, nyilvánartanak.
Bűnöző lettem, mondhatni, hogy hájjal
simára kent, dörzsölt, sities vagány.
Költeményeim alvilági bájjal
tündöklenek a versek tárlatán.
Hajolnom kell a csülkös smasszereknek,
akár a bődülő bivalyseregnek
lába előtt hajlong a gyenge fű,
s ha egyszer innét kikerülök végül,
hordozhatom majd ékes örökségül
s jelül: büntetett előéletű.

*

+ 56

KISKÉSEMMELEK manapság mit hegyezzek?
Rímet? Hajítófát? Netán zabot?
A trendi máma ez: mindent szerezz meg,
vagy legalább mímeld a gazdagot.
Fék csikorog, egy Volvo épp leparkol,
előböhömlik két kigyúrt fazon.
Végigmérnek. A szemük szinte karmol.
Ezekkel jobb, ha nem találkozom.
Hamar elhúzok s vissza sem tekintek.
Kissé odébb kiszúrom épp, amint egy
hajléktalan dereng a fal tövéén,
csecsként tapadván egy horpadt palackra.
Ám az üres – üdvösség elhalasztva.
Baljós esélyem benne látom én...?

*

OLDALT ÉS SZEMKÖZT is szemügyre
[vesznek.

Néhány kamera hátulról figyel.
Meg nem látni, bár szemed kimeresztet,
mégis tudod: néz, néz a Big Brother.
Figyelme, mint a levegő, körülvesz,
benne mozogsz, bár észre nem veszed.
E biztonságnak voltaképp örülhetsz,
sőt – le se tagadd! – már-már élvezed.
Megszokni ezt is, mint a régi bőrgyár
vaskos bűzét: szomjú tüdődbe dől már
esztendők óta oxigén helyett,
lassacsckán minden porcikád övé lesz,
s holnaptól már nélküle nem is élhetsz:
szívod, nyeled, mint jó anyatejet.

*

AZ EMBER OLYKOR úgy tud vágyakozni,
Hogy égetőbben már nem is lehet.
Minden csak bánatát képes fokozni,
s fájó filmszalag lesz a képzelet.
Emlékezéssel szívig megrakodva
a kinti gerlebűgást hallgatom.
Hamuvá hull a hitvány cigaretta.
Aléltató fény ül az ablakon.
Falak ellen nincs eszköz védelemre –
szívom a kéklő füstöt émelve,
szétfoszlik az, akár a tűnt öröm,
s szálanként hull, fogyatkozik reményem.
De túrni kell most könny nélkül, keményen.
S a kurta csikkel ujjam pörkölöm.

*

AZ ABLAKON nem száll ki még a füst sem,
falak között maradni kénytelen.
Ott kinn az ég vert kék színű ezüstben,
itt kámzsa leng a kínos éjjelen.
Hurkot vető, nehézkes sóhajokból
bogos fonál és fénytelen szövet
feszül. Az ember még ha belegondol,
akkor se lát a deszkában szöveget,
s gyengén, gyanútlan ráhever a padra.
Az szárazon, szilárdan áll alatta,
lába nem inog, lapja nem hasad,
csak amidőn már régen rajta fekszik
borús hajnaltól bánatos napestig,
sajdít húsában szálkát és vasat.

*

AZ EMBER OLYKOR úgy – de néha úgy sem.
Felcihelődik s aztán lenn marad.
Unja az ót, s nem vonzza már az új sem.
Káosztól retteg s nyög a rend alatt.
Emlékezése szaggatott, homályos,
karcolt lemezként kattog, körbejár.
Lankadt egész nap, este meg nem álmos.
Maga se tudja, mit, de egyre vár,
s nézi a semmit bambultan, meredten.
Csengő ha szól, riadva összeretlen.
Barlanghomályban tétlen rostokol.
Elment ismét a nap. Elmúlt az élet.
Hamar sötétedik már. Mit meséljek?
Se kurta csikk, se kéklő füstgomoly.

*

AZ ABLAKON bejön a füst, ha tél van.
Ez érthető: ilyenkor fűtenek.
Szippantom hát a másokét aléltan,
találgatván: mitől is lesz meleg
itt az alvégen némelyik lakásban?
Fojtó szagok: biz nemcsak szén s fa ég –
ingyen beszerzett bálás rongy, garázsban
tárolt limlomok, mocskos hulladék.
„Kazánba mindet! Gyújts alá, hadd égjen!”
És klórszagú korom pilléz az éjben
a hallgatásba fülő táj fölött.
Hisz szép a tél (csak rá ne unj, barátom):
dér a fűvön, zúzmara fenn a fákon.
S a füst leszáll. S az ember felköhög.

*

KINN A VASÚTON gőzmozdonysikoltás:
tolatva fújtat egy tehervonat.
Gerincem mellett sajgó tífuszoltás.
Göcsörtös gondok úzik álmodat.
Az egyik társam álmában beszélget,
a másik jajgat, horkol. Vagy hörög?
Túlingerelt agysejtjeimhez érnek
zajok, neszek, mint érdes ércrögök.
Az álmatlanság nyútt agyunk adója.
Mire elalszom, kishíján öt óra,
és megkezdődik, mert muszáj, a nap –
egy ajtóval odébbra, mint a többi.
Tudom: nem fog a kulcslyukon bejönni
szabadságom, sem a küszöb alatt.

*

A FAL FEHÉRJÉN szétnyomott poloska,
barnára száradt potrohán a vér.
Óráink súlya megnő százszorosra.
Az ember már csak csöppekben remél.
Gyomrom üres, de szívem még tele,
ki nem fogyott a vágy és keserűség
belőlem. Rág a rabság, mint fene,
és tűrnöm kell, hogy arcomat megüssék.
Tűnődöm olykor: majd ha jó a nagy vám,
mi történnék, ha mindezt visszaadnám?
S a fortyanó vér arcul öntöget.
Ám higgadok: számoljanak csak mások,
nem dolgaim hitvány kis bosszulások.
És zsebre gyűrőm sápadt öklömet.

*

KINN A VASÚTON gőzös nem sikoltoz,
ezüst szavú harang sem hízeleg.
Helyette rég (hívebben már e korhoz)
járják a pályát morgó Dieselelek.
A forgalom nem áll le éjszakára.
Gyér álmainnak gyakran vége van,
s virrasztok hosszan, bár szemem lezárva.
Tökéletes csönd nincs. De béke van.
Ébrenlétből álomba átlebegve
beúszom egy homályló bálterembe,
ám csakhamar a hajnal felragyog,
szétfoszladoznak mind, akár a pelyhek,
miket álmodtam, s mindent elfelejték.
Szemem az égre néz. Szabad vagyok.

*

A FAL FEHÉR, de éppen úgy lehetne
kék, sárga, zöld. Vagy, mondjuk, jajveres.
Mázolhatnám magam is új színekre,
ha lelkileg nem volnék balkezes.
Magam vagyok, magamban morgolódom.
Ki az, ki szólt? Valaki dörmögött?
„Fehér maradjon!” – így motyog a pókom,
hálót bogozován fenn, a cső mögött.
Valódi pók? Ó, nem: csak égi mása,
rejtett zugom hűséges, régi társa.
Folyton fon és örökön öltöget,
s én lankadatlan szorgalmát csodálván,
merőn alatta állok, mint a bálvány,
s dörzsölgetem csak dermedt öklömet.

*

KERESNI MINDIG túl sovány dolog,
s a sorsom az, hogy holtomig keressek.
Rabja vagyok annak, kit vádoló,
s oly furcsa így: fogolyként felperesnek.
Tehetség, elme, agyvelő, ideg
ne rezdüljön, ne szóljon, ne teremjen.
A tarka törvény művelőinek
félszava sincsen égő érdekemben.
Akinek nyelve nőtt, a sitten ül
alul, felül és négy oldalt bezárva.
Repedt reményét őrzi istenül:
talán telik vagy két csomag dohányra
belőle. Foltos mennyezet alatt
tengő versem csak vézna vádirat.

*

ALIG PIHENT agyamban rajzanak
időtlen dolgok íratlan betűi,
száradó szárnyú, újszülött szavak,
s a fémnehéz időt kell egyre tűrni
mindenfelől. Az éles értelem
közel kiutat bárhogy is keressen,
már nem talál a vastag, vértelen
komor falak közül, s mint szív a testben,
ülünk és lüktetünk tanácstalan
s kötjük magunkat kénytelen reményhez,
így az időnek oly ringása van,
amit az ember vágatásnak érez.
De hát ez is csak játszi öncsalás,
hideg homokból készített kalács.

*

KERESNI MINDIG kapható valék:
múltat, kiutat, jobb jövőt, kenyérkét.
Volt, hogy engem kerestek dúvadék.
Magam bementem, s porcióm kimérték.
Az idő tájt a honi ég alatt
történt efféle sok – minek regéljem?
Huzalsövények...Őrtorony...Falak.
Több tartozásom nincs talán e téren.
Szemünk elől elrejt a messzeség
ezt-azt idővel. S egyre nő e halmaz.
Haszonra fordul, lám, a veszteség:
amnéziával sorsunk megjutalmaz.
Túl vagyok, túl, mi rég volt, mindazon.
Nem vádoló hát s nem fogadkozom.

*

ALIG PIHENT agyamban zajlanak
idétlen dolgok. Jómagam se értem,
hogy e tolakvó képek és szavak
honnét s miből. S akár a rossz mesékben,
a láncfonal váratlan elszakad,
egy ismeretlen arc kinéz a résen,
nyúlnek felé, de int, hogy nem szabad.
Szomjas vagyok, kihagy a szívverésem.
Víz csordogál. Valaki felkacag.
Én is nevetnék már a veszteségen,
ám elhomályosul a filmszalag,
s érzem nyomasztó, sajtó semmiségem.
Nem őket én, de engem ők cipelnek.
S nincs semmi cél. Nincs józan végkifejlet.

*

HUSZONEGY ÉVEM csöndben félretettem,
semmin sincsen, mégis csak veszthetek.
Nevem csak szó, személyem védhetetlen,
s mert nincs miért, ne védelmezzetek.
Vigaszt nem ad a józan magyarázat –
a tény szilárd s a kurta szó kerek:
ürülékemmel egy szintre aláztak
e szennyvízlelkű névleg-emberek.
Létem körül szoros, szegelt a korlát,
s egy biztos van csupán: az egyszeregy.
Jó izmain rugóit átkarolták
kérelhetetlen külső kényszerek.
Hálószemek közé szorult a pályám,
s csak légy vagyok a pókok lakomáján.

*

ÍGÉRTEK ENYHÍTÉST, ha mást írok,
mondván: „hajolj, s megnyílik majd a börtön”,
de markolnak megdermedt mártírok,
úgy tiszta hát, ha sorsomat betöltöm.
Foszló csepűből megsodort zsinég –
göbös, kemény csomóvá hurkolóztam,
s szolgálók hitem eszményeinek
tetőtől-talpig szürke rab-darócban.
Nincs dolgom többé hűtlen pásztorokkal.
S bár sajtó talppal, kiszáradt torokkal
vonszolódom a fölvérzett uton,
kitartok végig, bárhová vezessen,
ha bárányomat így kell megkeresnem,
s terhelt erőm megtisztul majd, tudom.

HUSZONEGY ÉVEM úgy-ahogy betöltöm,
(rég volt, igen: talán igaz se volt),
kinn térdelünk a rideg répaföldön,
kezünk fején szederjes hullafolt.
A köd fölött lebbennek méla varjak.
Ropog a dér. Korán betört a fagy.
Kemény a rög, de vájkáld csak s kaparjad!
Egy most a cél: hogy életben maradj.
Fegyőreink is fájnak ám kegyetlen!
Három közül az egyikük lovon.
Vágtába csap ez néha kis körökben,
s míg én a fagyott földet markolom,
deres ló orrlíkából dől a gőz rám.
Huszonegy év. Hát – nem volt épp nyerőszám.

*

ÍGÉRTEK ENYHÍTÉST (vagy enyhülést?
nem is tudom) minap a rádióban.
S hogy várjam ki a végelgyengülést,
holott még addig számom buktató van.
De azokról a reklám nem beszél:
derűs jövőt kínál föl bankhitelre,
miközben fúj, csak fúj a szembeszél.
S az ember bízik: hátha kitelelné.
Naponta újrakezdi szüntelen,
s bár tudja jól: eszméit szétdobálták,
a tavaszi s az őszi ünnepen
kitűz kettesben egy-egy kis kokárdát.
Nézi a sajtó föld göröngyeit,
s kicsinyeiben elgyönyörködik.

Buda Ferenc 1956 végén, 1957-ben írta a *Falak könyve* verseit. A versciklus csak évtizedek után, 2006-ban jelent meg kötetben.

A költő 56 év múltán megírta a régi ciklus párverseit. Az eredeti verseket és „parafrázisaikat” most egymás mellett közöljük. (A Szerk.)

Zelei Miklós

Őrsátánok

Teli a ház velük. A földemen járnak fel, hol a fűtéscsövek élnek, a ház alatti cellazugokból, hasalva se jutsz át járatokból. Strandolnak a csőrepedés partján, csúszdázznak, lábtengő, bukfenc, kézizés. A csótányvonulásból nagyokat falnak, repedésig tömik magukat a sötétség nyirkos galuskáival, penésznokedli, szétázott kürtőderengés-morzsa, salétrom mennyei koszt, császári csámcsogás, se arany metszés, se arany, csipszrőf, zzzzzzcelofánmuzsika, rendezgetik a foszlányokat. Girhes Avarit, a fősvény sátán, foltos gatyában, izzadmányarany atlétában avas pénzeszsák lyukait simogatja egymásra, homlokpántot igazít, hajlong, szemlélteti a cafatokat, próbálja a kiavult bankjelzést, orrához szorítja a ringyeket és a rongyokat, nagyokat szív. Gyűlöletszag, háborúszag, kifosztásszag, kirablásszag, hazugságszag, vérszag, hullaszag, éhínségszag, kínvallatásszag, szögesdrótszag, rácsszag, a szabadság hiány sültalmaillata, Szent Vonakodás, gyávaszag, kiúzetésszag, áthatolhatatlan szagok, szagok. Szagbeton. Tükörszag. Benne testetlen Kevély rákrohadása. Szemzугból örömgenny, csöpp, csöpp. Őrsátánok a házban. A hűtődisznó egész éjjel a frigóajtót nyitja-csapja, villámfények a konyhasötétben. Mindennap többet végy el a világból, mint amennyit adsz, letépett ajtajú fridzsider a teremtés.

Semmi re kellő segédsátán, ő veri be kalapáccsal az ablakunkat, képzetlen, tanulatlan, másra nem jó. Az üvegszilánkok kint az utcán, a futball-labda a vitrinben, az ablak alatt dermed a gyerekcsoport, ők nem is fociztak. A háztartásigép-szerelő őrsátán rontja szét a porszívót, a kávédarálót, hajszárítót, beül a fritőzbe, használt búznak a friss olajba, visítva hancúrozik a forróságban, fürdik a rántott hús-szeletekkel, hogy olyan bűdösek lesznek, mint még soha, és azon forró olajában ugrik fejest a Whirlpoolba, amikor már szárítja a fehérét. Fenéssel ül a kéménybe pokol technikusa, a szén-monoxid őre sátán, csendben emészt el. A mérnökkecske túlélni nem hagy. Kezébe kötél, ahogy ébreszt. Biztat, kiszámolta, milyen magasról, milyen hosszú és mennyire erős kell, biztosra menjünk. Várakozik készenlétben, hogy vasvillával szurkálja a szemem, klopfolóval püfölje a halántékom, a dobhártyám, zsinórokkal rángassa kezem és lábam, tüzes fogóval rántsa ki a nyelvem. A családirtás őrsátánja elegáns harag, főmérnök fekete szmokingban. Nem is látom, nem is hallom. Köszön és leül. Figyeled, hogy szuszognak? Hatvanhét késszúrás a hú feleségbe, a négy gyerekedbe, kösd a beleiket össze, s mellettük tapogatózva jöhetsz azonnal. Sok irigyed lesz, pontos halál.

Életkép

Szigonnyal akváriumban. Aranyhal, ezüsthál, gyémántsügér, vitorlášahalak, kis üvegszukák, bársonybalin, fekete szellemkés, szóke gurámi, guppi fiú-lány, trópusi nuni-nuni, Molly night, rúzsos plekó, legyező tévhalacska, opál iringó, köldökcsík, cicahal, tanga-tanga királykék, taní-tani is kell, bazmeg, hogy megéljünk! Vérkalikó, punciharcsa, kuli-kuli, szaka-szaka, zöld csíkos cápalárma, Havanna apuhol, éji U – U – U – U – U – papagájkeszeg. Leszek a mestered. Leszek a mestered. Incelke, vadászka, leita söröcske, számi harcoshal, egymásnak díszpetra. Rajban flashmobivadék, korall-leopárd. Tölti helyettük a tesztlapokat. Kulifejú füleshal, fátyolos uhumárna. Angóraponty! Repülő róka, lófarkas platti, ékes baletta, bohóchal. Elmúlt-e tizenhat aznap? Felcsapó veronahal, horgas habnimród, osztálykönyv, csekkolás. Lagúnaszirony, veres neonhal, gutti türkiz Hawaii.

Fokhagymakirály

„Mások szerint – függetlenül attól, hogy nyilatkozott-e ilyen értelemben vagy se – Lichter a szerelemben misztikus értéket fedett volna föl, utat a döbbenet megközelítéséhez. Emiatt nemcsak hogy nem szállott szembe az ösztökéléssel, hanem ellenkezőleg: minden lehetséges módon serkentette, így például étkezési rendjével: abban a hitben, hogy a fokhagyma meg a hagyma szerelmi izgatószer, hatalmas mennyiségeket fogyasztott, az eredmény azonban – egyébként a neveltségesség teljesen elemi megnyilvánulási fokán – az volt, hogy a nők megundorodtak tőle, és közelükbe sem engedték.”

Matei Călinescu: *Zacharias Lichter élete és nézetei*. Szilágyi Domokos fordítása. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1971. 98–99. p.

Hatvankilenc dkg fokhagymát kell apróra vágni, majd famozsárban törni egészen addig, míg habos nem lesz szinte. Ekkor kell hozzákeverni a vivőanyagot, a vazelint, melynek előnyös tulajdonsága, hogy gátolja a víz abszorpcióját, a bőrnek pedig szép, zsíros fényt és tapintást ad. Pontosan annyi vazelint dolgozzunk bele a fokhagymahabba, hogy kellemesen kenhető legyen. Öltöny, szmoking, frakk. Egyik sem akadályozza, hogy a fokhagymakrém jótékony hatásait kifejtse! Nem csillapodik határozott aromája, és nem csökken A-, B-, C-, E-vitamin-tartalmának hatóereje. Már az egyiptomi piramisépítők is éltek vele, e hatalmas épületek is a fokhagymából lelkünkbe és testünkbe költöző, múlthatatlan vitalitást dicsérik. Belfertőtlenítő, immunrendszer-erősítő hatását már a régi kínaiak ismerték. A polgári esküvőn a fokhagymakirály öltönyt visel, egész testére ekkor keni rá a gondosan előkészített első adag fokhagymakrémet, pontosan tizenhárom dekagrammot, de úgy, hogy a homlokától kezdve a talpát is befedje. Ha igazán igényes, a fokhagymakirály zselészerűen ken a hajába is fokhagymakrémet. A modern orvostudomány igazolta a fokhagyma vérnyomáscsökkentő, baktérium-, vírus- és gombaellenes, valamint emésztést elősegítő hatását. Az egyházi esküvőn a fokhagymakirály szmokingot vesz, s erre az alkalomra keni magára a következő adag, huszonhárom dekagramm, fokhagymakrémet. Hatóanyagának vegyülete, az allicin, más élettani hatása mellett, ráksejtellenes tulajdonsággal

is rendelkezik, és megelőzi a szívinfarktust. Jelkép, hogy a nászéjszakára a fokhagymakirály pontosan harminchárom deka fokhagymakrémmel keni be testét, frakkot húz magára, s a fekete-fehér ellentéteinek köszönhető eleganciával, fején fokhagymakoszorúból font koronával, magabiztosan lép elő, mert a fokhagyma az erek kitágítása révén a vér jobb, erőteljesebb áramlását teszi lehetővé. A harminchárom deka egyesíti magában az előző két mennyiséget, amelyek többlete a titkok hármasságát foglalja magába, összeadva pedig mágikus jelentésével, a számmisztika ezoteriájának közreműködésével serkent sikerre.

Jogvédők

(Budapesti szerkesztőségünk telefonjelentése, július 31.) Érdekes feljelentés érkezett ma a kispesti rendőrkapitányságra. A feljelentést Kiss András 73 éves öreg ember tette. Kiss pár nappal ezelőtt lakásán felakasztotta magát, de a kötél elszakadt és hozzátartozói eszméletre térítették.

A rendőrség az öngyilkosjelöltet, aki búskomorságba esett, kihallgatta. Kiss András kijelentette, hogy nem találja már semmi értelmét az életnek, és nagyon szeretne meghalni. Ezután elpanaszolta, hogy öngyilkossági kísérlete azért nem sikerült, mert a kereskedő, akinél a kötelet vásárolta, becsapta: ő ugyanis a kereskedőtől erős kenderkötelet kért, annak árát fizette ki, és mégis hitvány kócot kapott. Kérte, hogy panaszát vegyék jegyzőkönyvbe, és a kereskedő ellen csalás miatt indítsák meg az eljárást.

A rendőrségen hiába akarták lebeszélni az öreg embert, kitarzott kérése mellett, így tehát a panaszt jegyzőkönyvbe vették, és annak alapján megindult az eljárás a kötélkereskedő ellen, akinek az öreg végeredményben az életét köszönheti.

Prágai Magyar Hírlap, 1933. augusztus 1., kedd, 5. p.

(Budapesti szerkesztőségünk telefonjelentése, augusztus 2.) Jogvédők siettek a szerencsétlenül járt Kiss András (73) segítségére. Megállapították: a baleset oka az, hogy a kötél nem természetes anyagból, silány eljárással készült. Kiss Andrásnak ügyvédet fogadtak, és együtt keresték föl a kötélkereskedő tulajdonát képező Kispest, Kossuth téri shopot, ahol szakértőik Kiss Andrással közösen választották ki a megfelelő anyagból készített, kielégítő minőségű és alkalmas méretű kötelet. Újabb sajnálatos baleset elkerülése érdekében Szalay Balázs (47) kereskedőt kötelezték, hogy áruja – amelynek áfatartalma az ellenzék szerint előnytelenül magas – minőségének ellenőrzése céljából a shop gerendájára kösse föl magát. A kötél minősége ezúttal kifogástalan volt, azután sem szakadt el, hogy Szalay kereskedő a lelkét kilehelte, s még több mint negyedórát lógott rajta. Ezután a kereskedőt a hurokból kivették, és megvárták, amíg Kiss dugja bele a nyakát. Az idős választópolgár számára segítséget kellett nyújtani, mert reumatikus megbetegedései miatt a mozgása már elnehezült. De az aktivisták felségítették a tonettszékre, és ki is rúgták alóla. Nyárády Anett, az Országos Egészségügyi Pénztár szóvivője cáfolja az állítást, amely szerint izületi bántalmaira a nyugdíjas a szakszerű orvosi ellátást nem kapta meg.

Prágai Magyar Hírlap, 1933. augusztus 3., csütörtök, 5. p.

Gyerek és kutya biztos siker

Megtámadott egy tízéves kisiút saját kutyájuk. K. Domokos az udvarukon játszott, amikor Akira, a család ötvenhét kilós rottweilere rátámadt. Ezeket a kutyákat a középkorban Rottweil városában kezdték nemesíteni a római légiók által hátrahagyott erős, nagy testű kutyák és helyi pásztorkutyák keresztezésével. Így fejlődött ki a vágómarhák terelésére használt, úgynevezett rottweiler mészáros. Ezt a kutyafajtát háborús bevetésekben is sikerrel alkalmazták. Akira az arcán, a mellkasán és a combján marcangolta össze Domokost, tette után a helyszínről elmenekült, a rendőrök az ismerősénél fogták el a szomszédos Sápon. M. Lajos (57) sápi vállalkozó azt vallotta, nem tudta, hogy Akira bujkál náluk, azt hitte, hogy látogatóba érkezett. M. Lajos elmondta azt is, hogy Akira teljesen nyugodt benyomást keltett, az áfaemelésekről beszélgettek, illetve arról, hogy a nyereségből még ki lehet-e gazdálkodni az üzemanyagok drágulását. A rottweiler mészáros a rendőröknek először tagadott, de amikor Suzukijának üléshezátán kimutatták a vényomokat, beismerő vallomást tett. Ezután állatmenhelyre szállították, ahol állatvédők vizsgálják az állapotát. Domokost a helyszínen agyonlőtték.

Prométheusz

Istenek, sátánok, rémek, angyalok. Meg démonok és gólemek. Kereszt, manó, elefánt. Létpöttömök. Tömzsi mumusok. Gyúrt lelkek, gyömösz lidércek. Teremtények a kemencében. Még beüle romule, s bandukolva, bujkálva, röpkölődve, feszes vigyázzban vagy hasmánt őrzik az égetést. Kemenceszelleme. Agyagba lehelt gondolat. A művészet oltalmazói. Készre gyúrva, Prométheusz-sorozatomban darabjait Ithakából hozott fával hevített szívkemencémbe rendeztem. Mind összetört, elpusztult, megsemmisült. Csak egy maradt: ez a tűzoltófigurácska-szellem. Mintha a szívében bombázták volna Drezdát. A legérzékenyebb része, fecskendőjének hegye is ép, sisakcsúcsa se csorba, csákánya is sértetlen.

Művészet

Öt vadonatúj BMW. Már mindegyikben benne vannak a töltetek. Százötven-százhatvanmillió elszáll, de gyönyörű lesz a kép. A díszletek is, már összekötve a számítógéppel, és ahogy megszólalnak a golyószórók, a géppisztolyok, a géppuskák, azonnal kirobbannak a lukak a falakból.

A csajnak is a háta betöltve. Rohan! Azt hiszi, hogy az üldözők mögötte vannak. De szemből kapja géppuskával. Cafatra! Homloktól hasig elönti a vér. És máris a háta jön képbé. A golyók kinyitják a testét, amikor szétrobbannak benne.

A robbanások megskalpoltják a csajt. Fölragad a haja a plafonra! Ebben a pillanatban csönd. Teljes csönd. Csak a plafonra tapadt hajtincseket borzolja a szél.

Juhász Ferenc

A lekötözött kilincs

Mi szegények voltunk. De nem a legszegényebbek. Úgy a szegénység közepén. Egyszer már írtam arról, hogy hány rétege van a szegénységnek. A nem nélkülöző, nem éhező egyszerű szegénységnek. Apám: Juhász Ferenc munkásember volt. Tüdőbajos. Életünkben a köhögés, hurut-köpködés oly állandó volt és oly természetes, mint a lélegzetvétel. Aztán nagy tüdőműtete után kőművesből lett irodaszolga, hivatalsegéd, ahogy hivatalosan mondták, olyan vidd ide-vidd oda aktatáskás ember egy német cégnél. Magyar ember volt, de anyámmal svábul beszéltek, azt hitték öcsémrel nem értjük miről beszélnek, reggel, vagy munka közben, vagy a betegség-csitulásban, vagy éjszaka az ágyban, szeretkezés előtt vagy után, hiszen egy szobánk volt, ott izzottunk, izzadtunk, vagy vacogtunk, a dunyha alá fújva forró lélegzetiünket, míg lábainknál a forró vízzel telt zöld, gumigyűrűs, piros gumi-glóriás, fehér porcelándugós csatos üveg forró vize melegítette talpainkat, lábszárunkat, velem egy kis ágyban fekvő öcsém horgas hosszú lábujjait. Anyám: született Andresz Borbála barnahajú, sovány, vékony sváblány volt. Csak nagy néha boldog, azt hiszem boldogtalan a befejezés előtti pillanatig. Mit érezhetett, mit gondolhatott, amikor hatalmas tüdővérhányás utáni halott apám meztelen testét mosta? Ült a halott az óriás mosóteknőben ruhátlanul, testére száradt piros ingben és bokáig érő hosszú máslis gatyában és a gatyavágon kinőtt halott férfiszerve, mint egy fekete makkliliom, fekete sakk-ló. Ki meri azt mondani, hogy a szegényekben nincs áhítat és ámulat a jobb lét iránt? Ki meri azt mondani, hogy a szegényekben nincs vágyakozás. Vágy és áhítat! Én kiskoromban piros játékautót szerettem volna, igazi fekete gumikerekekkel, de csak piros kartonpapír huszárcsákóm volt, meg hosszú fényes alumínium-kardom. Azt kaptuk öcsémrel karácsonyra. Ó, az a Szent Karácsony! Énekeltem társaimmal a nagymise alatt a kóruson állva. Nekem fujtatni is kellett a vastag síphárfa alatt az orgona oldalából kiálló ezüstös fém-nyelven ugrálva, mert kicsi voltam és barkaág-sovány, de talpalni kellett az orgona-oldalból kinövő fémnyelven, a fujtató-oldal oldalt-kiálló vízszintes uszonyán, míg mellettem a fémzsongás orgonasípok bordázata, mint egy Isten-szolgája gigászi őslény-csontváz, Dinoszaurusz-csontvázkosár és én

ugráltam a fujtató ezüstrecés vízszintes oldaluszonyán, mintha egy titáni őshal-oldaluszony fékszerűen billegő oldalszárnyán lihegne, mint egy könnyű-könnyű lepke, kis ünnep-ruhás proli-bohóc, s arcomon még a nyári nap égette feketeség, mintha korom-álarc lenne arcomon, hiszen azt kaptam: néger feketeséget a nyári naptűz égetéskor, feleletül a létezésre-zuhogó aranyparázs szenvedő vigasztalanságban. Napszámos fiú, klottgatás kiskölyök, hogy bízzak Istenben és a Halálban. És eljött a Karácsony! Piros kürtökkel jött az ős. Fehér hárfákkal jött a tél! És kis fenyőág-léptekkel közeledett a hóban, a havas sárban, a jéghártya talpú gyermek-lábnymokban a várakozás-szívű, ajándékremény-ihletű Szent Karácsony. Nekünk szoba-konyhás, nádfödeles törpe házunk volt Bián, a Tópart utcában. Utcánk alatt óriás halastó, befagyottan, mint egy titáni papucsállatka, nádas-szörzetű ezüst fémpénz, mint a vonatsínre fektetett ezüst forint, amit hártásra lapított a rajta átördülő vonatkerék, mint egy laposra-kalapált feketeorrú kismalacfejű sündisznó! De szép volt! De jó volt! Szopogatni a nádtető rozsdá-zöld csöveiből kinőtt, földig érő jégcsapokat, a télfogsor fehérrépa fagy-agyarait szopogatni, a szegények fagyalt-vigasát. És várni az Eljövőt! Várni a Karácsonyt! Hogy hoz-e valamit fehér kezében a tél? Hogy hoz-e zöld fenyőfát jég-kezében a December? Mi úgy vártuk öcsémmel, kisebbik testvéremmel a Karácsonyt, mint a kezdeti keresztények a megváltót. Mert öcsém közül a kisebbiket, Jánoskát, Apám vitte ki kis kék koporsóban a hóna alatt a temetőbe! Sírját ma sem találok! Ó, az a várakozás! Anyám mindig horgolt! Fehér csipkerács-terítő volt mindenütt az ablakokon, az ágyakon, az asztalon, ahol hol húsleves gőzölgött, vagy koporsó volt, s a koporsófödő a falnak támasztva az egyetlen, fűtetlen szobában. S ott állt a kis fenyőfa is a szoba-asztalon. Mindig próbáltuk kinyitni az ajtót, feszegettük, mint költőnek szánt szívemet az ihlet, a lét-varázslat. De nem tudtunk bemenni a szobába, hiába rángattuk a szobaaajtó rézkilincsét, mint horogra akadt hal, tátogó tükörponty a vérszínű ajkába akadt horgas-görbe fém-szigonyát. Nem tudtunk a szobába bemenni, bár zabálta vágy-hitűnk a szent gyerek-kíváncsiság, mint vályúba-öntött szemes kukoricát, a sárga csillagkását a rózsaszín, rózsakérdőjel-farkú malacok a huzatos disznóiban. Nem tudtunk! Mert a konyhát a szobától elválasztó horgolt-függönyös fehér szigorú ajtó spárgával volt lekötözve. Az ajtó kilincsre tekert spárgabilincs nem lazult csípésünkre, harapásunkra, mert a spárgatömeg-hurkot anyám oly szorosra húzta, mint téli éjszaka csillagháló-fényboltozatát az úrhideg. Így aztán csak lestük, lestünk a szobaaajtó horgolás-függönyének sejtkezettái, cellaötszög cérnarácsain át az odabent zölden moccanatlan holnapot, az ima-ünnep szüneteinek sistsergő, szikra-villámtűit, a csillagszóró ezüst-tű robbanás csöndjét.

Pintér Lajos

Tóth Menyhért, utolszor

*Hálásabb utókort reméltem,
szülőföldet, mely befogad.
Füvet vet fölem, nem betont önt.
Azt mondja, nagy volt Ő,
mint a csontsovány Csontváry,
nagy mint a gőgös Van Gogh.
Műveimet el mért feledted?
Emblémaként mért nem kitűzöl?
Raktárak mélyére miért űzöl?
Könnyem hull, oly édes, mint a méz.
Könnyem hull, oly fehér, mint a mész.*

Pierrot

Pálfy Gusztáv 70. születésnapjára

*Pálfy Guszti
hetven?
Az le-
hetetlen.
Hiszen fiatal,
fut,
szalad –
nem elköt,
alkot,
övé a diadal.
Talán csak
hatóan.
Így halha-
tatlan.
Inkább csak
ötven,
az ember-szív
döbben,
hogy Pálfy Guszti
ötven.*

*Éltesse Isten,
kívánja barátja,
Pintér Lajos –
azaz Pierrot,
aki itt áll
előtte talpig
bruhahában,
vagyis
bohóc ruhában.*

Gerőcs Péter

Fiatal mizantróp

Jókedvem van, néha motoszkál valami fölöttem. Vidám kis mogyoróspele. Ha csöndben maradok, majd leszalad ide erre a papírlapra, és felnéz rám. Úgy kell kapirgálnom a papíron, mintha én ő lennék.

Egy íróasztalnál ülök. Fekete talpas íróasztali lámpa van előttem. Nincs benne izzó. Előttem testes, vékony lapú üres könyv. Ebbe írok. A szabad lapok legyezőszerűen nyiladoznak a tenyerem mellett. Ha szükséges, akár magammal is vihetem. Sistergő ceruza. Zöld váza. Ovális tükör. Egyenes, barna hajam van. Szürkés szemem. Frissen borotvált áll. Egyenes orr. Elálló fülek. Így szemből nem tudom eldönteni, hogy ez egy idétlen arcforma, vagy komoly és kihívó; hogy szép vagyok vagy csúnya. Harmincéves lehetek. Semmi különös nincs a tekintetemben. Esetleg egy szemernyi bizonytalanság. Gyermeteg ellenszegülés? Most, hogy újra megnézem, már csak kutakodás van benne, kötelességtudat. Ez is eltűnik. Valami kaparászik a tetőn.

A fiókokban levelek, személyes holmik. Adópapírok. Nem tudom, kihez tartoznak, de talán úgy volna illő, hogy hozzám. Odakint kora tavaszi napsütéses, hideg felhővonulás. A levegő tiszta. Acélszürke aszfalt; egy hosszú út kanyarog a dombok között. Azt gyanítom, Budán vagyok, egy kertes ház padlásán.

Ki kellene menni a kertbe. Vihetném magammal a jegyzetkönyvet.

VISSZA KELL MENNEM A FENTI SZOBÁBA AZ ÍRÓASZTALHOZ!

Pici, gondozatlan kert a ház mögött. Körben csenevész bokrok, szakadozott kerítés. Kikopott fű. A hátam mögött a ház egyszerű parasztház. Hullik a vakolata. Vissza kell mennem a szobába.

Újra a szobában. Zörgő kültéri vaslépcsőn jöttem vissza. Szemben egy újabb ajtó nyílik valahová, de valaki eltorlaszolta egy ruhásszekrényrel. A ház alsó emeletére a kertből nem találtam bejáratot.

Visszaolvastam a szöveget. Látok egy csupa nagybetűvel írt sort arról, hogy vissza kell jönnöm ide, ahol vagyok. Fárasztó lenne kikutatni, hogy honnan. Címekkel kéne sűrűn tagolni a szöveget.

CÍMEKKEL SÚRÚN TAGOLNI A SZÖVEGET!

Fel akartam tenni magamnak egy kérdést. Most jó a kedvem. Valami motoz. Egy motozó állat van itt valahol. Kicsi lehet, karmos végtagokkal. Mindjárt megnézem a fiókban, hátha ott van.

Öt nagy alakú fekete, puha fedeles könyv. Pontos dátummal ellátva. Mindjárt megnézem ezt is, amibe írok. Csakugyan: ott van a négy szám, hogy kettő, nulla, nulla, egy, és hogy március. Mellettem kihúzott fiók. Mindjárt kipakolom, de előbb félreteszem ezt a könyvet, hogy semmiképp ne keveredjen össze a többivel.

Mindig csak néhány mondatot elolvasni a könyvekből, valamint az utolsó 2-3 sort az előttem heverő jegyzetből. Felesleget nem leírni! (Jelzőket, határozókat hanyagolni!)

Nagyon boldog vagyok. Olvastam néhány sort egy hajóskapitányról, aki soha nem tudta, honnan, hová tart. Meg egy festményről, de most csak egy női láb részletére emlékszem belőle. Mind, mind az én kézírásommal. Volt egy részlet arról, hogy kiabáltak, és kocsiba kellett ülnöm, a rakparti villamosmegállóban. Néhol találok csupa nagybetűvel írt sorokat is, mint ebben a jegyzetben. Ilyeneket: A FÉNYKÉPEKET AZ ÁGY ALÁ REJTENI! VALAKI ELOLVASSA A JEGYZETEKET. MEG KELL SEMMISÍTENI MINDET.

Valami kotorászik felettem. Talán a papírfalak mögött. Egy kismadár, vagy egy egér. Egyszer talán megnézem. Mellettem öt súlyos könyv és egy üres fiók. Mielőtt visszatenném őket, belelapozok néhányba.

Nagyon mulatságos, amit találtam. Nagyon boldog vagyok. A ház előtt egy autóbusz maga alá gyűrt egy zöld személygépkocsit. Meg láttam, hogy valamikor megfájdult a csuklóm az írástól. Meg láttam olyat, hogy Endre szótlánul és haragosan tekeri a kormányt.

Nem tudom, általában miről írok, de találtam néhány mindenképpen érdekes gondolatot. Például egy emberről, aki halálos sebet kap, de nem az életét menteni szalad, hanem felmosórongyért, hogy a kiömlő vérét feltörölje. Sok bekezdést találtam az ablakból látható völgyről. Kicsi házak, kicsi kertek. Kuttyák ugatnak, autók serregnek el az úton, ilyesmik. Meg egy emberről, aki enni ad nekem, ha éhes vagyok. Néhány tárgyról találtam leírást, melyeket nem ismerek. Lehet, hogy itt vannak a szobában, csak eddig nem találtam meg őket. Seprű, vasóra. Csakugyan ketyeg valami.

Itt is van. Egy szép nagy, nehézkes vasóra. A szobának nemigen van akusztikája, a ketyegés üresen elvész, mint egy nagy mezőn. A szoba kartonfalakkal van burkolva, meglehetősen egyenetlenül. Semmi derékszög. Egy konkáv szobában ülök, amelyben el lehetne bújni, de nincs ki elől.

Mindjárt megnézem, hogy mi van a felső fiókban. Itt, kérem szépen, iratok vannak, egy pipapiszkáló, egy régi pipa, egy fekete, lecsavarható fedelű fémdoboz, apró fekete forgács beletömöködve. Ez a pipadohány. Azt hiszem, jó lenne rágyújtani, de nincs tüzem. A pipadohánynak nehéz, pácolt illata van, a dobozára rá van írva fehér betűkkel, hogy Black Ambrosia. Fekete ambrózia? Ilyen nevű termék füstjét nem szívesen tüdőzőm le. Akár azt is ráírhatták volna, hogy: méreg. Az iratokon egy név szerepel: Schwarz Barnabás.

Puha fedeles jegyzetkönyvek hevernek szerteszét az asztalomon. Többüket kinyitottam. Némelyik lapon találni elkülönülő sorokat, melyeket csupa nagygyal írtam. Például ezt: KIJUTNI A HÁZBÓL!

Lépteket hallok. Lassú lépteket. Lépcső nyikorog. Kopogtatnak. Várok. Egy férfihang suttog az ajtó túloldalán. „Barnabás, nyisd ki az ajtót.” Azt mondja, csirkét hozott főtt babbal. Mindjárt megkérem, hogy igazolja magát. Azt mondja, hogy a bátyám, és egy nap rendesen kétszer hoz ételt nekem. Megkérem, hogy várjon még. Meglátom a tükröt. Megkérdzem tőle, hogy nézek ki. Eltalálja. Nagyon kér, hogy engedjem be. Követelőzik. Azt mondja, ha nem engedem be, visszaviszi, és éhen maradok. Patthelyzet. Mondom neki, hogy várjon, mert el kell húznom a szekrényt.

Egy férfi simogatta meg a fejemet, mielőtt lement. Itt hagyott egy tányér kulimászt. Főzelékszerűségben üldögélő sült csirkecomb. Ropogós a bőre. Pici, üveges szőrök merednek ki belőle. Aki csinálta, biztosan nem tud főzni. Itt ül egy üvegcancsó egy üvegpohárral. Vajon van-e színtelen méreg?

Nyitva van az ajtó. Lemegyek. Mégsem megyek le: meredek a lépcső. Lent sárga parketta, meg egy barna rongyszőnyeg csücske. Megkérdzem, hogy lemegetek-e. Valaki azt válaszolja odalentről, hogy persze. Megkérdzem, hogy odalent nem fog-e kiszaladni alólam a rongyszőnyeg. Nevet. Nem, mondja. Menjek nyugodtan. 16 lépcsőfok.

Egy férfi kapkodja magára a kabátját. Azt mondja, hogy ott van egy papír az asztalon, azt olvassam el, neki mennie kell, mert késésben van. Hová megy, kérdezem. Dolgozni, az irodába. Azt mondom neki, hogy jó. Azt mondja, hogy 10-kor jön az ápoló, de ez is rajta van a papíron. Azt mondja, ücsörögjek, nézek tévét. Bekapcsolja a zenét. Zongora szól. Beethoven, a *Hammerklavier*. Erre akár mérget is vennék. Egyetlen zongora szól. Halkan. Mollban. Nem ismerem a zongoristát. Különösen játszik. Azt állítja, hogy a részletekben rejlik a lényeg. Nem kadenciákat játszik, hanem hangokat. Ez a harmadik tétel. Minden hang lepottyán a magasból, és úgy marad, mielőtt megszólalna a következő hang. Talán egy öregember játszik. Vagy olyan valaki, akinek a lelke egy öregemberére hasonlít. Egy sánta öregemberére. A nekirugaszkodások gyöngye próbálkozások. Hogy lehet ezt így játszani? Valójában nem a basszus kíséri; ez a főszólam. Egészen elhalkul, de egyre nehezebben, egyre lassabban érkeznek a hangok. Most megváltozik a játék karaktere. Minden nehézséget elhagy, és egészen légiesen érkeznek a hangok, tulajdonképpen már nem is hangokat játszik. Hibásan billent, eltűnik néhány hang a főszólamból, de sebaj, bőségesen ki tudom egészíteni, de nem csak azért, mert ismerem a kottát, mintha csak előttem heverne.

Az asztalon van egy nyomtatott gépirólap. Rajta néhány sor, csupa nagybetűvel szedve, és két kisméretű fotó. Az egyik egy negyvenöt körüli nőt ábrázol, nyaktól fölfelé. Hatalmas feje van, nagyon széles szája, vastag ajkakkal, szeme kis híján eltűnik a gyűrt zsírkötegek között. Az egész feje egy nagy mosoly. Ez van alatta: Klárika. Ápoló. Mellette egy másik fotó. Rajta magas, talán jóképű férfi, szögegyenes barna haját oldalt kettéválasztja, nem elvágólag, de azért határozottan. Kék szeme van, hosszú, keskeny arca. Úgy nevet, hogy látszanak a

fogai. Az áll alatta, hogy Endre, a bátyád. A képek felett néhány sor, csupa nagygyal írva. KLÁRIKA 10-KOR JÖN. VIGYÁZZ MAGADRA! NÉZZ TÉVÉT VAGY HALLGASS ZENÉT! De hiszen épp hallgatok. MARADJ A LAKÁSBAN. ÖLEL SZERETETTEL – BÁTYÁD. Ez kedves tőle. De vajon hol van? Azt írja, hogy ne hagyjam el a lakást. Eszem ágában sincs. Odakint kora tavaszi hideg szél, idebent meleg. Kortyog a radiátor, érzem, hogy melegszik.

Egy szoba közepén ülök, nagy fekete kanapén. Elöttem kicsi faasztal. A lakás lelakott, elhanyagolt. Pedig lehetne fényűző is. Oldalt egy romos amerikai konyha. A pultba építve egy használaton kívüli kandalló, két oldala üveg. Étel illatát érzem. Éhes vagyok. Vízelnem is kell. A konyhacsapba fogok vizelni: nem tudom, hol van a mosdó. Egy kicsit félreteszem a jegyzetkönyvet, hogy vágjak egy szelet kenyeret.

A konyhacsap magasan van, de szerencsére találtam a sarokban egy kis sámlit. Arra ráállva könnyen felérem a csapot. A konyhapulton egy jókora kés hever. Csillog az éle. Abban bízom, hogy nem néz rám. Én sem nézek rá, nehogy felhergeljem, mert akkor belevág a húsomba. Gyorsan begombolom a nadrágomat, és megnyitom a csapot. Ennyi elég is. Most elzárom. Fölöttem pácolt fakeretben rézszínű fémszállal négy részre osztott üveglak. Mögötte porcelántányérok. A fakeret a rézgomb körül füstszerűen megfeketedett. A munkapad párizsi kék színű, márványmintás. A tapintása azonban nem márványszerű: melegebb és kevésbé érdes. Ettől jó kedvem van.

Elhallgat a zene. Odakint csicseregnek a madarak. Elbőg a ház előtt egy busz. Átmegyek a nappalin és kinézek az ablakon. Odakint tavaszi napsütés, kerttel. A kert fűvét vakondtúrások éktelenítik, és van három fa is. Az egyik teljesen csonka. A kert mögött egy másik kert, fadeszkákkal eltakarva. Amögött utca, de erre már nemigen látok rá. Az utca túloldalán hirtelen magasodó domb, oldalán házakkal, sziklás erdőséggel. Kinyitom az ablakot, előtte rács van. Most már tudom, hogyha egyszer tűz üt ki a házban, az ablakon keresztül nem fogok tudni kimászni, ki a házon kívülre, bárhová, ahol se tűz, se füst. Megfordulok. A nappali túlsó végén, jobb oldalon a konyhapult, mellette ajtó. Benézek. Ez a mosdó. A konyhától balra a lakásajtó. Zárva. A falon telefon. Követem a kábelt: ki van húzva. Micsoda trehányóság! Bár amilyen feledékeny vagyok mostanában, az is lehet, hogy én voltam. Visszadugom a helyére.

A nappaliban körben könyvespolcok, tele könyvekkel, középen ülőgarnitúra és dohányzóasztal. A kanapé fekete, hosszú csíkokban ráncosodó műbőr, ha végighúzom rajta, nyikorog az ujjam. Az asztalon gyümölcstál; alma és narancs. A bejárati ajtó és a konyha között egy meredek lépcső megy fel. Én is felmegyek. A 4. lépcsőfok egy kissé inog. A lépcső tetején épp csak akkora hely, hogy az ember meg tud fordulni, szemben ajtó. Benyitok. Egy kis szobába lépek. Benne ágy, egy szekrény és egy íróasztal. Az ágy mellett egy kis szőnyeg. A szekrény nagy és ódon. El sem tudom képzelni, hogy hozhatták fel. Vagy itt rakták össze? Ez azért nem valószínű, mert már nagyon öreg. Régebbi, mint ez a szoba. A tetőtéri ablakokon keresztül sem férhetett be. Rejtély. Kinyitom az ajtaját. A szekrényben ruhák vannak, főleg ingek és zakók. A fiókokban pulóverek és újságok. Az újságokból képeket vagdosztak ki ollóval. Keresem a kivágatokat, de nem találok.

Odamegyek az íróasztalhoz, és leülök, nehogy elfáradjak a kutakodásban. Ki kell derítenem, hogy kinek a lakásában vagyok.

Egy íróasztal előtt ülök. Valami motoz a papírfalak mögött. A szobaajtó nyitva van. Odalent valaki edényekkel csörömpöl. Feltételezem, főzéshez készülődik. Hallom, hogy dudorászik. A dudorászásnak vajon van-e köze a dudorhoz? A dudorászás hangjai kidudorodnak a csöndből. Meg kell húznom magamat, nehogy kiderüljön, hogy itt vagyok, egy idegen ember lakásában. Ilyenkor bambulni kell. Ha az ember csak bambul, nem veszik észre. Még akkor sem, ha elmennek mellette. A bambulás a legjobb álca.

Előttem méregzöld váza. Megrázom: csörög. Kiborítom. Papír- és aprópénz van benne. Szeretném ellopni, de képtelen vagyok, mert nagyon valószínű, hogy az enyém. Az ember a saját íróasztaláról nem tud lopni. Egy nő rikácsol odalent, hogy kész van a vacsora. Vajon igazat mond-e. Az illatok alapján nem hazudik. Bazsalikom, oregánó, kakukkfű, és a rádió hangjai. Lemegek.

Esteledik. Egy padlásszobában ülök. Ketyeg az óra, valami kapirgál fölöttem.

Előttem súlyos vasóra ketyereg az íróasztalon. Mögöttem bevetetlen ágy, a felkelés mozdulatsorának lenyomatával. Jó a kedvem. Az íróasztalon egy vaslábon álló, kisméretű, ovális tükör. Megnézem magam. Kócos vagyok, kellene egy fésű. Borostás vagyok. Kellene egy borotva. Meggyőződésem, hogy hamarosan keresek egy helyet, ahol megborotválkozhatom.

Megnézem az íróasztal fiókjait. Az egyik fiók tele van nagy méretű, vaskos könyvekkel. Épp olyanokkal, amilyenbe ezeket a sorokat írom. Kopogtatnak. Megkérdem, hogy ki az. Azt mondja, a bátyám. Megkérdem tőle, hogy mit akar. Azt mondja, el kell szaladnia, de menjek le, mert kész van a reggeli, a kedvencem. Egyáltalán nem hiszek az illetőnek. Ismerem a bátyámat; neki vidám, kellemes a hangja, ennek az embernek pedig fásult és színtelen, viszont az éhségtől hangosan korog a gyomrom. Kiszólok, hogy mindjárt. Erre ő, hogy nyissam ki az ajtót, segít lemenni. Törbe csaltak. Azt mondja, könnyörög, de a hangja egyáltalán nem könnyörgő, tehát hazudik. Elkésik, azt mondja. Nyissam ki az ajtót. Lehet, hogy igaza van, legalábbis a reggelit és a késést illetően.

Elindulok. A lépcsőn. Le.

Becsapódik egy ajtó. Az előszobában egy asztalon jókora tányéron zöldfűszeres pirítóskenyerek, tökmagolaj, sajt. Megezem. Az ilyenre, jól emlékszem, azt mondják: ízletes.

9 óra. Előttem morzsákkal teli tányér, sötét olajpöttyökkel. Mellette papír hever. KLÁRI, AZ ÁPOLÓ 10-RE JÖN. VÁRJ NYUGODTAN. ÖLEL SZERETETTEL, BÁTYÁD. Milyen rendes, figyelmes bátyám van! Hiányzik.

Süt a nap. Mindjárt odamegyek az ablakhoz, és kinézek rajta. A kertben egy kutya ül egy fa előtt, fölfelé néz és hegyezi a fülét. A fán egy nagy fehér macska, a kutya nézi, nem is tudom, mióta. Azt hiszem, régóta.

Virágzik a vérmelegy. Virágzik a barackfa is. Három légy köröz a csillár alatt. A szomszéd kertekben kutya ugat. Mögöttem csöpög a csap.

KI SZERETNÉK MENNI!

Az ablak előtt rács van. Mindegyik ablak előtt rács van. Az ajtó zárva. Viszem a könyvet, hogy feltérképezsem a lakásomat. Nehéz a könyv, ki akar csúszni a kezemből.

Éhes vagyok. Szelek magamnak egy kenyeret. Az ujjamon sebtapasz van. Elvághattam nemrég. Odakint kutyaugatás. Az ablakból látni egy hegyes fülű kutyát. A fán ülő macskát nézi. Hullámszik minden a napsütésben. Ki kell mennem. Viszem magammal a jegyzetkönyvet.

A véce tágas. Egy semmibe lógó villanykörte fénye vet árnyékot a kék csempe-re, a festett falakra. Itt hideg van. Pincehideg. Most már látom: nyitva van a véceablak. Kinézek rajta. Egy motoros fűrészbörgeg a völgyben. Óvatosnak kell lenni. Odakint láncfűrész van: levághatja az ujjamat.

Jelentés a küszöbről. A kert fölött, a kültéri lépcső tetején állok. Innen megszire ellátni. Hallom a völgyben a fűrész berregését. Tervezni kellene. Lemenni a lépcsőn, és kimenni a kapun. A kapu zárva van. Vissza kéne jutni a lakásba, ott biztosan van egy kulcs.

Egy nagydarab asszony áll a kertkapu túoldalán és óbégat, hogy hagyjam abba az írást, és mars vissza. „Mars!” A zárral babrál.

Egy tágas szobában ülök. Lépcső vezet fel valahová. Elöttem asztal, hátam mögött konyha. Az asztalon marhapörkölt nokedlivel, mellette a kihajtott jegyzetkönyv, amelybe írok. Egy zaklatott nő rohangál körülöttem, állandóan telefonál. Rólam beszél valakinek, de nem foglalkozom vele. Nehogy azt higgye, hogy törbe csalhat.

11 óra van. Kávét iszom. Nagyon szeretem a kávét. Tej és cukor nélkül, feketén. A kávét csak feketén iszom meg, hogy pontosan tudjam, milyen az íze, nehogy átejtsenek, vagy belekeverjenek valamit. Klárka megsimogatta a fejemet, miközben ittam. Fáj a nyelvem hegye. Érdes, mint egy puha dörzspapír.

Ahogy felállt a nő, felemelkedett a kanapé szivacsra. Összeütötte a két tenyerét, és felkiáltott, hogy „csoda ragyogó egy idő van!”

Be kell kötnöm a cipőfűzőmet, de nem tudom, hogy kell. A nő beköti. Meglehetősen szolgálatkész. Az előbb a lábamat cibálta kedvesen, a cipőfűzővel. Csörgeti a kulcsot. Megigazítja nagy, habos haját. Nyílik az ajtó, bekúszik a kinti fény, folyik egy csíkban a padlón.

Rengeteg részlet van itt. Virágporos egy parkoló autó szélvédője. Az út túloldalán megáll egy busz. Amikor elmegy, egy lány marad ott, nézi az óráját. Kalapban és napszemüvegben van. Madarak csicseregnek a fejünk fölött. Körülbelül így: Pi-pitty! Pi-pitty! Pi-pitty! Gyorsan, egymás után, háromszor. Egy másik madár nagyon szabálytalanul cserreg összevissza, hirtelen váltásokkal. Egy hosszú épület egyik ablakán gyerekzsivaj folyik ki. Hallom az osztályterem kemény, hideg visszhangját, de a hang az utcán már szétkenődik. Egy csoszogó öreg párt kell kikerülnünk. Szúk a járda. Repedezett. A járdaszegély és az úttest között pongyolapitypangok sárga kis gömböcskéi. Közelről nem gömbök, inkább pihék. Egy sor biciklista teker el az úttesten nagyon szabályos, egyenes sorban. A kanyarban, mintha csíkot húznának maguk után, úgy követik egymást. Serregnek a gumik az aszfalton. Besétálunk a lombok alá. Talán száz métert kell menni az erdőben, látom a végét. Kutyák és emberek állnak egy mezőn. Süt rájuk a nap. Korhadó fa

és rothadó avar szagát érzem. A keskeny ösvény mellett egy betonból épült objektum. Már biztosan nem szolgál semmire, csak itt maradt. Szembejön egy apuka, nagy, piros babakocsival. Elmegy mellettünk. Visszanéztem, de a babakocsi üres volt. Lehet, hogy kilopták a gyermeket, és az apuka nem vette észre? Vagy lehet, hogy ez az ember egy babakocsi-tolvaj? Jobb nem beleavatkozni.

Melegíti az arcomat a nap. Előttünk egy nagy rét, mögötte egy nagy, zöld hegy.

Egy padon ülünk. Szép nagy rét van előttünk. Gyerekek visonganak, kiskutyák hemperegnek a fűben. Labdát dobnak nekik. Balra egy nagy zöld hegy. Meg kellene mászni. Felhők szaladnak át az égen. Nagyon gyorsak. A rét túlsó végén sárgára mázolt céllövölde, de senki nem lő célba. Körhinta is van, de leláncolva áll, hajlong a fű a szélben és a gyerekek lába alatt. Az előbb idegurult egy focilabda. Szeretnék megérinteni valakit. Egy rovar mászik a vállamon.

Klárika fogja a bal kezem, és nógat, hogy induljunk tovább. Kilátszik a nagy, fehér combja. Ha majd eszembe jut, meg fogom kérdezni tőle, hogy szereti-e a testét, meg azt is, hogy szereti-e a motoros fűrészeket?

Belekukucskál a jegyzetbe, és nevet. Döcög. Azt mondja, imádja a testét, meg azt, hogy „bogaram”. Felveti a fejét és nevet, de közben a résnyre zárt szemével engem néz.

Sajog a kezem. Pihentetnem kell egy kicsit.

Visszaindulunk.

Elkaptam egy legyet. De nem csak ezért van jókedvem. Klárikának is jókedve van. Azt hajtogatja, hogy „bogaram”. Véres az ingem. Ki kell mosni.

Egy társasjátékkal játszunk. Dobókockával kell dobni. Színes, csillogó táblája van. Rajta mezők, azokon lépkedünk a bábokkal. „Bogaram”, ezt mondja. Arra kér, hogy ne írjak le mindent. Én lassú vagyok. Azt hiszem, megbántottam valamivel. Egyedül ülök a társasjáték előtt. Egy nő áll mögöttem. Dobok.

Orvosság ízét érzem a számban. A nyelvem hegyével próbálom kitapintani a lyukas fogamat. Merevedésem van, nem tudom, mióta. Sötét van a szobában, csak az ablakkeretben dereng némi fény. Csirreg egy madár. Ki kéne menni. Esti virágillatot képezlek.

Egy íróasztalnál ülök. Nagyon jó a kedvem. Elöttem tányér, kenyérrrel, sajttal, uborkával. Egy üres könyvbe írok. Ha lesz kedvem, rajzolni is fogok. Most még nincs kedvem rajzolni. Kopognak. Megkérdeszem, ki az. Azt mondja, hogy a bátyám. Nincs okom kétkedni.

Egy férfi volt. Mellettem guggolt az előbb. Könnyes volt a szeme, aztán elment. Nyitva van a szobaajtó. Egy meredek lépcső vezet le. Megnézem, hogy mi van odalent. Tágas szoba. Olyan tágas, mint egy terem. Egy bálterem. Beethoven egyik zongoraszonátája szól. Azt gyanítom, hogy az A-dúr.

A reggelinél megvágтам magam.

Egy íróasztalnál ülök. Boldog vagyok. Mellettem egy írólap, rajta néhány sor a kézírásommal és vércseppek: „A férfi, aki a bátyámnak mondja magát, valamivel 9 előtt kopog. Klárika 10 órakor jön. Délután 6-kor megy el. 7-kor jön vissza

a bátyám. Este tizenegy órakor fekszem le. Reggel 9 és 10 óra között ki tudok menni a kertbe, és át tudok mászni a kerítésen a szomszédhoz, onnan ki egyenesen a hátsó utcára.” A lap aljára óriásbetűkkel ezt írtam:

„EZT A PAPÍRT VIGYEM MAGAMMAL!”

Kopogtatnak. Az írólapot gyorsan elteszem az alsó fiókba. Üdvözlöm a bátyámat. Beengedem. Mosolygott, amikor meglátott. Megölelt. Mondta, hogy már egész szép a kezem. Meg azt is mondta, hogy én egy nagyon termékeny író vagyok, és egyszer talán lesz, aki ezt a rengeteg szöveget mind elolvassa. Azt mondtam neki, értem. Most azt kérdezi, hogy szeretném-e, ha legépeltetné, beköttené a jegyzeteimet. Azt mondom neki, hogy nem szükséges, inkább ennék egy falatot.

Egy lakásban ülök. Talán a nappaliban. Egy férfi áll a pult túloldalán, valamit hosszan magyaráz, és közben egy kenyeret vajaz. Mézet csurgat rá. Nagyon jókedve van. Megmossa, aztán megtörli egy rongyban a kezét, megborzolja a hajamat, és elköszön. Azt mondja, néztek tévét, és csendben várjam Klárikát. Azt mondja, múltkor nem viselkedtem jól, de most már megbíznak bennem. Elmegy.

Odakint verőfényes napsütés, de a fény alig szűrődik át az elfüggönyözött, sötét lakásba. A falóra hangosan kattog. 9.45. Valami kotorászik a felső szobában. Felmegyek ellenőrizni. Azt írtam, hogy kotorászás a felső szobában, de itt nem kotorászik semmi. Semmi motoszkalás. A tetőtéri ablakra hópelyhek szállnak. Tél van.

Kulcszörgés. Valaki belép a lakásba. Kiabál. „Szia, mucóka!” Ezt mondja. Szatyor zörög. Edénycsörömpölés. „Na, hol van az én Barnabásom?” Nem elképzelhetetlen, hogy ez a nőszemély engem hisz Barnabásnak. Nem válaszolok neki. Betolakodó viselkedése és nyugalمام háborgatása miatt bosszúból elképzelem, hogy néz ki. Egy idős, hatvan körüli néger nőnek képzelem. Szőke, bodorított hajjal, pirosra festett vastag ajkakkal. Köhögni akarok, hogy jókedvem legyen, de nem jön a köhögés.

Az ajtóban megjelenik egy nő. Azt mondja, okvetlenül menjek le, meglepetés vár rám. El akarja venni... Stop! Adjon egy percet, ezt mondtam neki. Ebben megállapodtunk. Meg abban is, hogy leviszem magammal a jegyzetkönyvem, és igenis jegyzetelhetek. Igenis, jegyzetelni fogok. Mindent lejegyzek, amit csak kell. Keresztbe fonja a karját, és dobog a lábával. Mennem kell.

Lemegyek egy meredek lépcsőn. Világos fényű lakk csillog rajta, vastag fadeszkák a fokok, vaskorlát fut mellette. Az aljáról visszanezdek. A fönti szoba plafonján van egy apró csillár. Eddig soha nem vettem észre.

Azt mondja a nő, hogy főzni fogunk. Kínos a dolog. Bizonyára ismerős, csak most épp nem jut eszembe a neve. Bele akar nézni a jegyzeteimbe. Stop! Le kell fektetni néhány szabályt. Ez az enyém. Nekem ezt írnom kell. „Jó-jó, ezt már hallottam.” Azt hiszem, gúnyolódik. Még egyszer elmondom, hogy ez az enyém. Ehhez semmi köze. Ezt én írom. Ha ezt elfogadja, én is hajlandó vagyok elfogadni az ő szabályait. Azt mondja, főzni fogunk. Értem, válaszolom. A kérdés csak az,

hogy mit főzünk. Titkolózik. De már serceg a hagyma a kevés fűszeres olajon. Az asztalon körülbelül 35 dkg marhalábszár. Odakint süt a nap, havazik. Közlöm a nővel, hogy én nagyon szeretem a téli hóesést. Azt mondja, hogy ő is, de most tavasz van, és a tavaszi hóesést nem szereti. Akkor menjünk ki sétálni, mondom. Azt válaszolja, hogy majd máskor. Mást tartogat mára. Nem akarom megbántani, ki tudja, miféle kapcsolat fűz hozzá, ezért inkább csak leírom: nem szeretem a titkolózást. Emlegetett valami szobafogságot. Azt gyanítom, hogy a nő nem teljesen normális. Jó az illata.

Kibontja a húst, lehúzza a bőrét és rádobja a forró olajra. Izzad a fehér hús, néhol már piroslik. Belekapaszkodik a munkapadba, és előredől. Forgatja, nyomkodja, fölé hajol. Élvezettel nézi, aztán visszafordul, és rám kacsint. Izzad az arca is. Mondhatom, nagyon izgatott vagyok. Sistereg a hús. Amikor a nő lehajol a szekrényhez, felcsúszik a ruhája, kilátszik a hatalmas, hófehér combja. „Na, mi van bogaram? Tetszik?” Nevet. Aztán köhög. Ettől én is nevetek. Lehúzza a ruháját. Azt mondja, melege van. Bors száll a levegőben. Megrázza a serpenyőt, füst száll fel. „Helyes fiú vagy te, Barnabás” – ezt mondja. Aztán azt is, hogy ugye nem írok le mindent. Nem, válaszolom. Nem mindent. Belehajol a könyvembe. Nevet. Mindent megnéz. Az előbb beláttam az inge nyakkivágatába. Dagadtak a mellei, mint két kelt tészta, amikről lecsúszott a kendő. Vagy inkább két óriási szem, melyek kibújni készülnek a szemhéjak alól. „Meg akarod főgni, nyuszóka?”

Azt mondja, elpirultam. Megint belenéz a könyvbe, kezében tésztaaszúró. Odakint süt a nap. Visszafordul az ételekhez, és azt mondja, hogy kóstoljam meg a húst. Nekem kell megsóznom. De akkor nem tudok majd jegyzetelni. Azt mondja, nem baj, „nem kell mindig jegyzetelni... Vannak olyan dolgok, amik sokkal jobbak, ha nem írjuk le őket. Mert akkor tudunk rájuk emlékezni.” Megkérdézem tőle, hogy mik ezek a dolgok.

Miközben a nő a bugyogó vizet nézi, és meg-megkavarintja a tésztát, a férjéről mesél. Elhagyta egy nő miatt. Nem is érti, hogy miért szomorú, amikor annyi férfi van a földön. És még egyébként is fiatal. Csinál egy furcsa mozdulatot. A kifelé fordított kezével végigsimít az arcán. „Na, megsózod a húst?” Közelebb lépek hozzá. Stop! Ezt nem adom. Idehajtja a nyakát. Jó illata van. Citrusfa levelei. Egyszer egy dél-olasz kisváros utcáján sétáltam. Dél volt, a fák árnyéksávjában mentem. Nem tudtam megállni, leszakítottam egy narancsot. Nagyon boldog voltam.

11.17-et mutat a nagy falióra. Egy fekete kanapén fekszem, hason, a padlón nyitott jegyzetkönyv, így írok. A konyhában egy nő takarít. Azt kérdezi, éhes vagyok-e. Nem, már nem vagyok éhes, köszönöm. Mondom is. A szoba el van függönyözve. A függönnyt nézem. A nő átrappol a szobán, és elrántja az ablakok elől. Ki kéne menni. Kitarja az ablakokat.

Kijöttem a kertbe. Kicsi, gyomos, kopott kis kert, szakadt kerítésekkel a szomszéd házak felé. Fölöttem vérmeggy virágozik. Az árnyékban hideg van, a napon meleg. A kerti asztal sarkánál, épp csak karnyújtásnyira mellettem egy nő ül, arcát az égnek tartja. Szépen süt rá a nap. Jegygyűrű van a kövér ujján. Férjezett. De

akkor miért napozik itt mellettem? Vagy én vagyok mellette? Nagyon kellemetlen. Mi lesz, ha betoppan a férje? El kellene mennem innen gyorsan. De hová?

Óvatosan felpiszkálom a nőt szendergéséből. Megkérem, hogy igazítson útba. „Nem kell aggódnod, bogaram. Minden marad a régiben.” „Az milyen?” „Jaj, ne gyerekeskedj. Senki nem tud semmit.” Ezek szerint nincs baj. Nem csak én nem tudom, amit kellene. Bár nekem mindig új fejezetet kell nyitnom. Nem bánom. Szinte teljesen boldognak érzem magam. Épp csak most nem. Valami rossz gondolat szállt le a gyomromba. De ez biztosan hamar elmúlik. Megkérem a mellettem ülő nőt, hogy mutassa meg, merre van a mosdó. Sietnem kell.

Megyünk be a házba. A lépcsőn emelem a lábam. Kanyargunk. Megállít egy ajtó előtt. Azt mondja, itt végezzem el a dolgom. Sejttem, hogy miről beszél. Csak azt nem értem, hogy ki világosította fel.

Nem kapcsoltam fel a villanyt. Sötétben kell írnom. A combomra fektettem a jegyzetkönyvet. Kicsit csúszkál, de nem figyelek rá. Rettenetesen csikar a hasam. Iszonyú görcsök facsarnak belül, de semmi nem jön ki belőlem. Várok egy kicsit, hátha elcsendesedem. Csöpög a csap. Fölötte tükör. A tükör fölött rövid neoncső halvány kékje világít. Talán bűg is, mintha hallanám. A falra valaki fehérre festett fémlétrát erősített. Fölöttem egy csukott ablak, kevéske fény jön kintről is. Most jó. Szinte boldog vagyok. A gyomrom elcsendesedett, sötét van és meleg. Akkor a létra valószínűleg egy radiátor. Csakugyan. Onnan jön a meleg. Senki nem lát. És senkit nem látok. Csak én, a jegyzeteim meg a széketem. Ennél aligha kell több.

Megindul egy újabb görcshullám. Először csak enyhén, majd egyre meredekebben szökik föl. Biztonságban vagyok, csak a fájdalom meg én; meghitt együttlét. A létrát nézem. Vakon írok. Most nagyon éles a fájdalom. Nyomom, nyomom, hátha kijut, de semmi. Keresi a kijáratot. Egy pillanatra elképzelem, hogy összenőtt a bőr, hogy nincs kijárat. Érzem, hogy már nagyon szeretne kijutni. Szurkolok neki. Én és a széketem; csak a testem van ellenünk: összezár, nem ereszt. Két meztelen idegen egy szobában. Törik az ajtóra zárt lakatot. Túl nagy már az öröm a szűk kijárathoz.

A köhögés egy kicsit segített, mert a köhögés mindig váratlanul jön; ki lehet cselezni az ismert akadályokat.

Kopognak. „Pucika, megvagy még?” Ezt kérdezi egy tolakodó női hang. Lehetséges, hogy mindvégig az ajtó előtt állt? Rettenetesen kínos. De válaszolni is kell valamit. Újra, türelmetlenül kopog. „Én vagyok az.” Ezt mondom, bárki legyen is.

Kiskamasz voltam. Páran elmentünk az egyik osztálytársunk veresegyházi nyaralójába. Ott voltak a szülők is. Az apák a kertben kártyáztak és dohányoztak, az anyák lent a konyhában főztek és beszélgettek. Ebédnél elcsentem az összes megmaradt sült májat, és a kert egyik bokra mögött mindegyiket megettem. Aztán visszamentem a fenti emeletre a többi gyerekhez. Volt katonásdi, verekedés, lányrablás, sírás meg hajtépés. Ha két fiú került párba, rásóztak egymás hátsójára, ha két lány, össze kellett érinteni a nyelvüket. Ha egy fiú és egy lány, akkor a fiúnak bele kellett nyúlni a lány bugyijába. A Mózsnaí Miki Ágotát húzta a kalapból. Ágota becsukta a szemét, és összeszorította a vézna lábait. Remegett.

A Miki vagány srác volt, mindig röhögött, de amikor meglátta Ágota csukott szemeit, elcsöndesedett. Várt egy kicsit, aztán belenyúlt a bugyiba, és jó hosszan matatott benne. Ágota kinyitotta a szemét, sírt, de nem csinált semmit, csak nézte a Mikit, aztán hangosan felzokogott, de a Miki keze még mindig a bugyiban volt. Ráugrottam a Mikire, és ütni kezdtem, de ő sokkal erősebb volt nálam, úgyhogy, azt hiszem, elvert. Amikor az anyák feljöttek, úgy csináltunk, mintha mi sem történt volna, aztán a Miki folytatta a verést. Nem is értem, miért falaztam neki akkor. Öten ültek rajtam. Meg sem tudtam mozdulni. Ott ütöttek, ahol értek. Aztán leszálltak rólam, és folytatták a játékot, mintha én ott se lennék. Csikart a hasam, WC-re kellett mennem, de nem mertem megmozdulni még nagyon sokáig. Csak akkor mentem ki a szobából, amikor a többiek átmentek játszani a padlásra. Egy emelettel lejjebb mentem, itt senki nem volt.

Megint jön egy hullám. Karcol már most is. Ez biztosan nagyon fog fájni.

Miközben erőlködtem, bekopogott a Joli néni. Lenyomta a kilincset, de az ajtót már előtte bezártam. „Ugye nem használod a WC-t! Nem lehet lehúzni.” Valamit mondanom kellett. „Nem használom.” Szégyenkeztem, mintha máris lelepleztek volna. Irtózatosan hosszan ültem ott tétlenül. Bámultam ki az ablakon. Nyár volt. Víjjogtak a madarak. Légy körözött mellettem. Fölöttem dobogott a padló. Aztán hallottam a Mózsnai Miki hangját: valamit suttogott, majd valaki válaszolt neki. Hirtelen csapkodni kezdték az ajtót, és azt kiabálták, hogy „beszari”, „beszari”. „Tiszta szar!” Meg azt is, hogy „Hurkaládé”. Ezt nem értettem. Aztán apám kopogott. Rám parancsolt, hogy nyissam ki az ajtót. Kinyitottam. Szótlanul állt az ajtókeretben. Egyik kezében homokozólapát volt, a másikban kis, piros vödör. Mondta, hogy töröljem ki. „Nincs mivel.” Kezembe nyomott egy guriga papírt. Alig mertem elvenni. Feltúrte az ingujját, kilapátolta a szart a vödörbe, és elment vele.

Izzadok. Győztem. Kint van.

MINDIG AZ UTOLSÓ 2-3 SORT VISSZAOLVASNI!

Nyomja a könyököm a combomat. Teljesen belefúródott. Mikiék iskolakezdekör hetekig csúfoltak. A kis, törekeny Ágota védett meg. Azt is szégyelltem. Elém állt csípőre tett kézzel, és helyettem mondta, hogy azt nem lehetett tudni, hová lehet kakilni, hová nem. Jó? Állig érő csillogó szőke haja volt, benne a piros műanyag hajráf. Az volt a szava járása, hogy: „Maradj meg magadnak, jó?” Hófehér volt a bőre, a homlokán látszott egy nagy kék érág. Gumiszandál, piros zokni.

Egyszer egy táborban éjszaka kiszöktünk a focipályához nézni a csillagokat. Mondta, hogy szerinte egyáltalán nem vagyok érdekes. Csókolóztunk. Nyalogatta a számát. Kicsi, sikamlós, szégyenlős nyelve volt. Ott kint a focipályán azt is elmondta, hogy akkor, évekkkel azelőtt, a Mikivel ketten ütötték az ajtót.

Kopogtatnak. „Én vagyok az, Endre. A bátyád. Barnabás, minden rendben?” Odakint sötétedik. Ki kéne jutnom innen.

Most mindjárt lehúzom a WC-t, felhúzom a nadrágomat, kezét mosok, és kinyitom az ajtót, hogy megnézzem, mi folyik odakint.

Egy afféle nappaliba lépek, mely a konyhától egy fél fallal van csak elválasztva. A konyha pultjában egy beépített kályha, melynek mindkét oldala üveg. Vajon hol rakták bele a fát, amely most ropogva ég? Odakint esik a hó. Egy férfi takarít a konyhában, és közben hozzám beszél. Azt mondja, hogy megterített, üljünk le enni. Azt válaszolom neki, hogy egyáltalán nem vagyok éhes. Valami baj van a gyomrommal. Felém fordul, mosolyog. Kicsit szomorú. Megkérdezem tőle, hogy mi a baj. Nagyon sóhajt. Most még jobban mosolyog és még szomorúbb. Remegve fújja ki a levegőt. Azt mondja, semmi.

Kellemes a lakás miliője. Odakint esik a hó, fény alig jut be a lakásba. Idebent viszont ég a csillár, halk zene szól. Egy vonósnegyes. Meg mernék esküdni rá, hogy Beethoven.

Ülünk a megterített asztalnál. Egy harminc körüli férfi és én. A férfi valamit magyaráz. Az előbb azt mondta, hogy egyáltalán nem szükséges leírni, de aztán belátta, hogy ha beszélni akar mellettem, ez elkerülhetetlen. Most azt mondja, hogy jobb is így; utólag visszaolvashatja, amit mondott. Ellenőrizheti magát.

Egyre sűrűbben kell köhögnöm.

Nevetek.

Nevetünk mind a ketten.

De, teszi hozzá, ennek csak akkor van értelme, ha visszaolvashatja. Vár. Rám néz. Elkérhetem majd a jegyzeteidet, Barnabás, kérdezi. El, mondom. De csak egy nagyon rövid időre, és csak úgy, ha közben felügyellek. Rendben, mondja. Lehet, hogy az egyik gyerek ideköltözik. Ha Sárin múlik, akkor persze nem. Nem lehet mindenkinek megfelelni. Bedughatnálak egy kórházba. Ezt akarja. Érted? És amilyen kis aljas, nem azt mondta, hogy ő vagy én, de azért mégis ezt jelentette, amit mondott. Azt is próbáltam már, hogy téged oda, de ez tetszett neki a legkevésbé. Egy hete mindennap veszekszünk. Ahhoz képest, hogy jó katolikus, meg Jézus Krisztus, meg a felebaráti szeretet, meg mittudomén... Szerinte akkor sértettem meg, amikor a katolicizmusát támadtam. Szerintem már jóval előtte. De érted, mi az, hogy a jól berendezett kis lakásunkba elzárjuk magunkat, nevelgetjük a gyerekeinket, a magányunkat, a rigolyáinkat, közben csinosítgatjuk a háztartást, mint egy üvegházban, aztán ami ezen kívül van, az mind baszódhat meg! Mire azt mondja, hogy hülye hippi vagyok. Egy felelőtlen kiskamasz. Één, felelőtlen! Tényleg... Egészen undorító... aljas. Ha nincs igaza, akkor a legszemetebb. És persze rögtön a válás meg a gyerekügy. Mintha kizárólagos részvénytulajdonos lenne, vagy valami.

Felnevet. Különösen. Mintha valami mást akarna csinálni.

Az a legröhejesebb az egészben, folytatja, hogy miközben ennyire utál téged, meg most már engem is, épp krumplifőzeléket főzött, észre sem vette, hogy a te recepted szerint, tárkonyal és nem kaporral. Pedig amikor elújságotam neki, hogy a kertben egy receptről meséltél, kiröhögött, és mondta, hogy hülyeség. Valamiért ez vágta ki a biztosítékot a legjobban. Ott áll, nekem háttal, kiabál velem, hogy viszi a gyerekeket, és mostantól azt csinálók, amit akarok, és látom, hogy leveszi a polcra a tárkonyt, és azt szórja bele a krumplifőzelékbe. Mondtam is neki, hogy na mi van? Mégiscsak jó a tárkonyos recept! Lekapta a tűzről a fazekat és nekibasztta a falnak. Ez, ez, ez a feleségem. Érted.

És te mit csináltál, kérdezem. Gondolkodik, majd hirtelen rám néz.

Ja, én... kapott egy bűdös nagy pofont. Aztán eljöttem.

Miért kapott pofont, kérdeztem. A férfi értetlenkedik. Dadog. Rám néz. Mintha elgyengülne az arca. Elmosolyodik. Egészen őszinte mosoly. Azt mondja, úgy érzi magát, mintha portrét készítenék róla, ahogy le-föl kapkodom a tekintetem, és széleseben körmölök.

Szóval nem tudom, mondja. Nem tudom. Nem tudom. De ne félj, azt mondja, itt maradok veled. Egy darabig még biztos.

Érdekes, hogy ezt mondja. Nem félek. Mondom is, hogy egyáltalán nem félek. Nem szükséges maradnia. Menjen csak nyugodtan, ahová akar. Elfordul. Fújtat. Azt gondolom, hogy sír. Felkapja a tányérokat és kiviszi a konyhába. Onnan kérdezi, hogy elolvashatja-e a mai napon írott jegyzeteimet. Azt mondom neki, hogy igen. De siessen, mert kell vissza. Ezenfelül megkérem, hogy amíg olvas, lehetőleg ne történjen semmi, én mellette fogok állni mozdulatlanul. Nyújtja a kezét, hogy elvegye a könyvet, és kérdezi, hogy miért akarok mindent leírni. Nem tudom. Le kell írni mindent. Mindent leírok, hogy megtörténjen. Amit nem írok le, az nem történik meg. Megtörténés. Meg kell történetni a dolgokat, hogy legyen történetünk. Hogy érzékeljük őket. Azt mondja, hogyha mindent lejegyzetelek, abból nem lesz történet. De igen lesz, mondom, lesz. Itt van, itt van a történet. Tessék. El lehet olvasni. Tessék csak elolvasni. Ez igenis történet.

Lázáry René Sándor

A klaroszi Apollón felelete

*Időközben a filozófusok a kései
Hellén jóslatokat is tanulmányozni
Kezdték – elemezték, értelmezték, figyelembe
Vették, összevetették az összegyűjtött
Hellén jóslatok szavait, stílusát, homályát –
Főként Apollón kinyilatkoztatásait jegyezték föl,
Csak tőle kértek s kaptak titkon jóslatot –
Főként Klaroszból, mert onnan mindig is hibátlan,
Kötött versekben jöttek válaszok.*

*(Klaroszban a főpap alászállt éjjelente
A szent barlangba – bűvösen fakadt
Forrásvíz bugyogott lent, bőven ivott belőle,
S habár az írással, irodalommal és költészettel
Rendszerint nem volt ismerős – mégis
Csak versekben volt képes a feltett kérdésekre
A tanácskérőknek feleletet adni.)*

*Azt tudakolták folyton a kései
Hellén filozófusok, a kétségbeesettek,
A hírneves jóslatfejtő szakemberek
Azt kérdezték Apollóntól, hogy vajon Ő az igaz Isten,
Vagy másvalaki már, s ha más – hol van, ha van még,
Merre lehet, hol lakozik most, ilyen nehéz időkbén?*

*A klaroszi Apollón fénylő sorokban, kimért
Versekben zengte, küldte ismét válaszát –*

*„Egekfeletti boltozat fölött, távol terekben
A mérhetetlen tűz mozog, forog s bolyong
A Boldogok között föltarthatatlanul –
A láthatatlan, Ő örök, csak Ő, csak a végtelen Aión.
Az Aether hűlt ölén nem hordoz élő csillagot,
Nem lebeg ott a hideglobogású Hold sem – a semmi
Sodra ragyog, hol a fény fagyva dermedt, néma sötétség.
A láthatatlan ott kering a fölsőbb régiókban,
A láng lakatlan útjain, de nincs egyetlen isten,*

*Egyetlen isten sincs, ki őt láthatta volna útján,
Egyetlen isten sincs, pedig sokan vagyunk, de mégsem,
Mi sem találkozunk vele, rójuk saját utunkat,
És én magam se láttam eddig őt soha –
Utam végén minduntalan szétszóródom sugárzón
Az Aether örvényében én, de messzezeneg Aión –
A mérhetetlen tűz örök, mozog, forog,
Mert hosszú, mély az útja fönt, spirálisokban forduló...”*

*(Így felelt Apollón – különben antik filozófusoknak
Mi mást is mondhatott volna, mi mást, ilyen nehéz időkben?)*

James Portland Mortimer költeménye – ezt is Archibald Blacksmith küldte, angoltól fordítottam. Magam pazarló módján megjegyozném, hogy a klaroszi jósa Ióniában, Kolophon közelében, Kis-Ázsiában feküdt – Apollónnak különben arrafelé, a Milétosz melletti Didümában is híres jóshelye volt. A klaroszi Tacitus is megemlíti az „Annales” II. könyvében – az ottani jósa viszont a többi apollóninál talán hosszabban, még a kései római és a korai keresztény, bizánci korban is működött.

(Marosvásárhelyt, 1928. január 2-án)

(Zord idők, sötét világok...)

*Zord idők, sötét világok zúgnak oltalomtalan –
Otthontalan szerelmek és szeszélyeskedvű holtak
Szakadtak itt kesernyés szívekre, Osvát Kálmán!
Olvasmányok ködéből botorkálnak ki bottal,
Mankóval béna árnyak – más holnapokra hördül
A hajdanvoltak vétkesült sok ártatlanja, Osvát!
Elordasult kompániák fontoskodnak, fecsegnek –
Mit mondhatnának ők megint a kajla jókedélyről,
Kisszerű félhomályból közismert nagyszerűek
S a törtetésben elfeledt ismeretlenek, Osvát?*

*Hatalmakkal kufárkodók és számos megbecsültek,
Számon kívül hagyottak és rögeszmés, bős bolondok
Városa ez, tudományos elmék szájhagyományos, görbe vidéke –
A tömpe gúny s az ősi gögölés csap itt murit, tivornyáz,
A Téka és a Táblabíroság között a dúltan harsogó
Dölyf adomázgat, a kártyacsatákra kihajtat a század!
A Székely Kioszk, a sörgyár s a hentesüzletek hős
Tettei folynak a köznapokban – kultúra, az van.*

*Könyveket írnak közben a jöttment háborodottak,
Istennel leveleznek a hírlapi géniuszok – hát
Nem kikacagnivalók a szavak, hát nem röhej, Osvát,
Hogy verset is írnak, errefelé is, mégis a költők,
S pénzt adnak ritka könyvekért, ha futja rá a gondjuk?
Forgópisztolyt vehetnének pedig – vagy elpofátlanult
Firkászokat, pecéereket suhintó sétapálcát...*

(Egy Vásárhelyről szóló víg-, avagy satirikus eposzt tervezgettem hosszan, bevezetőjét eleve Osvát Kálmán barátomnak szántam, de Molter és Antalffy, s még maga Bernády is szerepelt volna benne, persze, a Kemény Zsigmond Társaság színe is, java is megjeleníthető lett volna, de ebből sem lett semmi, csak ez a cifra töredék, amelynek záróképeben Tolnai Lajos rettenthetetlen alakja sejlik fel pillanatra – Marosvásárhelyütt, 1921. június 6-án.)

LÁBJEGYZET LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR VERSEIHEZ

Lázáry René Sándor 1859. szeptember 17-én született Kolozsvárott. 1890-től már főleg Marosvásárhelyen élt – Marossárpatakon hunyt el 1929 októberében. Költői műveinek és írott hagyatékának méltó felfedezése még hosszú ideig váratott magára. Verseinek legelső (bár elenyésző) része csak 1992 augusztusában került elő a marosvásárhelyi Molter-hagyatékából, aztán később mind kisebb és nagyobb adagokban, de szinte véletlenszerűen, a Teleki Téka titkosított állományából, illetőleg a költő özvegyének, Vajdaréthy Júliának hosszan lappangó hagyatékából, továbbá más, korabeli (részben családi, részben baráti) hagyatékokból is. Igen terjedelmes, bár eléggé szétszórt lírai életműről lévén szó, még a Lázáry-versek és verstöredékek, változatok meg másolatok, átírások és fordítások, vagy a prózai fragmentumok számát tekintve sem bocsátkozhatunk elharmarkodott számításokba, sem előzetes mérlegelésekbe, mert a már-már egészen mutatkozó szövegkorpusz még újabb meglepetéseket is tartogathat – földolgozása roppant időigényes, hosszú évekre rúghat, ám kétségtelenül folyamatban van. (Közzéteszi: Kovács András Ferenc)

Király Levente

Égi csúszda

*Kétszemélyesnek tűnt,
ahogy a többi is,
hintának hittük,
vidáman elfértünk benne.
Egyszer csak elindult,
lassan, puhán fölfelé,
meg se billent,
finoman lebegett.*

*Alattunk mező hullámszótt,
aranyfényű tenger,
madarak röppentek fel:
galambok, rigók, seregélyek.
Messze, a domb mögött
tölcsérbe fordult egy felhő,
föld felé görbült az alja,
de nem ért le mégsem.
Egy róka fejvesztve
a fenyvesbe menekült,
a nagyfülű nyúl
szoborrá dermedt:
csak az orra mozgott,
hallottuk, milyen gyorsan
dörömböl a szíve.
Egyikünk keze, talán az enyém,
hosszúra nyúlt, mint egy utca,
és megsimogatta,
hogyan ne féljen.*

*Lejjebb ereszkedtünk, pillangópár
kergetőzött előttünk, felénk táncoltak,
megpihentek kicsit egyikünk kezén
s másikunk orrán.*

*A falu végén,
hol a két félkörte-domb összeér,
hajónk ismét magasba szállt,*

*hogy ne lássanak minket az emberek,
és ne vonyítsanak a kutyák.
Nézd csak!, ott a kastély,
a kastélykert fala, a bozót,
benne madárcseresznye-bokor.
Köpködjük a magokat,
édes és keserű az íze –
a kettő olyan jó most együtt,
mint még tán sosem.*

*A dombok mögött
egyszerre csak
megfeketedik az ég,
hatalmas villámok
szúródnak a földbe,
tompá morajt sodor a szél.
Lejjebb ereszkedünk,
látunk egy bácsit:
nagy, hálós kalap a fején,
donganak körülötte a méhek,
mindenhol csorog a méz.
A másik utcában
nedvesen csillog a lugas,
kövér uborkák lógnak karókról,
tök virágozik, vadszőlő magja pereg;
a gazda a körtefa alatt hortyog,
mellette kis barátja, a sünn szuszog –
ide látszik zöld házikója.*

*Aranyszínnel kezd búcsúzni a nap,
a felhők tovább kergetőznek,
mikor egyikünk hirtelen,
talán éppen én, felkiált:
ott van!*

*Az egyik dombtól
a másikig ragyog,
kettéosztva eget és földet.*

*Fölé szállunk.
A csónak megremeg,
oldala kinyílik.
Ez hát a jutalmunk:
égi csúszda a tündérek
s angyalok játszóterén.*

*Kacagva csúszunk lefelé,
ki-ki a zöldön, piroson,
sárgán és ibolyán,
végül nagyot dobbantunk
a távolabbi dombon,
s még sokáig ugrálunk,
forgunk, nevetünk
a szivárvány tövében.*

Tornai József

A félszemű kétségbeesése

*Legtöbbször a zene tengerként száll velem!
Kihunyó csillagokba,
ködös mennyek alá vagy roppant éteren
röpít át a vitorla;*

*mellem előredől és tudóm megtelik,
ahogy szélben a ponyva;
ostromlom a vizek tarajos hegyeit
a nagy éjbe sodorva;*

*testemben nagy hajót érzek kínjaival
recsegni és ropogni;
egek jó szele és rázkódtató vihar*

*dobál ezer pokolnyi
örvény fölött. Vagy a vad kétségbeesés
sima, nagy tükre néz!*

(Baudelaire: A zene)

A félszemű kétségbeesése. Nem számítottam rá, hogy hosszú életem utolsó éveiben jobb szememre megvakulok. Még kevésbé arra, hogy megmaradt bal szememmel is látok annyit az emberi természet és a lét abszurditásából, amennyi éppen elég a kétségbeeséshez. Baudelaire egész életében, ahogy megvallja, „fut a valóság elől”. Tudatos belátással (nem félelemmel!) a hazugságot választja. A *Semper eadem* (mindig ugyanaz) című szonettben megmondja, miért: „Ha egyszer a szívünk kipréseli a mustját, rossz élni”, hiszen „jobban, mint az Élet, tart minket a Halál”. Ezért eme igazság helyett, pedig mindenki erre törekszik, azt kéri Jeanne Duvaltól: „Hagyd úszni szívem a *hazugság* mámorában” (az eredetiben is kurzív!). Nem csapja be magát.

* * *

Metafizikai lázadás. A szubsztancia gyökeres, végleges, világos tagadása. Szabadság a semmiben. Semmiben élni, semmiért szenvedni, írni és ujjongani valamin. Erről kellene folyton beszélnem.

* * *

Már az is ostobaság, ha – mint József Attila – panaszkodunk, hogy „De nincs értelme semminek sem”. Hogy lehet valamiféle értelmet keresni abban, ami egyszerűen csak ismételteti a lenni-nem lenni – abszolút semleges –, azaz minden elfogultság nélkül? Ami nem enged betekintést a „van”-ba? A prófétáknak erről fogalmuk sem volt, ellenben éppen ők találták ki ezt az „értelem- és magyarázat- és isten-félreértést”.

* * *

A részegész létmisztériumával szemben mindenki nulla. Buddha, Krisztus, Mohamed, a történelmi és művészi és tudományos nagyságok egyaránt. Egyenlők vagyunk a megismerés, a megértés, fölfogás viszonylagosságában. A többi öncsalás, az eszmélkedés hiánya.

Aki elbújik a „tudni akarom, ki vagyok?” oidipuszi szituációja elől, nem méltó a megvetésünkre sem!

* * *

A minden-mindegy. A kozmoszban természetesen van egy nagy minden-mind-egy. A magasabb rendű állatoknak viszont már vannak érzelmeik: madarak, emlősök, ez már az a létkategória, ahol szeretet, félelem, vonzódás, elutasítás a meghatározó. Az ilyen fokon álló lény már tudja, mi a jó, mi a rossz neki. A következő lépcsőn így jelenik meg az emberi világban az etikai, esztétikai, elvont gondolkodásra való képesség is.

* * *

Az emberiség lélekszámának gyarapítása a XXI. században már nem érték, hanem a katasztrófa felgyorsítása.

* * *

A Baudelaire-féle paradoxon: „Isten az egyetlen lény, akinek nincs szüksége a létezésre ahhoz, hogy uralkodhasson.”

Valóban paradoxon ez?

* * *

A nagy hármasság:

1. Én
2. Kultúra
3. Természet

* * *

Evolúciós változatok. A darázslepke trükkje: lódarázs alakot, szint fejleszt ki, hogy elijessze támadóit. A gorgótüske csillag: élő állat bokoralakban a tengerfenéken.

* * *

Furcsa emberpéldányok a mi tanítóink: Konfucius, Buddha, Mani, Jézus, Mohamed. Nem arról beszélnek, hogy a halandóságra ítélt embernek az öröme,

az élvezetre, a gyönyörre van szüksége. Ez kárpótolná szörnyű sorsáért. Nem: ők megtoldják ezt a sorsot a kötelesség követelményével, a szenvedés kizárólagosságával. Mani esetében a jó és a rossz metafizikai küzdelmében való kikerülhetetlen részvétellel. Jézus, Mohamed pedig csak bűnről, pokolról, világégésről beszél. Buddha rögeszméje a vágyak megtagadása. Miféle lelkek voltak ezek a bölcsek, akiket máig is tisztelnek a hiszékeny, tanulatlan sokaságok?

* * *

A vallásos és általános hit. Gondosan meg kell különböztetni a vallásos hitet az általános hittől. *A vallásos hit jellege, hogy a hívő azt hiszi: létre is hozza, amiben hisz* (ez persze önccsalás, illúzió). Az általános hit az, amely képessé teszi az embert, hogy kitűzött céljáért dolgozzon, míg el nem éri.

* * *

Az istenség egy?

Lehet-é a szellem az istenség része?

Hiszen az istenség egy és oszthatatlan...

(Arany: Dante)

Honnan ennek az előfeltételezésnek az axiomatikus biztonsága? Honnan tudjuk (vagy vesszük), hogy „az istenség egy és oszthatatlan”? Azért, mert Mózes Jahve neve alá gyűjtötte-kényszerítette a héber törzsek többi isteneit, az egyisten-gondolkodás még nem evidencia. Odáig látszólag egyszerű minden, amíg kimondjuk a mágia erejével a szót: Isten vagy istenség, s azt hisszük, ezzel meg is teremtettük. De fordítva nem érvényes a mágia: az úgynevezett élő isten létének igazolása nem alapul a szón, a fogalmon, amelyből kiindulunk. Amint ezt az „egy és oszthatatlan istenséget” ontológiailag kell elhelyezni a létezők valamelyik kategóriájába, teljes a csőd: egy ilyen „oszthatatlan”, tehát minden föltételtől független lény képzetének eredménye nulla.

Az egyistenhit teológusainak ilyenformán megkérdőjelezhetetlen alaplól kell kiindulniuk. De az a vallásos (és nem az általános) hit dolga: nincs köze a bölcselethez. Az abszolútól kiindulni abban a pillanatban válik reménytelenné, amint azt kellene bizonyítani, mi az abszolút. Az ontológia lépcsői között nincs egyetlen abszolút sem.

Arany kételkedése tökéletes, csak az a bökkenő, hogy fordítva vizsgálódik. A helyes megközelítés így hangzana:

*Miért ne lehetne ott a szellem mindenben,
hiszen a kozmoszban nincs más, csak jelenség?
Vagyis: hogy tagadni miért lehetetlen
az egymástól-függő dolgok sűrű vehét?
Évezred hanyatlik, évezred kel újra,
míg elménk nehezen rádöbben, hogy téved,
és a felnőtt-vérű ember megtanulja:
vénöreg ködképét látta istenségnek.*

* * *

Minél nagyobb tehetség valaki, annál inkább paradox, ellentmondásoktól szabdalt személyiség. Számptalan a példa a közeli és a távoli múlt kultúrtörténetében.

Az ember az evolúciója során válik ilyen paradoxszá. Ezért nem végződhet másként a kifejlődése, mint széteséssel, kudarccal, ahogyan ez az élettelen kozmoszsal is történik. Semmiféle célról nem beszélhetünk, de ha volna ilyen, a cél elérése is a végünket jelentené.

* * *

Az ember azért pusztul el, mert ilyen a természete. Nem valamiféle halhatatlan lényt ér katasztrófa. Az történik velünk is, mint minden más élőlényel.

* * *

Test, lélek, szellem. Nem gondolunk rá, hogy a test nem tiszta létkategória. Élőnek és élettelennek az együttese. Az anorganikus (a fizikai, az atomi, az elemi alkotórész) az organikusnak éppúgy alapja, ahogy az anorganikus és az organikus hordozója a lelkinak és a szelleminek. Az alsóbb kategóriák alkotják az agyat, az idegrendszert, a kiválasztó szerveket, a vérkeringést, az érzékelést, az öt érzékszervet. Mindegyiknek az agy a legfelsőbb foka. Az érzelmeknek sem a szív, hanem a sajátos idegkapcsolások rendszere: az agy és az annak alapján működő elme. Így jönnek létre benne a létkategóriák és a szellemi kategóriák.

Ennek az emelkedő lépcsőzetnek csak ez az egy iránya van: az atomtól az elméig. Visszafelé nem haladhatunk: az agy, a tudat, az értelem, az elme nem hat az alsóbb rétegekre. Nem is volna jó, ha *finoman hangolt* szervezetünket tudatosan kellene működtetni. Áttekinteni viszont csak az anatómiában, biológiában megszerzett ismeretek révén tudjuk anorganikus és organikus fölépítettségünket. A szervek hibás funkcionálása, a torzszülöttek, a születési anomáliák szemléltetik ezt legjobban.

* * *

Mitokondrium. A sejtek sejttagon kívüli részében mindenütt megtalálható, a sejtek energiaellátását szolgáló *parányi sejtreszecske*.

* * *

Léthiány. A monoteista vallások (de talán minden más hitrendszer?) léthiánnyal küzdenek. Ez annyit jelent: a nagyon vallásos léleknek (szent, mártír) szintén van valamilyen léthiánya, sebe, melyet csak afféle fantazmalénybe vetett hit gyógyíthat, esetleg véglegesen. Ez ritkán sikerül. A seb vérzik: ez a mélyhitűek titka.

* * *

Virtuális halhatatlanság: a művek: a filozófiai, a tudományos, az irodalmi, képzőművészeti, zenei, filmbeli, általában szellemi hagyatékok, melyek egy nemzetéi vagy az egész emberiségéi. A virtuális halhatatlanság lehetséges, mivel ezek az alkotások ontológiailag léteznek is, nem is. Nem sorolhatók be csupán az úgynevezett szellemi kategóriákba, a létkategóriákba sem.

Létkategóriákban nincs halhatatlanság: hiányoznak a föltételei.

* * *

Az egyetlen állat, amely... Etológusok olyan mértékben azonosítják, hasonlítják össze az embert az állatokkal, hogy ki kell jelentenem: az ember az egyetlen állat, amely nem állat.

* * *

Ősrégi bölcsesség: „Kevés gondolkodás eltávolít az élettől, sok visszavezet hozzá.”

* * *

Művészet. Művészetet, csakis művészetet! „Arra való a művészet, hogy ne haljunk bele az igazságba” (Nietzsche). Hogy mi ez az igazság, még ő se meri kimondani.

* * *

Értelemadás. Minél inkább belátjuk, mennyire egykedvű, céltalan világ, történelem föltételei között élünk, annál inkább kell célt, értelmet adnunk létünknek: művészet, tudomány, nemzetteremtés. Bármit, ami a törzsi tudat helyébe az emberiség közös szellemiségét emelheti.

* * *

Buddha és az életszomj. Amikor Buddha az életszomj kioltásáról beszél (a buddhizmus legfőbb tanítása!), tisztában van azzal, hogy a szexuális vágy tovább folytatásra kényszeríti az emberi fajt, ezt a beteg, paranoiás lényt: az evolúció egyik nagy kudarcát.

* * *

Az etika nélküli természet. A természet (a kozmosz) önmagát szabályozó, tökéletesen erkölcstelen rendszer. Csak a célszerűség: a fennmaradás, a fejlődés, a szaporodás számít. Az evolúció alapján állva ugyanezt látom az emberi világban is. Kialakultak erkölcsi törvények, ezek közül is a legnagyobb: a *Ne ölj!* De ez is csak addig kötelező elv (követelmény), amíg egy közösség (állam) érdekét szolgálja. Ha megváltozik ez az érdek – háború, védekezés vagy támadás (még egyének esetében is), nincs többé érvénye: a parancsot teljesítő katona vagy gyermekét, önmagát gyilkostól fegyverrel megvédő ember éppolyan erkölcs nélküli, mint az őzet megölő tigris, halat elnyelő cápa.

Az erkölcsi, etikai törvények nem állnak és működnek a természetén kívül vagy fölül. Ezeket transzcendens lények iránti kötelességnek fölfogni: mitológia. Az ősi társadalmak és az ezek fejlődésfokán alakadt vallások világa ez. A háború, az ölés, más élőlények elpusztítása az ontológia szerves része. Megszüntetésük csak a létegéssel együtt lehetséges. Ha lehül a föld, mindent jégtakaró borít, tökéletes lesz bolygónkon is a rend, a nyugalom. Az istenek elégedetten folytatják virtuális uralmukat a semmiben.

* * *

Az egyetlen tiszta kifejezés. Sírkövemre csak ezt az egyetlen tiszta kifejezést kérem: ce'est fini!

* * *

Kollektív neurózis. „A honfoglaláskor csupa idegen (maig is ellenséges?) nép gyűrűjébe kerültek a magyarok. Magyaroknak lenni kollektív neurózis” (Koestler).

* * *

Az *anyák bűne* (Les crimes maternels, Baudelaire), hogy újabb és újabb áldozatot szednek a szenvedésnek, halálnak, rossz sorsnak, valójában a semminek azzal, hogy fogannak és szülnek.

* * *

A *vallások, pártok* minden ellenállást legyűrő vonzereje a *mindentudás* látszata. Születésről, nevelésről, etikáról, politikáról, háborúról és békekötésről, történelemről, természettudományról, művészetről, szerelemről: az egész emberi helyzetről, céljainkról, természetünkről pontos, és ami a legfontosabb: biztos, végleges képet adnak híveiknek. Teljesítik azt a vágyunkat, hogy választ adjunk arra a kérdésre: mi az élet vagy még inkább a lét értelme.

A vallások egy felsőbbrendű, ontológián túli, abszolút lény kezébe adják a mindentudás hatalmát. A pártoknál valamivel földibb, de nem kevésbé tökéletes fantazma az élet teljességének ura és irányítója: ilyen vagy olyan ideológiájú szervezet és istenszerű vezetője.

Mindkét hitvilág, azaz hiedelemköd esetében az az ironikus, sőt groteszk tény, hogy olyan kozmoszban beszélnek abszolút tanokról, amelyben az ember éppen attól fél és kétségbeesett, hogy semmit sem tudhatunk biztosan és véglegesen. Így jut diadalmas szerephez, válhat imádat, kultusz tárgyává mindaz, amit a *reduktív gondolkodás* kínál a megnyugvásra, üdvösségre, megvilágosodásra sóvárgó népmilliárdoknak, bármelyik táján éljenek is a földnek.

* * *

Új előszó. Az eltelt több mint tíz év (1991) óta egyfolytában javítom *A rossz virágainak* darabjait. Hol kisebb, hol nagyobb módosításokra van szükség, s ha lehet, megkeresem a pontosabb megoldásokat.

Természetesen újra ki kellene adni.

Csakhogy akkor másik előszót is írnék. Majdnem tökéletesen megváltozott bennem a Baudelaire-kép. A Joseph de Maistre-féle katolicizmusa (ultramontanizmus), hite az ördögben, néha az Istenben, mai szemmel nézve (persze lehet, hogy ez anakronizmus) merőben eltévelyedett költőt-gondolkodót mutat. A félig lázadó, félig középkorisan lelkifurdalástól gyötört tudat, amely végül a Rosszat is megkönnyebbülten fogadja el, jellegzetesen európai szellemi-lelki csődnek tűnik most számomra.

Csak a nagy versek és néhány egészen mélybevágó prózai jegyzete (*Meztelen szívem, Röppentyűk*) maradtak meg ragyogó zsenialitásukban.

Azt kellene megindokolnom, hogy olyasmiktól gyötrődött szegény lelke, amiktől egyáltalán nem kellett volna, ha él benne legalább egy jó adag Voltaire, Holbach, Diderot iróniájából, világosságából.

* * *

A vallásokban a hit az illúziók világa, a buddhizmusban az egész világ illúzió.

* * *

Ady egyik versében azt mondja: „Szeretnék egyszer a lelkeddel hálni.” Csakhogy se lélek, se szellem nem létezhet valóságosan hordozó vagy hordozók nélkül. Ezért nem lehet ontológiailag levetni az abszolútot sem föltételek meghatározása nélkül. Az úgynevezett abszolút szellemnek instrumentumokra van szüksége ahhoz, hogy létezhessen, hogy teremtsen, pusztítson, ítélkezzen. De ekkor már nem abszolút: része a körülményektől függő keletkezésnek! – változásnak-megszűnésnek. A kör ezzel bezárul.

Alföldy Jenő

„Aki Szent György napján született”

Jékely Zoltán születési centenáriumán

Jékely Zoltán Szent György napján, április 24-én látta meg először a napvilágot, s ez a körülmény élete folyamán többször is versre ihlette őt. Ezek közül vettem kölcsön írásom címéül az *Aki Szent György napján született*.

Szent Györgyöt mintha védőszentjének tekintette volna. Nem úgy, mint ahogy keresztnevek szerint választják a Pálok, Istvánok és Lászlók a védőszentjüket – ezt nem is tehette volna, mert a Zoltán „pogány” név, tudomásom szerint az uralkodói rangot jelentő, turk szultánra utaló névből ered. A „sárkányölő” Szent György az ideálja lehetett gyerekkora óta. Számos verse, versrészlete szemlélteti, hogy a merengésre hajlamos költő (kritikusai sok esetben kiemelték e tulajdonságát) az önmegismerés és az önkép tudatos alakításában szívesen fölidézte magában a szülőföldjének véráldozatával egy várost (valószínűleg a líbiai Silenust) sarcoló szörnyeteggel leszámoló György alakját.¹

Ahogy Arany János saját szellemi erejének és választottságának megfelelőjét vetítette bele a roppant erejű vitéz, Toldi Miklós személyébe, úgy Jékely Zoltán is a kiemelkedő szellemi és erkölcsi cselekvés jelképeként érezte a sárkányölő lovag hősiességét. Fontos még ebben a választásában, hogy a nőkhöz, a védelemre szoruló nőiséghez – és persze az imádott szépséghez való viszonyának – példaadó férfiasságát is láthatta. A művelődéstörténeti – történelmi, irodalmi, képzőművészeti és zenei – hagyományok sokaságából szí-

---

1 Szent György és a sárkány keresztény legendájának számos megfelelője van a különböző vallásokban, mitológiákban, népmesékben. A görögöknél Bellerophon és a Kiméra, Perszeusz és a Meduza. (Perseus című versében írja Jékely: „Perseus pajzsa a kezemben / s Szentgyörgy sárkányölő vasa.) Thészeusz azért sorolom ide, mert ő győzte le Kréta szigetén a bikafejű, embertestű szörnyet, a Minotaurust, aki a várostól évről évre szüzeket követelt, hogy fölfalja őket, akárcsak a Szent György-legenda sárkánya a líbiai királytól, akinek még a lányát is el akarta emészteni. Szent György a legenda szerint kereszténynek született római tiszt volt a 3. század végén, Diocletianus császársága idején. A keresztény hagyomány ruházta fel olyan erényekkel, mint a szexuális önmegtartóztatás, a bajba jutott szüzeknek való segítségnyújtás és a vitézség. Szentté mégsem sárkányölő hőstettéért avatták, hanem mert a pogány rómaiak követelésére sem tagadta meg kereszténységét, s ezért mártírsorsra ítélték. Jékely több okból tartotta eszményképének a szentet. Tisztelte lovagi erényeiért, főként a nők védelméért. A hős minden gonosszággal szemben vállalta, hogy szembeszáll a bestiával, és önmagában is legyőzte a parázna kísértéseket. Emellett Szent György napját, április 24-ét Európa-szerte a tavasz első napjának tartja a néphit – a pásztorok ekkor hajtják ki állataikat a szabadba. A halál gondolatával gyerekkora óta küszködő Jékely a tél „zsarnoki” fogságából való kitérést, a tavaszi újjászületést is látta és mitizálta költőként saját születésének napjában. Személyes érzések fűzték a Gonosz legyőzését ábrázoló művekhez, különösen a kolozsvári Farkas utcában álló Szent Györgyszoborhoz, a Kolozsvári testvérek művéhez (14. sz.): a közelében állt a ház, ahol imádott édesanyja élt lánykorában.

vesen merítő Jékelynek a „sárkányölés” egyik alapmotívuma lett. Könnyen megtalálhatta a kapcsolatot a Szent György-i hőstett és az esztétikum között: a lovas vitéz a szépség, a földön kúsó, karmos-fogas sárkány pedig a rúttság jelképe. A költő a filozófiai párhuzamot is meglelte a glóriás lovag és a varangos bőrű kiméra között. A vitéz az élet és az erkölcsi jóság, a sárkány a halál és a gonoszság kivetülése. A halál idő kérdése, és Jékely Zoltán egyik versében idősárkánynak nevezte az előbb-utóbb minden életet, értéket, szépet-jót felfaló időmúlást. Lét és idő viszonyát élte meg folyamatosan. Ennek érzékelésében egyedülálló művésze a lírának – úgy vélem, nemcsak magyar, hanem nemzetközi viszonylatban is. Bár versben sosem elméletieskedett –, az érző idegek, a szív, az életből-cessség és a tudás együttesét nevezte léleknek. Mindemellet a Lét és Idő Heidegger, a vele kortárs egzisztencialista filozófus művében is középponti kategória. A filozófussal abban is egyetértett, hogy a költészet a legmagasabb rendű művészet, mert új nyelvet teremt a rejtőző valóság megnevezésére. Jékely költői nyelve a legszabatosabbak és legérzékletebbek közé tartozik (senki sem mondhatja róla, hogy túl nehezen érthető), mégis tele van titkoszatos, álomszerű sejtelmekkel, mintha egy másik világból hozta volna tapasztalatait², hogy szembesítse őket az evilágiakkal. Határhelyzetek sokaságával jelzi, hogy emlékezet- és képzeletvilága az élet élvezete ellenére is a halál szüntelen veszélyét, közeledését érzi. Lírája ezért egyszerre csupa szerelem és csupa életfáltás, ódai elragadtatás és elégikus borongás. Költészete jórészt létkritika az Idő felől, és harc az idővel az egyetemes Létezés felől nézve. Jékely az élet és a szerelem szerelmeseként az eltűnt örömök fájdalma és a halálsejtemek közötti őrlődés költője, de a lázadás is. Harcol és harcba biztat példaképe, György lovag nevében. Amit szeretünk, azt féltjük is – félünk, hogy elveszítjük, ezért folytonosan küzdünk is, nem csupán küszködünk. A nagy ellentétek felfokozzák a szépre való érzékenységet s a sorstársak iránti részvétet, az erkölcsi igényességet. A háborúk és diktatúrák fölötti felháborodásáért (és persze a nagy művészelődökkel, társakkal való lelki rokonságáért) nevezhetjük humanistának.³ Az esztétika és az etika a költő elválaszthatatlan világnézeti vezérlője volt: mintha azt vallotta volna (és ha más szavakkal is, de sokszor vallotta), hogy ami szép, az jó, és ami rút, az rossz és viszont (ami jó, az szép, és ami rossz, az rút). És ami a művészetben régi, annyiban nemesebb az újnál, hogy kiállta az idő viharait, és kiforrt magából a fölösleget, mint az óbor.

„Sárkányölés”

Vélekedésemet a szépről és a rúttról, úgy gondolom, alátámasztja Jékely *Sárkányölés* című látomásverse (1964 körül írta a költő). A „sárkányt” így látja el jelzőkkel mindjárt az első sorban: „*Megint az órjás, ronda varangy!*” Nemcsak a szemnek, a fülnek is förtelmes lényvel állunk szemben: „*Hogy vartyog az éjben, a csendben! / Fülemben harsog, betölti szobámat.*” Nem tudja, így mi is csak sejthetjük, miféle lény lehet ez a sárkány, amely álmából felriasztotta, megremítette. Cselekvő indulatra ösztönözte a vers alanyát a félig még álomi rém – szeretné elűzni, megsemmisíteni, mint valami rossz álmot. A verskezdő „*Megint*” szó tanúsága szerint már régi ismerőse ez a bizonytalanul körvonalazható alak, miközben

2 Baudelaire-től származik a mondás: „*a költészet a legvalóságosabb valami, de csak egy másik világban teljesen igaz*”. In.: Charles Baudelaire: *A Rossz virágai*. Az idézet a műfordító, Tornai József előszóként közölt tanulmányából való („*Ébred a részeges baromban is egy angyal.*” 13. old. 2. bek.). Kráter Műhely, 2007.

3 Egy csokornyai háborúellenes költészetének remeikeiből 1936 és 1945 között: *Apoteózis; Öcsémnek; Menekülők; 1944 október; Örült velők; Tragikus ős; Kiáltás halottak után; Sirató; Haláltánc, 1944; Kántál a koldus; Császári körvadászat után; Foglyok, 1944; Eltűnt barátaim után; Álom-rekviem.*

kiismerhetetlenül, sötétben rejtözve is érezteti testének rút és hangjának fülsértő jelenlétét. Hosszú ideje tölti el az egyes szám első személyben beszélőt szorongással, az elviselhetőséget meghaladó gyűlölettel és a leszámolás vágyával. „*De hol, micsoda zug, csatorna odva rejti? / Hol hömpölygeti has-testét az ocsmányt, hogy belerúgjak, összetiporjam!*” Sejtésem szerint valami táskarádióból, esetleg egy zenés mulatóból ömlik, árad a testet öltött zaj. Erre utal a képzelőerő későbbi minősítése: „*Bagzó kedvében förtelmes párt keres újra / sokasítani ronda magát?*” A légkalapács sokszor nehezen elviselhető, de az üzekedő kandúr hangjánál is utálatosabb az éjszakába hasító táncdal, undorító közhelyeivel.

A vershelyzet szerint a még félálomi képzeletet az éji homállyal küszködő látás váltaná föl, ha tudná – de látomássá rándul össze a jellemzésben: „*Egy kapumélyből böffen elő, ott vartyog / pöfögő hasfeje – látom!*” A korábbi „has-test” meg ez a „hasfej” kísértetiesen vizionáltatja az olvasóval Hieronymus Bosch és más középkori festők végletesen eltorzult szörnyeit. A szorongásos álom ilyen rémséges figurái és jelenetei éppolyan gyakoriak Jékely álomverseiben, mint a tündériek és erotikusak (végül azok is jórészt a sivár valóságra ébresztik azzal, hogy szertefoszlanak). Szürrealizmusról csak annyiban beszélnék, mintha Bosch-t vagy az idősebb Pieter Breugelt akarnám a huszadik századi irányzat szavával ide idézni. Mondhatnék riogató mesebeli jelenést is, hiszen ez nem idegen például Petőfi János vitézétől sem, amelyben az éjfélkor föl kísértő szellemekkel száll szembe a hős. És hány meg hány ijesztő szimbolikus rémalakkal találkozunk Ady költészetében – A rémesék Uhujától a Jó Csönd-hercegig és A Halál lovaiig. Jékelyre egyáltalán nem a formabontó avantgárd, hanem a formateremtő és – Vas Istvántól kölcsönzött szóval – „ódondad modernség” jellemző, s csak verseinek álomszerűsége nevezhető szürrealisnak.

A költemény hőse – ezúttal valóban (kissé önironikusan kezelt) „hősről” beszélhetünk – szembeszáll a kísértővel: „*féltéglát ragadok fel, s teljes erőmből / belevágom az iszonyú testbe – döögölj meg! – / s még látom, a béle hogy omlik, / hurrkásan hogy gomolyog a homályban, / s rém-szeme hogy mered énrám, / a Szent György-napján születetre, / ki íme, megölte, újra megölte a Sárkányt!*” A vers ódai erővel, a diadalézés egy nemével szól. A műbe vegyülő enyhe önironiát indokolja, hogy az ördöginek minősített éjszakai lármához kapcsolódó álomlátomás rút kiméráját „ölte meg”, amely a modern élet mindennapos zaja nyomán jelent meg rémlátásában ormóttan póktestével. Az ironia nem fokozza le, nem hitelteleníti Szent György és a sárkány harcának legendáját, amelyet ikonok, reneszánsz és modern képzőművészeti remekművek sokasága szentesített a keresztény Európa kultúrájában (a görögkeleti ortodox műveltségben is), hanem éppen csak annyira profanizálja, amennyire a vershelyzet megkívánja.

Minek is tekintsük ebben a költeményben a „Sárkányt”? Mitikus állatszimbólumnak, amely a modern mindennapi élet kikerülhetetlen, pokoli ártalmait teszi láthatóvá a képzeletnek?⁴ Az értelmetlen ricsajnak, amelyet a közönségesség kelt rafináltan, hogy túlharsozja a gépek dohogását, járművek-sínek csikorgását, motorok dübörgését és a villanyvezetékek zúgását. A tömegtársadalom jelensége ez, amelytől elmenekülnék a madarak, lehervadnak a virágok, és még a gyerekek is neurotikusok lesznek, miközben beleszoknak ebbe az egészségtelen és életellenes zajongásba, melyhez nyúlós gicsszövegek és természetellenes „tánc”-vonaglások járnak.

4 Hasonlóan mitizált állatfigura az ismertebb versek közül Ady sertéstestű és disznófejű Nagyúr szimbóluma a gazdagságról (*Harc a Nagyúrral*), vagy József Attila sertésszimbóluma a boldogságról az *Eszméletben*.

„Az idősárkányhoz”

Egészen mást jelképez a sárkány, ez a kegyetlen kiméra *Az idősárkányhoz* című versben. Azért nevezem ezúttal kimérának, mert itt nem póktestű szörnyel, hanem a Szent György-ikonok és más festmények, szobrok többségén látható szárnyas, krokodil- vagy más hüllőtestű döggel van dolgunk.⁵ Kozmikus jelenségnek, átváltozásokra képes, ártalmait mindenre reáontó szörnyetegnek mutatja ez a vers. Barlangból előkúszó vagy -ugró sárkánygyík, mely „foghatatlan és elfogyhatatlan”, hiszen egy elvont fogalmat jelképez: az Időt. Nem a napokra, hónapokra és évekre tagolható, szelídebb időről van szó, hanem az egyén és az egész mindenség létére kiterjedő, se eleje, se vége időről. *„Nap-napra omlik, év hamvába hull, / te élsz, tombolsz szűnetlen áradatban.”* Mondhatnám filozofikusan: a mindenek fölött uralkodó létidőről van szó, arról, amelynek előre-hátra végtelen áradatában hömpölyög a semmi felé minden, ami létezik, a levéltétűtől és a katicabogártól, a költőn és a Nobel-díjas fizikuson át, a szupernóváig s a kavargó, örvénylő galaktikáig.

Földi mértékkel be sem határozható, meg sem határozható, sem a mélységekben, sem a magasságokban a láthatatlan Idősárkány, amely azért a jelképekben meg-megtestesül egy-egy költői pillanatban: *„Hová képzeljem odvad? Szűzi hó / ölel körül a Himalája ormán? / Avagy talán a Tanganyika-tó / mélyében élsz, örvényében forogván?”* Előle nincs menekvés „minden szférán kívül” sem, „csillagatlan ködökben” sem, ahogy a harmadik szakaszban olvasható. A végtelenség irracionális fogalmába ütközve a tudat kétségbeesetten fordul a parányok felé, a makrokozmosz után a mikrokozmoszba veszve: *„Vagy itt bújsz mindenütt, fűvön, kövön, / amint egy vak isten milljomba vágott, s tovább osztódsz vígan vízen-tűzön, / hogy megemészd prédádat, a világot...”* A versvégi három pont a gondolat befejezhetetlenségének jele, de a hang elcsuklását is jelzi ez a nagy érzelmi hatású írásjel.⁶ Itt ugyancsak helyénvaló: az elnémulást jelezve híven kifejezi a végtelenség érzetét, a horror vacui döbbenetét.

Az előbb említetteknél korábbi – 1940-ből való – az *Ördögyszerénád*. Az eddigiek alapján nem is lehetne értelme az „időrendnek”, mondhatnám egy kis demagógiával: az Időnek nem rendje van (azt csak az óra számlapjára és más mérőműszerekre találták ki); az Időnek sodra, örvénye, mélysége van, de valószínűleg ez is csak ráfogás, a hiú emberi elme erőlködése. Az *Ördögyszerénád* nem az időről szól ugyan, de ide kívánczik – Szent György neve szerepel benne. *„(...) félő, hogy a drága város / prédája lesz a Gonosznak... // Ám Szent Márk, Szent György, Szent Miklós / egy őszöreg gondolással / nagybátvan tengerre siklott, / és az Úrjézus nevében, / kikötött a komp tövében. // A Sátánnak több se kellett! / Nem mert kiállni az Úrral, / elkotródott dérral-dúrral.”*

Ez a vers is Jékely költészetének legjavából való. Azért idéztem először a mű végét, mert benne tisztázódott, hogy Szent Györgynél és más nagy szenteknél nagyobb erőhöz: a krisztusi szeretet erejéhez folyamodott a költő. Ellenfele pedig nem holmi szárnyas hüllő, hanem maga a Gonosz, a Sátán. E versben (a többi között), ha eddig még nem világosodott volna meg, kiténik a költő erkölcsi nagysága.

Ha tüzetesen végigolvassuk a tizenkét szakaszból álló művet, rájöhettünk, hogy fiatalok óta (a többi nagy francia szimbolista mellett) a „sátános”-nak sokszor és joggal emlegetett Baudelaire is hatott rá. És ebben a versében Jékely szinte Baudelaire antagonistájaként fordul szembe francia mesterével. Nem az egész szemléletével – nem a parnasszien

5 Illendő megemlítenem a Jékelynél hét évvel fiatalabb Csanádi Imre kiváló Szent Györgyös verseit: *A novgorodi Szent György ikonra* és a *Kolozsvári Sárkányölő* címűeket.

6 Nemes Nagy Ágnes a következőt mondátösszetételek szünetjelszerű gondolatjel is nagy érzelmi töltésű írásjelnek nevezte egyik esszéjében. Úgy vélem, a három pontnak is ilyen hatása (modoros írónknál hatásvadász mellékje) van.

szépségigényével, élvezetkultuszával, néha-néha gyűlöletbe forduló nőimádatával és (jó néhány versében) nagyvárosiasságával –, nem, ezekkel nem szakított sosem. De a nagy franciának azzal a kísértő gondolatával igen, hogy az emberi erényeket csökevényeknek, a bűnöket pedig a kiváltságosoknak, az élet arisztokratáinak előjogaként igazolja.⁷

A Baudelaire-hatás (a Faustot író Goetheével együtt) nem kétséges, amikor Jékely ilyen gondolatokat ír le versében: „*Már felcsapnék a Gonoszra, / engem úgy megverbuváltak: / be érdekes majd mocska lenni e mocskos világnak!*” De nem sok esélyt ad magának arra, hogy őt is „megverbuválja” magának a Gonosz. Rossz álmában „ördögszerenád” csábítja a kor-szak indulókra hangszerelt énekeit (1940-ben vagyunk). Amint kimondta ezt az abszurd (és engem kicsit Szabó Lőrincire emlékeztető) gondolatot, rögvest vissza is szippantja: „*Lám, nekik be jó dolguk van: / szerzetük mindenki féli, / lelkét gonoszra cseréli, s már-már boldog hatalmukban!*” A látomássorozat végén jelennek meg az erkölcs megdicsőült védői, köztük Szent György is: ők az irgalmas és igazságos Úrjézust képviselik, s elűzik a Sátánt.

„Aki Szent György napján született”

Ez a vers fejti ki bővebben – innen vettem írásom címét –, hogy Jékely miként igazodott lelki békéjéért küzdve – Kant szavával mondván – az erkölcsi világrendhez. A címmel egybeolvasott szöveg így folytatódik: „*Ezer évig szeretne élni / s e világon mindent szeret, / és mindig csak az emberek, / az emberek az ellenségei.*” A gonosz erők, amelyeket a sárkány jelképez, mind emberektől származnak. Elvetemült vezérektől és esendő emberektől. Az utóbbiak között a Szent György napján született költő sem kivétel, de ő szembenéz saját hajlamaival: „*Gonosz csillagoknak hatalma / küldte bő lelkét bele / s ha jó az alkonyat szele, / szegény mindég szállni akarna. / Van bűne s büntetést nem ismer, / mert minden bűne szertelen, / égből jött: az itéleten / jelen kell hogy legyen az isten.*” A belemagyarázástól óvakodva értelmezem: ha voltak vétkei, azok Isten által belé (és mindnyájunkba) beléültetett hajlamaiból fakadtak. Ha több szabadságot kívánt magának a szerelemben, mint amennyit a társadalmi vagy a vallási elvárások és szokások szentesítenek, akkor vállalja az ítéletet – de nem akárkitől, hanem attól, aki az embert olyannak teremtette, amilyen. Vállalja a hatodik parancsolat elleni megkísértettsége miatt lelkiismeretének ítélőszéke előtt. Nem sok egyéb vétségre gondolhatunk Jékely mindenkori költői énjéről. A kételkedés jogához való ragaszkodását emelhetem ki még: itt-ott az első parancsolatba ütközve Isten létét is kétségbe vonja, egyrészt mert jócskán szakított életében a tudás fájáról, és érzervekkel nem tartotta igazolhatónak az isteni szubsztancia létezését. Másrészt mert a teremtés rendje, különösen az emberi világban, sokszor szinte kizárja, hogy egy mindenek fölött való Gondviselőnek köze legyen a szenvedésekhez, igazságtalanságokhoz és az égbekiáltó bűnökhöz, amelyek a földön valaha elkövetettek. Hozzájuk képest az ő hölgytársaságot kereső, mértékletesen bohém szokásai és hitének megingásai csak ironikusan mondhatók kárhozatosnak, s az iróniához nagyon értett.

Íme a vers folytatása – talán kommentár sem kell hozzá: „*Mert ki teremté ily gonosz-nak, / hogy éjjel jár, mint denevér, / hogy nem kell földi pályabér / s könnyei örömet okoznak?*” A költői létezésről van szó, az éjszakákat átvirrasztó lírikus hiúságáról. Ő nem a „földi pályabért” hajszolja, neki csak az a fontos, hogy könnyeket csaljon olvasóinak szemé-

⁷ Ezt ítélte el Dosztojevszkij a *Bűn és bűnhődés* főhősének gondolkodásában, és ezt vallotta számos 20. századi szerző, a legismertebb és legelvetemültebb, világtörténelmet alakító ideológusok mellett, pl. Alexis Carrell, a Nobel-díjas francia-merikai orvosi kutató, *Az ismeretlen ember* című, az 1920-as években magyarul is megjelent könyvében.

be. De hogy jön ahhoz, hogy *„Ezer évig szeretne élni / s nem fáj, hogy tudja: nem lehet”*? Ez már a hiúságok hiúsága. Az ő hite elutasítja a vallási kegytárgyakat, szertartásokat? A templomban csak az esztétikumot látja, nem áll be a gyülekezetbe, hogy együtt énekeljen vele? Igen, a költő – különösen *„Aki Szent György napján született”* – *„átkozottul s furcsán magányos”*, s ezen akkor sem változtat, ha töprengése a teremtés értelmén vagy értelmetlenségén teljesen hiábavaló: *„Csak tiblából a végtelen határán, / mint őszi légy az ablaküvegen.”* A legszebb verszárások közé tartozik ez a kép, amely a végtelenségből ilyen természetes mozdulattal tér meg a parányiságba.

Ady Endre, gondolom, édes gyermekének mondta volna az ilyen verseiért Jékely Zoltánt. Csak a legjobbak harcolnak a lehetetlenért, miközben egy arasszal előbbre jutnak a világ megértésében. A költő Szent György-komplexuma – egyik versének ez a címe – minden Ádám- és Éva-utód elátkozottságából következik: nevet kell adnia ellenfelének, a Sárkánynak, az Időnek, a Gonosznak, s meg kell vele mérkőznie.

Vallasek Júlia

Mindenki ugyanoda

A második világháború vége felé járva, egy rövid életű kolozsvári irodalmi és kulturális lap, a *Termés* lapjain jelent meg Jékely Zoltánnak *A kor dicsérete* című nagyívű poémája, egy apokaliptikus látomás a nyugati kultúra haláláról. Utóbb Jékely „megtagadta” ezt a versét, ami azzal is magyarázható, hogy kissé túlírt, esztétikai szempontból nem tartozik a Jékely-líra élvonalába. Az *Összegyűjtött versek* 1985-ös kiadásába kérésére a versből csupán egy rövid részlet került. A vers zárata rendkívül keserű látomás egy korábban konszenzuálisnak hitt értékrend felbomlásáról: „*Vagy mindent összetörnek itt a gépek, / s valahol a vers is fűbe harap, / Chopin, Beethoven hangjai elégnék, / s fidibusnak használja egy arab / bús lapjait James Joyce Ulyssesének.*”

Ugyanez a világvégés, „mindennek vége” és „minden mindegy”-hangulat uralkodik *A fekete vitorlás* vagyis *Ördögh Artúr csodálatos élete* című regényben is, amelyet Jékely 1947-ben írt, de csak egy évtized múltán jelent meg. Amin önmagában nincs miért csodálkozni, a hivatalos propaganda szerint lendületes optimizmussal épülő szocializmusban semmi keresnivalója nem lehetett egy olyan gyökeréig kiábrándult, keserű regénynek, mint *A fekete vitorlás*. Jékely Zoltán költészetében és prózájában afféle alaphangként mindvégig jelen van a halálfélelem, időnként némi melankólia vagy groteszkre, iróniára való hajlam, de ez a mélyen depresszív, mindenből kiábrándult, semmiben nem reménykedő, a szépséget semmiben nem találó sötétség egyedül ebben a regényében uralkodik. Megkockáztatom, éppen ezért nem tartozik a Jékely-pálya élvonalába, túlságosan szétírt, helyenként kapkodó, struktúrája kaotikus, stílusa meg-megbicsaklik, az erőteljes, jól megírt pillanatok, dőcögve alakuló jelenetekkel váltakoznak.

A fekete vitorlás Kolozsvár regénye, ifjúkorának városaé, ahova költészetének tanúsága szerint Jékely kissé mindig visszavágyik, és ahova, mihelyst lehetősége nyílik rá, pár évre, 1941 májusától 1946 őszéig, vissza is költözik. Itt az Egyetemi Könyvtár munkatársa lesz, csatlakozik az erdélyi helikonisták köréhez, közöl az itteni, immár patinássá váló irodalmi lapokban (*Erdélyi Helikon*, *Pásztortűz*), ugyanakkor alapítója és szerkesztője a fiatal nemzedék elképzeléseit tükrözni kívánó *Termés* című negyedéves folyóiratnak. A kolozsvári időszak első felében a ráismerés, a találkozás élménye optimista, energikus verseket ihlet, melyek az elpusztíthatatlanság élményét sugározzák egy olyan történelmi pillanatban, amikor rövidesen a pusztulás válik mindennapi élménnyé. „*Lássátok, mily pusztíthatatlan az ember, / mily Anteus, ha végre hazajut*” (*Anteus*).

A második világháború előrehaladtával, barátok, rokonok elvesztésével a Jékely-lírába (de az ekkor írott prózába is) visszatér a korábról ismert, álomszerű, szorongó hangulat, majd a mind bizonyosabbá váló pusztulás irtózata.

Míg Jékely irodalmi munkássága fokozottan az elmúlástematika felé fordul, publicisztikai munkássága éppen egy aktív, tette kész, építkező irány szolgálatába szegődik. A második világháború vége, Észak-Erdély visszakerülése Romániához, a kulturális és

tudományos élet számos jeles személyiségének halála, zilált helyzetbe sodorta az erdélyi magyar publikációs fórumokat. Az *Erdélyi Helikon*, a *Pásztortűz*, a *Hitel*, ahogy a *Termés* is megszűntek, csupán az *Erdélyi Múzeum* című negyedéves tudományos folyóirat folytatta működését 1947-ig. A magyar nyelvű erdélyi irodalom két világháború közt kialakult intézményrendszere gyakorlatilag megszűnt. A történelemtől kapott „Vissza a rajtkockára!”-parancsnak engedelmességre a szerzők, szerkesztők ugyanazzal próbálkoztak, amellyel 1920-ban: az irodalom ismét a napisajtó hasábjaira került. Kolozsváron 1944 októberétől 1952-ig jelent meg, a Magyar Népi Szövetség hivatalos lapjaként, Balogh Edgár főszerkesztésében a *Világosság*, ennek lett munkatársa, irodalmi rovatának szerkesztője Jékely Zoltán. Irodalmi arcképeket, könyvismertetést, interjút közöl itt, ugyanakkor beszámol a képzőművészeti és színházi élet eseményeiről is, ő az, aki *Hol vannak a magyar írók?* című, 1945. február 13-án napvilágot látott beszámolójában a háború után először méri fel az erdélyi magyar irodalom helyzetét. A leltár meglehetősen kevés alkalmat ad a bizakodásra, (sokan meghaltak, eltűntek a háborúban), de mi mást tehetne, a túlélés, az újrakezdes parancsának engedelmességre optimistán állapítja meg: „...ki-ki keresi azt a helyet és azt a munkakört, melyben legcélszerűbben veheti ki részét az új világ építéséből.”

Jékely prózájában a negyvenes évektől kezdve fontos szerepet kapott az álom, a látomás. „Az álomnak a negyvenes években kezdtem egyenrangú fontosságot tulajdonítani – írja Jékely –, vagyis körülbelül akkor, amikor a külvilág borzalmai kezdtek kifejezhetetlenné válni, vagy nem volt meg hozzájuk a feldolgozóképeség, látószög. Az álombeli élmény azonban, csodálatosképpen általában valami távollattal s feljegyzésre kényszerítő többlettel jelentkezik.”¹

Képtelennek tetsző, groteszk valóságselemek keverednek szorongásos álomjelenetekkel *A fekete vitorlásban* is.

A regény nyitójelenete maga is ilyen: egy „titokzatos alak”, a halál(?) üldögél harminc öl magasan a Szent Mihály-templom tornyának vaskorlátos erkélyén és a napilap apróhirdetés-rovatát tanulmányozza, mégpedig „rövidlátókra jellemző mohósággal”. Az apróhirdetésekből körvonalazódik a fentről, madártávlatból láttatott város lakóinak élete. Akad itt koporsóraktárát elköltözés miatt sürgősen eladni kívánó kereskedő, házvezetőnőnek szegődő hadiözvegy, elhalt hozzátartozókról portrékat festő piktor és az „egymás kezét, pénzét vagy sexusát” keresők társkereső hirdetései. „*Mintha a háború szörnyűségei csak arra volnának jók, hogy megkétszerezzék a túlélők életösztöneit.*” – morfondírozik a halál, majd figyel egy szokatlan hirdetésre: „*Egyetemi hallgató latin nyelvórákat ad. Klasszikusok olvasása is lehetséges. Omnes eodem cogimur.*”. A gyakorlatias apróhirdetés-világ e szokatlan figurája nem más, mint a regény hőse, Ördögh Artúr: nagy múltú erdélyi familia írói álmodat dédelgető fia. Artúr (sőt Artúrka!) menekül saját, jelenleg egyetlen szobába zsúfoltan élő, tehetetlen fájdalomukban egymást kínozó családtagjai elől, és a város nyomornegyedében, egy kuperájban bérel szobát magának. Azon a Sáncaalján, amely a kortárs Nagy István regényeiben egyébként teljesen más megközelítésben tűnik fel. Egy hajdani vadászlak málladozó szobájában írogatja első regényét, innen jár el a színház új üdvöskéjének, a csodálat csodálatos, ámde megközelíthetetlen Anitának fellépéseit megnézni, s a lányt afféle hűségese lovagként kíséretetni.

Abban az időszakban tehát, amelyben, mint láttuk, a napilapok az új világ építésének parancsát harsogják, Artúrka semmit nem tesz, csupán várakozik, élményeket gyűjt, önmagát keresi. Mintha mentetetni akarná hősét, az író siet közölni, hogy: „*Mindenekelőtt ajánlatos tudnunk, hogy Artúrka ezen a nyáron a 23-ik esztendejét tapodja. A világ borzalmai elől most harmadéve latin és görög tanulmányokba menekült, e torzonborz, gyilkos Európából*

1 Idézi Domokos Mátyás In. Domokos Mátyás: *Leletmentés*. Osiris Könyvtár sorozat, Osiris Könyvkiadó. Bp., 1996. 20–21.

a föld alól kiásott városokba és az irodalom szentkönyvei közé, melyek – az ő megítélése szerint egyedül biztosítanak valami állhatatosságot és lelki békességet a pusztítások és embertelenségek romgyártó évtizedében. De bárhogy is menekül a nyers hétköznapok elől, alapjában élménysóvár, szomjas fiatal lelke, tudatát megkerülve, mindent, de mindent magába szív, s az az az álom rejtelmes átformáló készülékének. Ez a készülék vetíti vissza a maga kész termékeit Artúrka valóságába.”

A fekete vitorlás afféle metaregény is, regény egy regény megírásáról. Pontosabban a megírás kísérletéről. Artúrka eredeti célja egy középkor végén játszódó, a szerelem és hősi önfeláldozás témáját megragadó regény megírása. A méla lovag, Ildefonso alakjába önmagát, a titokzatos Ermenegildáéba pedig a rajongott színésznő, Anita figuráját képzei. Csakhogy a valóság minduntalan beszivárog a regénybe, a megismert új emberek mindannyian részt, szerepkört követelnek maguk számára. Így lesz a kivénhedt cirkuszi artistából, Bumburiból Kolofon, a fegyverhordozó, alkalmi barátjából, a kiégett festőből, Angyal Gy. Gyulából Hipóc, a tudós orvos, a tisztas kereskedőből örült, bosszúsomjas koldussá lett Tüzes Gergelyből Epimuák, a gonosz uzorás. A neveket szállásának falán felejtett, a görög, nem egyesült hiten levők falinaptárából válogatja Artúrka. A Sáncaja koldusokból, prostituáltakból, a társadalom kivetettjeiből álló világa mindegyre arra ösztönözné, hogy (amint azt a kortárs irodalmi elvárások is megkövetelnék) a kisemberek, a szegénység, a forradalmi lázadás témájával foglalkozzon. Szerelmesen epekedő, szerelméért hatalmas áldozatokra is kész hőse új tervei szerint, a város alvilágával szövetkezve, a veszthelyen szabadítja ki a társadalom hibájából kalózkodás útjára tért rablókat. Csakhogy az önmagában hermetikusan zárt szerelmi történet nem túri sem a kalandfilmből illő forradalmi jeleneteket, sem a társadalmi igazságtalanság ábrázolását, amint erre egy kocsmasztal mellett poharazó költőkolléga felhívja a figyelmét.

A regényírás akkor válik igazán izgalmassá, amikor nemcsak a szerző valósága szűrődik át a fikcióba, de valamiképpen a kitalált, elképzelt, vagy akár megálmodott jelenetek kezdenek feltűnni Artúrka valóságában. A fiát halálra kereső örült koldus többszöri megjelenésének hatására Artúrka elképzeli egy regényjelenetet, amelyben a gonosz uzorás felpénzt kínál a hóhérnak, ha különleges kínok között öli meg kalózzá lett fiát, de a kivégzést elsöpri a népharag, és Kolofon, a hű törpe egy ácsszeggel megöli az uzorást. Pár nappal később egy kocsmai verekedésben Bumburi éppen így, egy ácsszeget használva öli meg a fiára támadó örült koldust. Artúrka döbbenet szembesül tulajdon képzelgéseinek valósággá válásával. *„Valami visszaható varázslat történt – gyanítja –, a regény kilépett élettelen és élettelenes lappangásából, s mert veszttét érezte – igazolást, létjogosultságot vívott ki magának. Artúrka ismét nagyinak és csodálatosnak érzi magát.”*

A regény fiatal főszereplőit, Artúrkát és Anitát, és a rezonórként hozzájuk szegődő Angyal Gyulát, a kiábrándult, szkeptikus festőt néhány erős vonással megrajzolt szánerfigurák színes kavalkádja veszi körül. Ott vannak a temető melletti Agyagásy-büfé bohém törzsvendégei: Tüzes Viktor, Indaly, a költő, Ubrik Bertalan, a sírkőfaragó, Ducz Endre, a színházi lapok megszállott szerkesztője. Ugyanez a társaság a Hét Gerendás nevű nyomornegyedi csaptszéket is látogatja, ahol a kolozsvári lumpenvilág olyan figurái fordulnak meg rendszeresen, mint a Polgármester, Bumburi, a törpe, Pintye Rudi, a sikeres szélhámos, Tolvaj Miki a bonvivánjelölt, Morgyi-Morghiu Karola nagysám, a bordély- és kocsmatulajdonos, vagy Mican Valér kötél- és haláltáncos.

A regény legsikerültebb jelenetei tömegjelenetek, mint például a Házsongárdi temető csendjét felverő, archaikus elemeket megvillantó cigánytemetés vagy a kolozsvári ócskapiac groteszk, helyenként Hieronymus Bosch festményeit idéző rajza. Mintha a szereplők minduntalan keresnék egymás társaságát, mintha nem tudnának mit kezdeni saját kilátástalanságukkal, csak a tömegben elrejtőzve tudnák megélni mindennapjaikat.

A kétszereplős beszélgetések, noha a narráció előrevitele szempontjából fontos szerepük van, erőtleneek, sokszor mesterkéltek.

Ámbár nem hangzik el konkrétan, a város minden rétegét, a csavargóktól a hajdani arisztokrata nagyurakig – egyaránt sújtó kilátástalanság oka nem más, mint a történelmi változás, amely tönkretette egy korábbi világ (jó vagy rossz) rendjét. A kiépülő új, kommunista rendszerről, szorgosan dolgozó fiatal munkásokról és munkásnőkről, háborús romokat eltakarító diákokról és hasonló, a korabeli sajtóban szereplő figurákról nem esik szó. Csupán futó utalás történik kilakoltatásokra, feldúlt ősi kriptákra. *A fekete vitorlás* a megalázottak és megszorítottak regénye, nem a győzteseké. Ugyanakkor hiányzik belőle a „jaj a veszteseknek!” kiáltás, nem tragikus, hanem komikus vagy groteszk megvilágításban ábrázolja hőseit. Sorsuk szimbolikus megjelenítése, térbe vetülése az ócskapiac, ahol a tárgyak, mint emberi sorsok néma tanúi, cserélnék gazdát. A vihar dúlta Ószer freskója az egész regény talán legemlékezetesebb jelenete.

„Tollúseprűk, sátorlapok s fekete sárkányhoz hasonlatos kátránypapírdarabok vad táncban vág-nak neki az égnek. Az árusok lélekszakadva kapdossák hóbelevancukat, egymást tiporják a menekülésben. (...) A levegőben óriási román újságok, esernyők, – köztük az imént látott grófnő tarka napernyője! –, napozószékek és ruháskosarak, vonulnak felfelé egy elszabadult, láthatatlan kötelű ringlispilen. Egy gebe megbokrosodik, s szekereitől beront az ócskapiac kellős közepébe. Embereket tapos – az emberek egymást tapossák. Minden gurul, repül, botorkál, ugrálva, szökdecselve rohan, észak-déli irányba, a szélelész hullámain, mintha egyenest az égi ószerbe igyekeznének, ahol majd méltó vevők méltó árukat adják, vagy régi, eredeti helyükre kerülnek. Megvadulva, szabadságtól ittasulva loholnak és menekülnek a tárgyak, mintha földi sorsuk, a rettenet ébekharmincaja ellen lázadtak volna fel e méltatlan kótyavetve ellen! Adók és vevők, tolvajok és orgazdák, cügöscipősök és bilgericsizmások egyforma fejtelenségben kapdosnak utánuk, mentik a menthetőt.”

Kallódó, reményvesztett életek regénye tehát *A fekete vitorlás*. Nincs olyan szereplője, aki ne máról holnapra, a teljes kilátástalansággal szembenézve, vagy rá se hederítve élne. A nihil, az erkölcsi törvényekben, az értelmes munkában, a boldogulásban való kételkedés körében sodródnak egyik élethelyzetből a másikba. A nők mind prostituáltak, a férfiak váltakozva hol ügyeskedők, hol becsapott balekok. A regény fiatal hősei, Artúr és Anita úgy tűnik, csak a fiatalságuk, tapasztalatlanságuk folytán tudnak mások lenni, magasabbrendűségük csupán átmeneti jelenség, elmúlik, ahogy a köztük szövődő poetikus szerelem is. A regény zárójelenete azt sugallja, egymásra találásuk sem lehet más, mint tünékeny, pillanatnyi csoda, amelyet felőröl a könyörtelen külvilág.

„...ők boldogak, mert szívüket betölti a várva várt Csoda, boldogan hintáztatják magukat a végtelen felé, s mert fiatalok, nem tudják, hogy minden csoda egy napig tart, meg nem ismétlődik, s ők előbb-utóbb kikötnek, mint annyi más boldogtalan hajós a magány és az árvaság szürke sziklaszigetén. Omnes eodem cogimur.”

Horatius e sora háromszor jelenik meg a regényben: legelőször Artúrka hirdetésében, majd a templom egy régi kővén silabizálják ki ezt a feliratot a szereplők, hogy végül szentenciaként térjenek vissza a latin szavak a regény zárlatában. Artúrka eleinte biztatást merít a szavakból, melyek arra figyelmeztetnek, hogy mi, élők mindannyian ugyanoda, a Halál birodalmába tartunk, ifjonti hévvel fejtegeti, hogy ennek a tudata akár arra is alkalmas lehetne, hogy „békeséget szerezzen” a szembenálló felek között. A regény végére a megmásíthatatlan sorsba való rezignált belenyugvásként hangzik el.

Artúrka *A fekete vitorlás* című regénye nem készül el, de a csoda megtörténik: a fikció formálni kezdi a valóságot. Csakhogy immár senki nem hisz a csodákban, és valóban mindenki ugyanoda tart.

Simoncsics Péter

A varázsló Krúdy

Perkátai László emlékének

Az itt következőkben Krúdy egy pályája delelőjén írott novellájának példáján művészi varázsának titkait kutatjuk, és próbáljuk megtalálni forrását a művészet és a tudomány határvidékén, a lélekelemzésben és a folklorisztikában.

1. A mű

Krúdy Gyula: *Érzelgős utazás* (1915)

Szindbád álmában különös zörejt hallott. A koporsón dobogó rögök hangjához volt hasonlatos a hang. Holott, mint rendesen, most is nőkkel álmodott, hervatag vállakkal, amelyek egykor felé ragyogtak, fiatal nők bokájával és hajakkal, amelyeket itt-ott látott nők fején. A különös dobogás felébresztette; s fejét a párnáról felemelte, mert azt hitte, hogy halála elkövetkezett. A halált ugyanis – egy kuruzsló vallomása és egy jósnő előadása szerint – úgy képzelte, hogy hirtelen lepi meg. Mint egy messiás földről jött vendég, benyit hirtelen a kapun. Vagy valaki jön vele szemben a hosszú sétányon vagy a nagyvárosi utca forgatagában, akit ezer közül meg lehet majd ismerni. Kelletlen, gonosz arcú, szúrós tekintetű idegen férfi, aki már messziről szemügyre veszi Szindbádot: a halál. Mind közelebb érnek egymáshoz. Szindbádnak térde lankad, és már csak gyávaságból megy előre, hátha el lehetne kerülni a rosszindulatú idegent. Szédült, és erősen lehunyta a szemét, visszafojtotta a lélegzetét. Ez a láthatatlan szédület, amely néha meglepte, mintha lepkehálót dobtak volna a fejére, oly rémületesen nehezedett az agyvelejére és a szemére, hogy szinte az egész életét elfelejtette. Útszéli fákban megkapaszkodott, és mint egy másvilágba menő siklóvoanat ablakából látott maga körül idegen, közömbös arcokat. Mintha egyszerre mindenkinek láthatatlanná váltott volna; nők, akik tegnap még a szemébe néztek és a szemük mélyében megengedték a szenvedély pásztortüzének a felvillanását, s ajkukat nem dugták el, midőn Szindbád merően odanézett; üres tekintetű férfiak, akiket Szindbád általában megvetett, mert általában nem becsülte a férfiakat, mióta kihallgatta, megtanulta őket, szomorú szenvedélyeiket, lealázó vágyaikat, megbocsáthatatlan szerelmi tévelygéseiket: mind-mind közömbös arckifejezéssel haladnak el mellette, míg tompa kábulattal, mint egy partra dobott hal, az utcai lámpásba kapaszkodott. Olykor percek múltak el, míg a halál nehézkes szédüléséből minden energiája felhasználásával lassanként visszatért az élet valóságába; szeme elől eltűnt a szürke fátyol, amely kiásott koporsók falán feltalálható színekhez volt hasonlatos, mélyet lélegzett, „így halok meg egyszer”, gondolta magában, s legalább egy tucat lépést ment előre, amíg észrevette, hogy nefelejcsszempár világít kis virágos tavaszi kalap alatt. „Szívszélhűdés”, mondta később hangosan, magában, mintha csúfolódott volna az elkerült ellenség felett – a nyárfasorban senki sem jött szembe vele ellenséges, gonosz indulatú arccal, sőt barátságosan, a még tanulatlan nők alázatával mendegélt néhány barna hölgy a közelben. „Bizonyos, hogy senki se jutott eszembe – akkor, délután” – gondolta magában Szindbád, midőn estve az Operában megjelent, s a mulatságos karnagy szünetet tartott a zenélésben.

A halált bunkóüetésnek látta, amely esetleg kedvese karjában éri. Legalább egy tó vagy egy mély folyam mellett történjék a dolog, ahol nyomban el lehet temetkezni. – S éjfélkor, midőn magányosan üldögélt szobájában, és kedves olvasmánya, a verses könyv vagy mélabús regény lehangyolott kezében, elgondolta, hogy mily kellemetlen helyzetbe kerülne, ha különböző nők találkoznának egymással a temetésén. Am valószínű, hogy a legtöbb hölgy ismerőse csak messziről nézné a szertartást, mintha semmi köze sem volna a halotthoz. Csak egy-két naiv, megcsalt nő bőgne a koporsó mögött, akikkel a hajós úgysem törődött életében. – De még egyelőre nem halt meg Szindbád, bár a különös koporsózörgés még akkor is a fülébe hangzott, midőn már alaposan körülnézett a szobában, és a bútorokat felismerte. Amott a falon az arckép, egy halott kisleányé, akit a ravatalon fényképezett a mester, félig lezárt szemei a kerek, keskeny aranyrámában, mintha túlvilági nyugalommal nézegetnének. Itt egy Erzsébet királynő termetű hölgy feszül derékgig olajba füstve, és barna haja körül ábrándos magyar népdal röpköd. Elgondolkozva pillant alá a falról egy tündérnő, akit Szindbád sohasem ismert, és mégis arra gondolt, hogy a hölgy egyszer meglátogatja, de nem találja lakásán, a kesztyűt levonja kezéről, kiszabadítja kezét a cobolybundából, és az aranyporzós kék tintával néhány sort ír az asztalon egy fehér lapra: Itt volt, és kimondhatatlanul fájlalja, hogy a találkozás nem sikerült... Nincsen olyan férfi, aki ne várná azt, hogy egyszer valamikor eljön a hölgy, a legdrágább, a legkedvesebb, akit csak képzeletből ismer... akire gyermekora óta gondol, s lehetséges, hogy ebben az életben csak azért nem találkozhatnak, mert a kisasszony táncosnő Sevillában vagy tatár hercegnő a Kaukázusban... vagy már régen öregasszony lett azóta, s a kártyáiból csodálkozva látja, hogy egy lovag van kijelölve a számára, bárhogyan kever, s babonásan emel... esetleg gyermekszoknyában futkos a sétátéren, és a nevelőnő Kisfaludy Károlyba szerelmes... vágató hintó ablaka mögött eltűnve látni egy pillanatig...vagy külvárosból jön hajnalban, és az újságot hordja az alvó házak emeletén... Ki tudná, hol s merre jár az a nő, akinek szájából azt a különös hangot meghallani lehetne, amely hang zengésében benne volna az élet és a halál. És sohasem jön el senki az álmokból. Hisz nem is volna érdemes álmodni, ha az álmok megalósnálnák.

Tavasza volt akkor, és Szindbád a rohanó folyót szemlélte mind közönségesen, a hídra könyökölt, és jó tanuló módjára a városokra, falvakra, helységekre gondolt, amely mellett a habok mind elszaladnak, midőn tekintete elől eltűnnek; a tájakat látta napfényes párában a folyó partjain, vagy éjjeli pásztortűznél halászkok húzzák az evezőt, s a parton elgondolkozva, bátorságot gyűjtve jár egy leány, szíve alatt gyermekével; majd véres szemű férfiak izgalmas arccal merülnek alá a hullámokba, és egy folyómenti kis faluban a folyam a parti fűvenyre csúsztatja a dúlt arcú gavallért, midőn a folyam közepén estefelé gitárpengés és zengő, párzó bariton kíséretében lomha testével hullámot verve csapkod tova a mohácsi gőzhajó. Ott fekszik a folyó halottja a parton, és eltorzult tekintetét a csillagokra szegzi, amelyeket ugyanakkor más szemeknek a sugara is érint. A fűvenyről szálladozó néma pillantás talán ugyanarról a nőről beszélt a Kutjának és a Medvének, aki most új kedvese karján andalog a hajó fedélzetén, s csillagot keresnek a magasságban, amely léptekre vigyáz, akihez éjjel az ablakból felsóhajtanak, s akihez esküvésüket küldik. S a nők, akik a folyamban együtt úsznak a férfiakkal, mélyen a vízben vagy fel-felemelkedve a folyam színére, midőn ismerős városok mellett elutaznak, ahol egykor tán boldogan üldögéltek a cukrászoltban, a vaníliaszínű függönyök mögött a furcsa szavakra gondoltak, amelyeket mintha először hallottak volna női szájából – vagy a sétátéren, ahol a férfiú bevallotta, hogy csak élete szerencsétlenségére jött a városba, mert ezentúl csupa boldogtalanságnak tűnik fel a jövő... És most úsznak együtt a halak hallgatagságával, amelyek az orrukat csodálkozva dörzsölik a szívekhez, szemekhez, mintha azt kérdeznék: honnan jöttök, mit éreztetek, s mit láttatok, mielőtt a folyam sötétségébe menekültetek volna az emberi szemek elől? Hiszen tulajdonképpen mindenki a kárörvendő, gonosz, leskelődő, lelketlen pillantások elől szökik el a városból. S lenn a sziget alatt, ahol a folyam kanyarodik, és a nyugodalmas hullámok megzavarodnak utazásuk céljában, a férfi és női holttestek összetalálkoznak, a zúgó árban érintkeznek, és ha a parton egymás mellé kerülnének, mily különös tekintettel vizsgálnák egymást!

Ah, itt senki sem kérdi már, hogy „miért?” Talán már nem is gondoltak arra, hogy mi volt tegnap, a párna mit tanácsolt, szájak mit mondtak, szemek hogyan hazudtak! Itt, a parton, a fűvenyen heverészve, amíg a parasztok idetalálnak, és a zsebeket kikutatják, régi jóbarátokként hallgatnak egymás mellett a holttestek. A nő talán kaszirohölgy volt tegnap a Józsefvárosban, s egy katonáért ugrott a Dunába, hogy valahogyan eljusson Zimonyba, a helyőrséghez. A férfi kedvesét siratja, aki mostanában másnak a szájába csókolja bele a mondanivalóit, és még csak arra sem hajlandó már, hogy az utolsó találkozásra eljöjjön a garni-szállodába, hol revolverrel várja a szegény bolond férfi... Mily furcsán bámulhatnak ők ott egymásra a folyó mentén!

S hősünk, Szindbád e napon, midőn a koporsózörgést hallotta, a hídon a folyó fölött hosszasan elmerengett kedveséről, aki tegnap a Dunába ugrott.

– A két fátyolomat veszem fel – írta többek között a búcsúlevelében a kisasszony.

Szindbád halkán elgondolta, hogy közelgő halálát megelőzni nemes cselekedet volna. S vajon mit csinált azóta a kisasszony a Dunában, mióta nem látta? Mit látott, hallott azóta, amióta utoljára mesélt Szindbádnak a párnán? Talán volnának kedves mondanivalói, amelyeket félig szenderegve lehetne hallgatni? Ah, mily szép történeteket tudnak a nők, ha szerelmi kedvük elcsendesedik!

Szindbád körülnézett.

Egyedül volt a hídon.

Lassan leereszkedett a Dunába, hogy megholt kedvesével találkozzon, valahol a sziget alatt.

És talán más öngyilkos nővel is megismerkedik útközben.

2. Az elemzés

Iskoláskorunk óta halljuk, sőt szinte üldöz bennünket a „forma és tartalom” fogalompárja, ha az ún. esztétika mezejére tévedünk, hogy ezeknek, úgymond, egységben kell lenniük, hogy némelyik esztétikai iskola – s a tankönyvekben ők az urak – azt sulykolja, hogy a tartalom az elsődleges, amelyet a formának kutya kötelessége szolgál. Ennek a fölfogásnak engedve iskoláskorunkban sokan úgy képzelték a tartalmat, mint valami olvasott fémet, melyet a művész kész formákba önt ki, s így megdermedve jön létre a mű. A forma és tartalom viszonyáról most egy másik elképzelést szeretnék Krúdy írásának példáján bemutatni.

Első intrádára, mert erőteljesen él bennünk a romantikának a művész félisten voltáról sugallt képe, hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a mű egyedüli alkotója maga a művész, de ha elgondolkodunk valamely számunkra emlékezetes mű befogadásának eredeti élményére, beláthatjuk, hogy a mű – ha esetleg nem tudtunk is róla – bennünk korábban is meglévő érzéseket, élményeket hozott felszínre és erősített meg. Másképpen és egyszerűsítve: a mű „tartalma” – megformálatlanul – bennünk már megvolt, alkotója „csak” formát ad neki. A főntebb idézett „iskolás” forma-tartalom elképzelés zavaros voltát tovább erősíti az a ma is virulens iskolai gyakorlat, hogy – az ellenőrzést az alkotással szemben preferáló tanítási metódus szerint – a diákoktól elvárják, hogy olvasónaplóikban leírják a kötelező olvasmányok „tartalmát” – holott, veszi észre József Attila, ilyenkor éppen hogy a „formáját” írják le, többnyire persze, a maguk ügyetlen módján.¹ E fölismerés jegyében két vonatkozásban szeretném fölhívni a figyelmet az *Érzélgős utazásra*. (1) Az utazásra, mint az emberiség egyik alapélményére, vele összefüggésben a szöveg szinesztéziás

¹ „Ha azt kéri valaki, hogy mondjam el egy regény tartalmát, akkor tulajdonképpen azt akarja, hogy mondjam el, mi történik a regényben. Márpedig, ami történik a regényben, az nem a tartalma a regénynek, hanem a formája.” József Attila: *Irodalom és szocializmus*. Művészetbölcseleti alapelemek (Budapesti szabadelőadásom szövege). Kossuth Könyvkiadó 1967: 107.

kapcsolódásaira, akusztikai-vizuális-tangibilis érzetek egymást váltó és erősítő hatására, és ezekkel összefüggésben (2) a tudatalattinak az álomban (és a transzban) mutatkozó működésére.

Az utazás

az ember bejárta térnek ad érzékelhető mértéket, lévén neki eleje és vége, az útnak indulás és célba érkezés. Ilyen utazás analógiájára jöttek létre azok a népmesei szüzsék, ahol a szegény sorból kalandos akadályokon át kiemelkedő hős végül elnyeri jutalmát: feleségül veszi a király lányát, és hozományul kapja fele királyságát, ilyen Vergilius *Aeneise*, vagy Zrínyi *Szigeti veszedelme* is. És ilyenek az *Ezeregy éjszaka* meséi, melyek főhőse, Szindbád, a nagy utazó lett Krúdy sok művének visszatérő hőse, s ekként az író alteregója, fölöltött álarc, amelyet csak halála után megjelent regényében, a *Purgatóriumban* vet le – leleplezvéen így a titkot, melyet mindenki tudott.

Még erőteljesebb formaalkotó az olyan utazás, amely az útnak indulás és célba érkezés szakaszát egy újabb szakasszal, a hazaindulás és hazaérkezés szakaszával toldja meg. Az ily módon szimmetrikusan tagolt tér a mintaadója a Petőfi János *vitézét* is inspiráló népmese-szüzséknek, az emberiség nagy eposzainak, az *Iliásznak* és az *Odüsszeiának* – együtt. És ilyen mintát követ Dante *Isteni színjátéka* a pokoljárással (és az onnan való visszatéréssel), a sámán másvilági utazását (és onnan való visszatérését) elbeszélő varázsképek is.² A sámán utazása – ellentétben a nagy elbeszélő epika történeteinek többségével, amelyek valóságos (vagy legalábbis annak képzelt) térben lefolyt utazásokról számolnak be – belső utazás a lélek mélységeibe vagy magasságaiba (mint Dante pokolraszállása), amely képzeletben zajlik és virtuális, minthogy révületben, többnyire hallucinogén szerek (légyölő galóca, alkohol) vagy más, transzállapotot előidéző tevékenység (dobolás) hatása alatt történik meg.

Amikor szálaira bontjuk valamely írásmű szövetét, mint most ezt a Krúdy-szöveget, nem teszünk mást, mint a boncoló orvostanár, aki a testi szervek, az izmok és inak, a csontozat rejtett összefüggéseit teszi láthatóvá, hogy ezáltal ráeszméltesse hallgatóságát a „teremtés csodájára”, az emberi test megformáltságára. Olyasmire, amit a hallgatóság „civilként” már úgyszólván születése óta ösztönösen érez és élvez az élő emberi testben, legyen az éltető anyáké, virágzó fiatal nőké, erőtől duzzadó férfiaké vagy megfáradt, elszáradt vénké. Amikor olvasunk, az írásműhöz élőlényként viszonyulunk, amikor elemzünk, boncolást végzünk. A két művelet kiegészíti és erősíti egymást: az olvasás során erőteljesebbek lesznek az emberi viszonyulások (öröm, bánat, szeretet/szerelem, gyűlölet stb.), ha tudatosulnak bennünk a rejtett összefüggések, és e rejtett kapcsolatok ismeretében még inkább elcsodálkozunk az alkotás éltető erején.

De nem tesz mást a zenetudós sem, aki egy többszólamú művet bont elemeire és mutat rá különböző harmóniákra és diszharmóniákra, feszültséget gerjesztő vagy kioltó kontrapunktra és más zenei elemekre. Viszont: nem kell zenetudósnak lennünk, hogy magával ragadjon bennünket ugyanannak a zeneműnek az áradása, és a mű élvezetét csak fokozhatja, ha átlátjuk szerkezetét.

Ezeket a gondolatokat bocsánatkérésként vezetjük elő, amikor a novella élő teste helyett csontvázszerű összefüggéseire hívjuk föl a figyelmet. Az első bekezdést a másodikkal, s általa a novella többi részével összekötő A-val jelzett átkaroló ellentét tagjai, *koporsón dobogó rögök hangját a hallás, és a halált bunkósbotnak látta a tapintás* érzetét keltik. A szöveg-

2 Simoncsics 2005: 77–83.

szerkezet B-vel jelzett következő átkaroló ellentéte a *hallási érzet két pólusára van telepítve: a koporsón dobogó rögök hangja* képviseli a pozitív, a *mulatságos karnagy szünetet tartott a zenélésben*, s az azt megelőző személyesen hitelesített utalás valakire, aki nincs, nem létezik, bizonyos, hogy senki se jutott eszembe a negatív pólust. *Bizonyos, hogy senki se jutott eszembe – akkor, délután* ismét a halálra utal, a halálnak ugyanis nincs neve, ahogy a nem-lét is a név-, ill. beszédnélküliség birodalma. A C-ellentét a *látás érzetét* karolja át és osztja föl *férfi – nő, szúrós tekintetű – nefelejcsszempár, idegen/vendég – barátságos/tanulatlan barna hölgyek*, végső soron *halál – élet* ellentétekre, amelyeket tovább erősít a *szúrós tekintetű, idegen, férfi: a halál* egyes számú volta szembeállítva a *nefelejcsszempár* és a *barna hölgyek* kettes, ill. többes számával. A D-ellentét, *mintha lepkehálót dobtak volna a fejére* vs. *szeme elől eltűnt a szürke fátyol, amely kiásott koporsók falán feltalálható színekhez volt hasonlatos a szívroham kezdő és befejező fázisát képviseli a látás érzetében*. Az E-vel jelzett legbelső héj, *útszéli fákban megkapaszkodott* vs. *utcai lámpásba kapaszkodott* ellentéte a szívroham kezdő és befejező fázisának jelzése a *tapintás érzetében*.

Az X-szel jelzett komplexum voltaképpen a szívrohamnak a *látási érzetben* érzékelhető központi része, amelyben a *láthatatlanná vált Szindbád másvilágba menő siklóvonat ablakából lát maga körül, idegen közömbös arcokat*. A két nem itt is ellentétbe van állítva: a nők az életet képviselik, akik *tegnap még a szemük mélyében megengedték a szenvedély pásztortüzeének a felvillanását, az üres tekintetű férfiak közömbösek, mint a halál*. Az Y-komplexum voltaképpen az X-komplexumra vonatkoztatott reflexió, amely a *hallás érzetében* történő „hangos” megnevezésben teljesedik ki: „*szívszélhűdés*”, *mondta később hangosan*. X és Y kapcsolata pedig nem más, mint a jelölt és a jelölő, az egymást szinesztéziásan erősítő, a *hallás-látás-tapintás* érzeteiben leírt szívrohamnak és megnevezésének, a „*szívszélhűdés*”-nek elválaszthatatlan kapcsolata, amit itt Z-vel jelzünk és fölerősített jelnek, azaz jelképek tartunk. A jelképet képviselő XYZ-komplexum alkotja a szimmetrikus szerkezet tengelyét, magját, amelyet héjként vesznek körül az A, B, C, D, E-vel jelzett ellentétek. Az emberiség hallható (akusztikus) jeladása, a szó központi jelentőségű a sámánénekekben is.³

A fent elemzett szimmetrikus szerkezet analóg egy szívroham vagy más, traumatikus roham, pl. révület (transzba esés) és onnan való visszatérés lefolyásával, egymást követő fázisaival. L. az első bekezdésben szereplő motívumok sémáját, A „*szívszélhűdés*” (*révület vagy delírium*) állomásait a dolgozat végén. A szimmetrikusan visszatérő elemek két pólust képviselnek: a bevezető fázisban általában negatívak, a kivezetőben pozitívak, de mindig ellentétesek egymással. Ugyanilyen szerkezetű a varázsolás során énekelt sámán-ének, amikor a sámán vagy a segédje a transzba esés és onnan való visszatérés, a révület szimmetrikus szakaszait énekli el. És az is figyelmet érdemlő körülmény, hogy ezt a lélek belsejében zajló eseményt *utazásnak* nevezik a sámánok.

Honnan tudhattott a sámánok révületét megjelenítő varázskének hasonló szerkezetéről Krúdy Gyula? Nem tartom valószínűnek, hogy az irodalomból, noha Munkácsi Bernát idevágó szövegeket tartalmazó *Vogul Népköltési Gyűjteményének II. kötete (Istenek hősi énekei, regéi és idéző igéi)* már 1910-ben megjelent Budapesten, amit azonban akkoriban inkább csak – az akkor születő modern pszichológiától magukat Róheim Géza (1891–1953) kivételével távol tartó – etnográfusok és nyelvészek szűk szakmai köre forgatott. Bár Sigmund Freudnak (1856–1939) a „primitív” lélek működésével kapcsolatos műve, a *Totem és tabu* már 1912-ben megjelent, s amiről Freud hűséges budapesti tanítványától és munkatársától, Ferenczi Sándortól (1873–1933) mint jó barától Krúdy is értesülhetett, az csak későbbi fölfedezés, hogy a sámánizmusnak megvilágító magyarázó ereje van a modern ember lelki életének megértésében, melynek példájául hadd említsek csak egyetlen, magyar vonatko-

3 Simoncsics 2001: 108.

zású munkát az áttekinthetetlenül nagy irodalomból, Kerényi Károlynak (1897–1973) Carl Gustav Junggal (1875–1961) közösen írott *Einführung in das Wesen der Mythologie* című munkáját, amely 1951-ben jelent meg Zürichben. A legvalószínűbb azonban mégis az, hogy a – daliás külső rejtette és titkolt – veleszületett szívbetegségben szenvedő Krúdy Gyula jól ismerte az ilyen rohamokat, és jól ismerte az alkohol előidézte delírium különböző állomásait is. A hiteles forrás tehát az író maga, a formát pedig írásművészete adja. Telitalálat, amit Kosztolányi Dezső (1885–1936) a *Nyugat* 1933. évi 12. számában a Ferenczi Sándorról szóló nekrológban mond erről: „Nem azokat az írókat kedvelte [ti. Ferenczi], akik a lélekelemzést népszerűsítik vagy alkalmazzák, hanem azokat, akik ösztönüikkel, a természettel cimborálnak. Krúdy Gyulát bámulta.”

(2) Az álomban megnyilatkozó tudatalatti

A novella második bekezdése tehát *bunkóütéssel* kezdődik, amit *tapintási érzetként*, ill. *mínusz halláséreztként* jellemeztünk: „A halált bunkóütésnek látta, amely esetleg kedvese karjában éri. Legalább egy tó vagy egy mély folyam mellett történjék a dolog, ahol nyomban el lehet temetkezni.” Innentől kezdve a novella zömmel a *tapintás és látás* birodalmában folytatódik „bár a különös koporsózörgés még akkor is a fülebe hangzott, midőn már alaposan körülnézett a szobában és a bútorokat felismerte.”

Az ébren álmódás képei az élet folyásának kronológiájára és térbeli kiterjedésére fittyet hányva kapcsolódnak össze vissza egymáshoz, hogy megmagyarázzák:

– „Eldölgözve pillant alá a falról egy tündérnő, akit Szindbád sohasem ismert, és mégis arra gondolt, hogy a hölgy egyszer meglátogatja, de nem találja lakásán, a kesztyűt levonja kezéről, kiszabadítja kezét a cobolybundából, és aranyporzós kék tintával néhány sort ír az asztalon egy fehér lapra: Itt volt és kimondhatatlanul fájdalja, hogy a találkozás nem sikerült”

– „ebben az életben csak ezért nem találkozhatnak, mert a kisasszony táncosnő Sevillában vagy tatár hercegnő a Kaukázusban, vagy már öregasszony lett azóta”

– „... esetleg gyermekszoknyában futkos a sétátéren és a nevelőnő Kisfaludy Károlyba szerelmes...”

– „vágatató hintóból látni egy pillanattig”

Az álomban megnyilvánuló tudattalanban – mondja Freud – „a logika alapvető szabályai nem érvényesek, [...] a tudattalan a logikanélküliség birodalma”⁴, ami megmutatkozik az álombéli idő és tér dimenzióinak összefolyásában is. A „vágatató hintóból látni egy pillanattig” motívuma visszautal az előző bekezdés „*másvilágba menő siklóvonata*” motívumára, és fölerősíti az egymást elkerülés, a létre nem jött találkozás gondolatát, előrevetítvén a bekezdés lezárását: „És sohasem jön el senki az álmokból. Hisz nem is volna érdemes álmodni, ha az álmok megvalósulnának.”

Ez a meglepően távolságtartó kijelentés egybehangzik Krúdynek a *Prágai Magyar Hírlapban* 1926. május 30-án közölt nyilatkozatával, ahol egyenes választ ad arra a kérdésre, hogy hisz-e az álomfejtésekben: „Nem – nem hiszek bennük, de érdekelnek, mulattatnak. Hát nem nagyszerű az, hogy naponta tucatjával hozza a posta a leveleket, melyekben kedves, naiv emberek küldik hívó álmaikat, s megfejtést kérnek... Csupa novella- és verstéma.” Nyilatkozata egyúttal jelzés arra nézve is, hogy a tartalmat, a „témát” voltaképpen a közönség, az olvasó szolgáltatja, az író a „formáról” gondoskodik. „Nem akarom azt mondani, hogy elhiggyük a régi álmoskönyvek nyámmogásait – írja máshol, *Álmoskönyvének Magyarázat a kisértetről* című

4 Freud 1982: 436.

fejezetében – de sohasem árthat elgondolkozni olyan dolgok felett, amelyeket látszólag még nem értünk.”

A novella harmadik bekezdése, amely a rákövetkező fél tucat, egyre rövidebb bekezdéssel együtt a befejező részt alkotja, a Duna folyásával együtt sodorja magával az olvasót. A fölmerülő képek öngyilkos szenvedélyekről, halálos szerelmekről beszélnek:

- „a parton elgondolkozva, bátorságot gyűjtve jár egy leány, szíve alatt gyermekével”
- „véres szemű férfiak izgalmas arccal merülnek alá a hullámokba”
- „egy folyómenti kis faluban a folyam a parti fűvenyre csúsztatja a dült arcú gavallért”
- „midőn a folyam közepén estefelé gitárpengés és zengő, páرزó bariton kíséretében lomha tés-tével hullámot verve csapkod tova a mohácsi gőzhajó”

És öngyilkosokról:

– „Ott fekszik a folyó halottja a parton, és eltorzult tekintetét a csillagokra szegzi, amelyeket ugyanakkor más szemeknek a sugara is érint. A fűvenyről szálladozó néma pillantás talán ugyanarról a nőről beszélt a Kutjának és a Medvének, aki most új kedves karján andalog a hajó fedélzetén, s csillagot keresnek a magasságban...”

– „S a nők, akik a folyamban együtt úsznak a férfiakkal, mélyen a vízben vagy fel-felemelkedve a folyam színére”

– „most úsznak együtt a halak hallgatagságával, amelyek az orrukot csodálkozva dörgölik a szívekhez, szemekhez, mintha azt kérdeznék: honnan jöttök, mit éreztek, s mit láttatok, mielőtt a folyam sötétségébe menekültetek volna az emberi szemek elől?”

– „S hősiünk, Szindbád e napon, midőn a koporsózörgést hallotta, a hídon a folyó fölött hosszasan elmerengett kedveséről, aki tegnap a Dunába ugrott.

– A kék fátyolomat veszem fel – írta többek között a búcsúlevelében a kisasszony.

Szindbád halkan elgondolta, hogy közelgő halálát megelőzni nemes cselekedet volna.”

Az utolsó képben újra fölbukkannak a kezdő bekezdés motívumai, a koporsózörgés és a fátyol motívumai, melyek nem csak a szöveg koherenciájának, összetartozó voltának eszközei, hanem az eltávolítás, az andalító varázs megszűnésének előjelei is. Hogy az álmodozás varázsa meg nem múlt el teljesen, arról az utolsó mondat föltételes módja tanúskodik: „közelgő halálát megelőzni nemes cselekedet volna” – de Szindbád, mint az álmok hősei szokták, passzív marad.

Akik az életben nem találkozhattak, most „úsznak együtt a halak hallgatagságával” a halálban. Ezeket az erőteljes képeket, amelyek hallási érzetek mellett erőteljes tapintási érzeteket is előhívnak („[a halak] orrukot csodálkozva dörgölik a szívekhez, szemekhez”), melyekből azonban hiányzik a hallási érzetek képviselője – a látszat ellenére – nem kizárólag az író szállítja nekünk, hanem ezek a mi vele közös tudattalanunkból származó – Freuddal szólva – ősi örökségünk részei.⁵ „Freud professzor szerint – írja Álmoskönyvében Krúdy a hal címszava alatt – a hal mutatja ősi állapotunkat, mely szerint a halnak a nők álmában ősemberi jelentősége van.”

A víz az emberlét születés előtti közege és közös öröksége, a vízbe ugrás mint öngyilkosság voltaképpen fordított születés, visszatérés a magzati létbe. Ekként a víz az élet és a halál közös szimbóluma, és ekképpen hasznos metaforája az új pszichológiának, a pszichoanalízisnek. Ahogy egy nagy magyar nyelvpszichológus írja: „Freud szerette a tudatot egy jéghegy víz fölött látható kis részéhez hasonlítani – míg a jéghegy többi része lebeg a vízmélység

5 Freud 1982: 434.

fölött. Ezért, a vizek mélysége képviseli az ősi elemet, nemcsak a különálló egyén, de az egész emberi nem mindent átfogó egyéneken túli tudatalattiját. Ez a kép a világ olyan kozmikus képét idézi, amelyet Hésziodosz, Thalész, vagy az Ótestamentum képzelt el. Föl kell tennünk a kérdést, hogy vajon a pszichikai realitásról való felfogásunk nem ősi kozmogóniák maradványa-e, vagy hogy a feneketlen mélység fölött lebegő földkorong kozmogóniai elképzelése vajon mégiscsak ki-nem-mondott pszichológiai élmények fizikai valóságra való kivetítése volna? Válaszom: a kozmogónia szimbolikus kép-nyelv, amely belső élményekről beszél.” Továbbá: „Miért hívjuk az alvást »mélynek«, és miért »zuhanunk« álomba, mint amikor az ember feneketlen öbölbe süllyed? [...] A teremtés első napja, a világosság elválasztása az eredeti sötétségtől visszatükrözi a születés nagy emberi élményét, amikor a mély és sötét öntudatlan állapotból új tudatos állapot születik. A világ kozmogóniája egy másik folyamatról beszél: az elme pszichogóniájáról.”⁶

Az első bekezdés szívroham kapcsán az ájulatról és az onnan való visszatérésről szól, a novella többi része pedig az álmodozásba és álomba merülésről, valamint a halálba menekülésről szól – mitikus keretben. Ezt a mitikus keretet végső soron mi szolgáltatjuk, a mi – az íróval közös – tudat alatti óséményeink jelentkeznek Krúdy mesteri tollán: a mi lelkünk képlékeny tartalmának ad az ő művészetete formát. Ebben áll tehát Krúdy írásművészetének varázsa. És még valamiben. A novella befejező két mondata így hangzik:

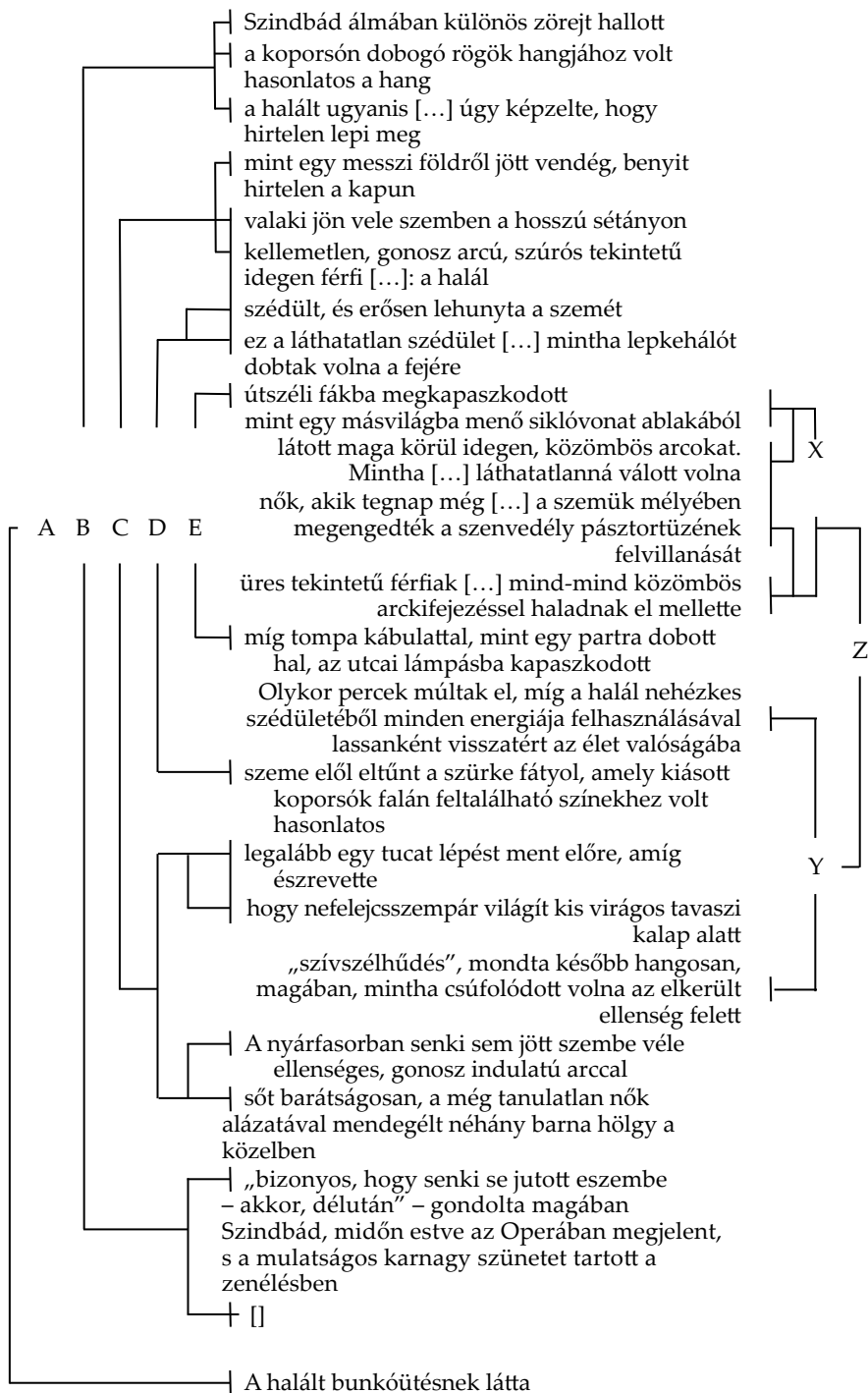
„Lassan leereszkedett a Dunába, hogy megholt kedvesével találkozzon, valahol a sziget alatt. És talán más öngyilkos nővel is megismerkedik útközben.”

A mitikus világ elvárásol bennünket, s ebben az állapotunkban mindent elfogadunk, mintha álmodnánk, nem mi cselekszünk, nálunk hatalmasabb erők működnek bennünk és hatnak ránk, mikor énünk föloldódik a varázslat hullámzásában. De van az életnek a varázslaton túl egy másik oldala is: a ráció. Az utolsó mondatban ez a ráció Krúdy kaján-ságában mutatkozik, s a varázslat és a ráció ellentétének az irodalomban ironia a neve. És éppen az ironia teszi, hogy – leírásainak tudományos pontossága ellenére – Krúdynak ez az írása nem orvosi diagnózis, nem boncolási vagy bírósági jegyzőkönyv, több annál: a kozmosz színpadán eljátszott komédia, azaz isteni színjáték.

---

6 „Freud liked to compare consciousness to the small part of an iceberg which looms above the surface – while the rest of the iceberg floats submerged in the deep waters. Therefore, the deep waters represent the primordial element, not only the separate individual unconscious, but the all-embracing transindividual one of the whole race. This picture of the mind recalls the cosmic picture of the world as Hesiod, Thales, or the Old Testament have conceived it. We must ask whether our concept of psychic reality is still a residue of ancient cosmogonies, or is the cosmogonic idea of an earth-disc floating upon the bottomless darkness still the projection of untold psychological experiences upon physical reality? My answer is: Cosmogony is a symbolic picture language dealing with inside experiences.” Valamint: „Why do we call a sleep »deep«, and why do we »fall« asleep, as if one were submerging in a bottomless gulf? [...] The first day of creation, the separation of light from the primordial darkness, reflects the great human experience of the birth of a new consciousness out of the deep and dark conscious state.” Theodore Thass-Thienemann: *The Interpretation of Language. Volume II: Understanding the Unconscious Meaning of Language*. Jason Aronson, Inc. New York, 1973: 145.

3. A „szívszélhűdés” (révület vagy delírium) állomásai

Jelmagyarázat:

A = hallás ↔ tapintás

B = hallás: pozitív ↔ negatív ('szünet')

C = látás: férfi ↔ nő (szűrős tekintetű ↔ nefelegcsspár;
idegen/vendég ↔ barátságos/tanulatlan barna hölgyek)

D = látás: lepkeháló ↔ szürke fátyol

E = tapintás: útszéli fákban megkapaszkodott ↔ utcai lámpásba kapaszkodott

X = látás: láthatatlan ↔ látható (nő ↔ férfi)

Y = hallás: „szívszélhűdés”, mondta később hangosan

Z = megnevezés: látási érzet (jelölt) és hallási érzet (jelölő) összekapcsolódik: így lesz a
jel, fölerősödik: így lesz belőle jelkép

[] = bekezdésközi szünet

4. Irodalom

Ferenczi Sándor	é. n.	<i>A pszichoanalízis rövid ismertetése.</i> Pantheon Kiadó
Freud, Sigmund	1982	<i>A pszichonálízis foglalatja.</i> Fordította V. Binét Ágnes. <i>Esszék.</i> 417–474. Gondolat, Budapest
Krúdy Gyula	1961	<i>Érzélgős utazás. Éji zene.</i> 486-491. Magvető, Budapest
Krúdy Gyula	1985	<i>Álmoskönyv</i> 10. kiadás, Szépirodalmi Kiadó
Perkátai (Kelemen) László	1938/2002	Krúdy Gyula. Bölcsészdoktori értekezés, <i>P. L. összegyűjtött írásai 2.</i> Bába Kiadó, Szeged
Simoncsics Péter	2001	<i>The Verbal Art of Nenets Shamanism.</i> <i>Eurasian Studies Yearbook</i> 73: 43–125.
Simoncsics Péter	2005	<i>Pause and Silence in Nenets Poetic Diction.</i> In: <i>Shamanhood, an Endangered Language.</i> – Edited by Juha Pentikäinen and Péter Simoncsics Novus Forlag, Oslo
Simoncsics Péter	2006	<i>A Krúdy-próza rejtélye</i> (Imaginatív interpretáció). In: <i>Die Wege und die Bewegungen.</i> Szeged, 2006 Írások Csúri Károly 60. születésnapja tiszteletére
Thass-Thienemann, Theodore	1973	<i>The Interpretation of Language II: Understanding the Unconscious Meaning of Language.</i> Jason Aronson, Inc. New York

Lengyel András

József Attila Vágó Mártához írott leveleinek sorsa

Kis magyar kultusztörténet

Vágó Márta (1903–1978), József Attila nagy szerelme, 1942-ben lemásolta a költő hozzá írott leveleit, s megírta a velük kapcsolatos emlékeit. Ebből lett az a könyv, amely – bár csak jóval később jelent meg – a József Attila-irodalom egyik alapműve lett. Sajnos az eredeti levelek utóbb eltűntek, majd 1963-ban közülük öt, 1989-ben pedig még egy előkerült, igaz, ez utóbbi mindjárt újra el is tűnt. Így mára az a furcsa helyzet állt elő, hogy József Attila levelezésének ez az egyik legfontosabb (és sok vonatkozásban legizgalmasabb) tömbje öt levél kivételével csak másolatból ismert. Semmiképpen nem szerencsés helyzet ez, noha, mint Stoll Béla elemzése valószínűsítette, a másolatok jók, pontosak, azaz nyugodtan építhet rájuk az irodalomtörténet-írás. Az eredeti levelek jó filológusok előtt megnyíló további, rejtettebb tanulságai azonban elvesztek. S lehet, hogy örökre.

Ebbe a helyzetbe azonban, amíg van egy kis remény az előkerülésre, nem célszerű beletnyugodni. Érdemes tehát összefoglalni, mit tudunk a levelek sorsáról, merre folytatható még a keresés. S ez a történet, sajnós, önmagában is tanulságos, ahogy mondani szokás: „valóságos krimi”. Belevilágít viszonyainkba.

*

A *Magyar Nemzet* 1963. november 27-i számában, a 4. oldalon, *NAPLÓ* November 27. címmel pársoros kis hír jelent meg. Szövegét érdemes idézni: „József Attila újabb öt levele került a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményébe. Az 1928-ban Vágó Mártához írt levelek húszoldalmnyi kéziratában több ismert vers található, köztük a *Derengő rózsa*, a *Mióta elmentél* és a *Nyakában kék kötő kezdetű versek*. Az eredeti József Attila-kéziratok és dokumentumok gyűjteménye mintegy 1300 darabból áll.” Ez a hír az addig megsemmisültként kezelt levelek közül ötnek az előkerülését adja hírül, s mint azóta kiderült, háttérben a múzeum akkori főigazgató-helyettese, Lengyel Dénes (1910–1987) állt, aki – gyarapítani igyekezvén az intézmény presztízsét – sietett eldicsekedni az újságíróknak a fontos új szerzeményekkel.

Ez a pár sor, ma már tudjuk, jelentősen beleszólt a levelek sorsába. Nem kizárt, hogy megjelenése a levelek megsemmisülését (pontosabban: megsemmisítését) okozta, esetleg, jó esetben, hosszú időre „jegelte” azokat. Egy haszna azonban mindenképpen volt. Cselekvésre készítette a szereplőket, s így, járulékosan, több fontos dokumentum is született ekkor, amelyek a történet több vonatkozását is megvilágítják. Egyáltalán, valamivel tisztább lett a kép.

Hogy mi előzte meg a kishír megjelenését, arról a múzeum akkori munkatársának, Fehér Erzsébetnek (sz. 1935) vannak emlékei – ő bonylította le ugyanis a vételt. Kérésemre (2012.

február 27-én) e-mailben mondta el, mi történt. „Az előkerült JA-leveleknek érdekes története van. Örülök, hogy elmondhatom, mert így legalább megmarad a szakma számára, és talán valamikor valaki a többinek is nyomára bukkánhat. A leveleket a JA-hagyaték kezelőjeként én vettem meg dr. Holló Istvántól. Ha jól emlékszem, ez 1964-ben történt. [Ez, mint láttuk, tévedés, de a memória ilyen botlása természetes, s a történet egy része csakugyan 1964-re csúszott át.] A dolog ott kezdődött, hogy az Új Írásban kezdték újraközölni a Vágó Mártához írott leveleket, és az első közlés tartalmazta az első 5 levelet. Egy délután megjelent a múzeumban egy igen jól öltözött úr (Holló István) azzal, hogy hozott néhány, egy Márta nevű lánynak szóló, feltehetően József Attilától származó levelet eladásra, amit londoni látogatása alkalmával a felesége nagynénjétől kapott búcsúzóul a repülőtéren. Ha érdekel bennünket, bár nem tudja, hogy eredetiek-e. Elállt a lélegzetem, ezt ügyfelem érzékelte is, megjegyezve, hogy úgy látszik, nem tévedett. Azonnal feltűnt, hogy a behozott anyag az Új Írás első közlésével pontosan megegyezik. Megkérdeztem, hogy megvan-e a többi is? Azt mondta: igen, van még több is, és a JA anyagon kívül még valami Kossuth és Arany János kézírata is van, amit ugyancsak behozna a múzeumba, ha meg tudunk egyezni. Közöltem vele, hogy mindenre igényt tartanánk, ha megválna tőlük. Kérte, hogy első lépésként az öt JA-leveletről tárgyaljunk, arra tegyek ajánlatot. Mivel ezt egyedül nem tehettem meg, kértem, hogy hivatalos átvételi elismerővény ellenében hagyja ott a kéziratokat, és másnap jelentkezem a múzeum ajánlatával. Az ilyen nagy értékű anyag esetében az volt ugyanis az ügyviteli rend, hogy a főigazgató vezetésével (aki akkor Horváth Márton volt) egy bizottság döntött a vételéről [...], másfelől, ha az érték a lehetőségeinket meghaladta, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályához kellett fordulnunk segítségért. A bizottságnak mindenképpen látnia kellett a felajánlott anyagot, hisz annak állapota befolyásolta a felajánlott árat. Dr. Holló közölte, hogy semmiképpen nem hagyja ott, vagy most mondok valamit, vagy elviszi máshová. Nem tudtam mit tenni, leültettem, és berohantam Horváth Mártonhoz, hogy megbeszéljem vele, mit tegyünk. [...] Azt az utasítást kaptam, hogy mindenképpen érjem el, legalább egy órára hagyja itt az úr nálunk az anyagot, hogy azalatt egyfelől ő beszélhessen a különgyűjtemények főnökeivel (Varjas Béláné, Sára Péter), másfelől, hogy én lefotóztathassam a leveleket. Mert ha nem tudnánk megvenni, legalább maradjon róluk másolat az irattárban. Ügyfelem nagy nehezen belement a dologba: egy óra szabad lehetőséget kaptam. Rohantam a fotólaborba, egy újabb csatába. [...] Holló dr. megérkezése előtti percekben értem föl a szobámba, teljesen kimerülve, hisz nem egyenes dologra kaptam utasítást. A gyűjteménynek felajánlott anyagot ugyanis nem lehetett volna lemásolni a tulajdonos előzetes engedélye nélkül. [...] Ekkor a főigazgatóval való újabb megbeszélés alapján mint legmagasabb árat: 2000,- Ft-ot ajánlottam fel a levelekért. Holló dr. teljesen fölháborodott: mit képzelek én, ki ő, hogy neki, a fogorvosnak, ez kevesebb, mint egy heti jövedelme, ha csak ennyire becsüljük az általunk is értékesnek tartott anyagot, neki a filléres összegnél sokkal jobban megéri, ha csupán baráti összeajánlások mutogatja a leveleket a vendégeinek mint a saját gyűjteménye részét. Erre én a korábbi (a fotólaborbeli) idegfeszültségtől, a duroa szótól, megalázottságtól, meg a levélananyag végleges eltűnésétől félve is (szégyenszemre) elsírtam magam. (Nekem akkor talán 1600,- Ft volt a havi fizetésem.) Az alkuban nem várt fordulat történt. Ügyfelem a sírást látva nagyvonalú lett mondván: ha nekem ez ennyire fontos, akkor tekintsem úri gesztusnak, hogy itt hagyja, ha még 500,- Ft-tal megtoldom az ajánlatot. Erre ugyan nem volt felhatalmazásom, de megtettem, gondolván, hogy legfőljebb levonják a fizetéséből. A főigazgató utólag jóváhagyta ezt az önkényes lépésemet. Hát így került a múzeumba az öt Vágó Mártához írott József Attila-levél.”

Vágó Márta nem mindjárt értesült a hírről, csak valamivel később, akkor azonban, értehetően, fölháborodott: hogyan kerülhettek a neki címzett s megsemmisültnek hitt levelek a múzeumba? S mivel, még apja révén, régi jó kapcsolatban állott Keresztury Dezsővel (1904–1996), aki nemcsak költő és irodalomtörténész volt, de egy időben miniszter is, azaz

– vélhetően – olyan ember, aki esetleg segítségére lehet, megkereste panaszaival Kereszturyt. A Keresztury-hagyaték (OSZK kéziratár Fond 177/2954) őrzi Vágó Márta több ez ügyben írott levelét, s ezek – a levélíró sérelmein és elkeseredésén túl – sok fontos információt is tartalmaznak.

Vágó Márta ez ügyben először 1963. december 22-én, majd 1964. január 11-én, január 23-án, január 25-én (itt az évszámot eltévesztette, még 1963-at írt!), végül február 6-án írt Kereszturynek. (Az anyagban, úgynevezett indigós másodpéldányként, 1964. február 1-jei keltezéssel, fennmaradt Keresztury egy levele is.) A november 27-e és december 22-e közötti hallgatást, a december 22-i levél utóirata így adja meg: *„Én közben súlyos influenzán estem át és azonkívül átvágtam egy inat a jobb mutatóujjamban, azért kerül csak most sor erre az egészre.”* (Nem lehetetlen, hogy mentális állapota sem volt kielégítő, amit a hír megismerése csak ronthatott.) Az első levél azonban mindjárt rendkívül fontos információkkal szolgál. Nemcsak az derül ki belőle, hogy az ügyet Márta „egy elég kínos ügy”-ként említi, s nehezményezi, hogy őt nem értesítették *„arról, hogy ezek a hozzám írott (1928-ban Londonba) levelek előkerültek”*, de kiderül a levelek eltűnésének története is. Ekkor, december 22-én ezeket írta meg Kereszturynek: *„1944-ben egy Andreánszky nevű újságíró, aki akkor a Népszava rendőri tudósítója volt és ugyanannak a rózsadombi villának alagsorában lakott, ahol mi az első emeleten laktunk, feljött hozzánk a feleségével, aki Reinitz Bélának, az Ady- és József Attila-versek egyik megzenésítőjének valami obszkuros rokona, különben fűzőkészítő volt és egy roppant lompos, rendetlen nőszemély, és Képes Gézával (!) és felajánlották, hogy a bekövetkező nehéz időkben megőriznék értékes iratainkat, leveleinket, többek között Attila leveleit is. Átadtuk nekik a többi, részben szintén igen értékes leveleinkkel, iratainkkal együtt utóbbiakat [ti. a József Attila-leveleket!] és az ostrom után azt mondták, hogy az egészet egy faládában az óvóhelynek nevezett fészerbe tették az alagsorban, ahol gyújtóbomba érte a ládát és elégett minden. Az asszonyt orosz katonának – hogy mondjam? – szóval átmentek rajta vagy 10-en, 18-an állítólag, kórházba került, ahol még meg is látogattuk, ott közölték velünk, hogy elégett a láda a levelekkel és azt is, hogy ők most kimennek Londonba. El is mentek még 1945-ben. / Képesel azután többször találkoztam, ő nem tudott róluk semmit. / Csak nála, Andreánszky-nál találhatták meg a leveleket, rejtélyes módon – az egészet nem értem. Hogy értesülhettek arról, hogy a levelek megvannak ott és hogy lehet az hogy engem, akinek a levelek szóltak, nem értesítettek erről? Most mit tehetek?”* Figyelemre méltó az idézett rész vége is. Vágó Márta ekkor még azt hitte, a múzeum valahogy Londonból kapott értesítést a levelekről, s csak azt nehezményezte, hogy őt erről nem tájékoztatták.

Itt, ezen a ponton egy kicsit meg kell állnunk, s azonosítanunk kell a helyszínt és a szereplőket. A rózsadombi villa, ahol 1944-ben Vágó Márta lakott, a Szemplóhegy utca 33.-ban volt (az utca Józsefhegyi és Sarolta utcák határolta szakaszán). Itt lakott, mint az újságírókamara nyilvántartása is igazolja, Andreánszky István (1911–1989) is. Andreánszky, aki egy jeles, sok ismert taggal bíró keresztény család sarja volt, és sárospataki diák (ennek is lesz még jelentősége), sajátos életutat futott be. Kassák Munka-körének tagja volt (Kassák az *„Akik eltévedtek című könyvében a szőke, szelíd, humanista, fiatal költő-forradalmár alakját róla mintázta”* [Szabó Éva, *Múltunk*, 2007. 2. sz. 226.]), később – újságíróként és aktivistaként – a szociáldemokrata mozgalomba is bekapcsolódott, majd (már 1945 után) emigrált, s az emigrációs magyar szocialista tömörülésekben játszott a lehetőségek szerinti szerepet. Több emigráns szocialista folyóirat szerkesztésében is részt vett, s írásaival is jelen volt bennük. Belgiumban halt meg (Londonban nem élt). Felesége, Wolf Mária Erzsébet, akitől már 1948-ban elvált, szintén a Munka-kör neveltje volt. 1940-ben kötöttek házasságot, az asszony tanúja Kassák Lajos, „Kasi” volt. Ő – Szabó Éva kutatásai szerint – 1947-től Londonban élt, ahová édesanyját, Wolf Istvánnét is kivitette. Andreánszky halálakor, 1989-ben még élt, azt követően halhatott meg. Képes Géza

(1909–1989), aki költőként, irodalomtörténészként, mindenekelőtt azonban műfordítóként a magyar irodalom számottevő alakja volt, szintén sárospataki diák, sőt tanár is volt ott (innen adódhatott ismeretsége Andreánszkyval is). 1944-ben minisztériumi fordítóként dolgozott. Ő is, Andreánszky is speciális helyzetben volt 1944–45-ben: nem vonatkoztak rájuk a zsidótörvények, ugyanakkor baloldali elkötelezettségűnek számítottak. Személyük és 1944-es élethelyzetük (mondjuk így) kompatibilis a Vágó Márta által előadottakkal.

Itt közbevetőleg érdemes még megjegyezni: Vágó Márta unitárius felekezetű volt, de csak 1919-ben „tért ki”, így 1944-ben az úgynevezett zsidótörvények már rá is vonatkoztak. Ez magyarázza, hogy magukra kellett hagynia értékeit.

Vágó Márta, már a Kereszturyhoz írott első levele előtt is, jogi lépéseken gondolkodott. A december 22-i levélben olvashatjuk: *„Beszéltem egy Szabó Miklós (Micu) nevű kedves ügyvéddel, aki most elutazott és majd ha visszajön, megmondja jogi véleményét, de Ferenczy Erzsí (Béniné) szerint nem kedves, hanem rámenős, sőt ráharapós ügyvéd kellene ide és a nemzetközi sajtótörvény védőügyvédekéhez kellene fordulni vagy mi az.”* (Az utolsó félmondat elárulja a levélíró jogi tájékozatlanságát és bizonytalanságát, de jogorvoslati igénye ekkor még egyértelmű s kétségtelen.) Keresztury valószínűleg telefonon reagált e levélre, bár az sem kizárható, hogy írásban válaszolt, csak a levél nem maradt meg. A jelek szerint ő is, Márta is bizonyos lépéseket tett az ügyben. Erre az időrendben következő, 1964. január 11-i levél, ha nem is kellő világossággal, de utal. Itt olvassuk: *„Kedves Dezső, nehezen számomra magam, hogy az »ügy« kimeneteléről beszámoljak Magának, annyira elkedvetlenítő az egész, de ha már annyit fáradozott talán mégis illik. Legalább nem riasztok Magukra a telefonscengővel, a levelet akkor olvassa, amikor megfelel éppen Magának.”* Az ügyintézés részleteit nem ismerjük, de valószínű, hogy december 22-e és január 11-e közt (főltehetőleg még december végén vagy január elején) született meg Vágó Márta Horváth Mártonhoz (1906–1987) írott, reklamáló levele. Erről, bár nem olvasta, Fehér Erzsébet is tud, e levélre válaszként kellett neki ugyanis – Horváth utasítására – fölkeresnie Mártát. A január 11-i levél már e találkozásról (s következményeiről) is beszámol. *„Szóval itt volt Fehér Erzsí, tényleg rendes, derek nőnek látszik és kedves. Megadta a levelek eladójának nevét és címét: Holló István orvos, II. Bem József u. 24. – 2500 forintot kapott, amiből 500-at készpénzben kifizettek neki és 2000-et bankátutalással ígértek – mire ő adatott magának egy írást, hogy addig is míg azt is megkapja, ő ezeknek a leveleknek jogos tulajdonosa, és ezt is megkapta! Horváth Márton azt üzent nekem, hogy beperelhetem, ha akarom [,] viszont [Holló], azt mondta, hogy úgy jutott a levelekhez, hogy a nyáron Londonban voltak és a felesége nagynénikéje amikor hazajött, a repülőtéren benyúlt a táskájába, hogy egy kis ajándékot ad neki és átnyújtotta ezeket a leveleket – azután azt mondta, hogy van náluk egyéb is, ami érdekelheti az itteni illetékeseket: Ady Reinitz Bélához írott levelei, ami a nagynéni rokon öröksége (ő különben Reinitz menyasszonyának mondta).”* A levélből az is kiderül (nyilván a Fehér Erzsébettől kapott információkat adva tovább), hogy „a pasas”, ti. Holló doktor eredetileg hatezer forintot akart kapni a levelekért, s jól szituált ember lehetett, hiszen gépkocsija is volt. Tanulságosak a január 11-i beszámoló tárgyától némileg eltérő, csapongó részletei is. Ezekből ugyanis kiderül, hogy az ötvenes években, engedélye és tudta nélkül, visszaéltek kéziratban lévő könyvével. *„Megtörtént az, hogy Benedek Marcitól az »Új Idők«-tól Horváth Márton átkérte [a kéziratot] a Szabad Néphez és ott 4 fiatalember nekiült leírógépelni az egészet [...] és azóta is így keringenek kézen közön”* a benne megőrzött versek. S zaklatott soraiból kiderül, sérelmei, rossz tapasztalatai voltak az „irodalmi” élet József Attilával kapcsolatos megnyilvánulásait illetően. Ekkor már kétségei voltak az irányban, „érdemes-e” az ügyet jogi útra terelni.

S a január 11-i levélnek van egy rejtélyes, de aligha súlytalan megjegyzése Képes Gézáról is: „Képes időközben visszavonult tőlem és a J. A. ügytől érthető okokból.” (Sokat segítene, ha tudnánk, Vágó Márta pontosan mit értett ezen. Sajnos egyelőre csak találgathatunk.)

Ezt követően Keresztury is újra tájékozódott, s ha addig nem beszélt Horváth Mártonnal (vagy, esetleg Szabolcsi Miklóssal?), most, valamikor január 11-e és 23-a közt bizonyosan beszélt vele (vagy velük). Tapasztalatairól január 20-i (sajnos elveszett, megsemmisült vagy lappangó) levelében be is számolt Vágó Mártának. Az időrendben következő, január 23-i levél erre utal vissza. „Most (pláne délben) kaptam meg 20-án keltezett válaszát. Köszönöm” – írta ekkor Vágó Márta. S a folytatásból kiderül, amit megtudott, az elkedvetlenítette, sőt reménytelenné tette. „De hát mondja, ha föltételezték, hogy én küldtem dr. Hollót, mint Maga írja: »Strohmanként« a múzeumba, – ők ugyan nem éppen így mondták, de látom, hogy maga egész következetesen ide lukad ki vele, – akkor mit használ már az, ha egyszerűen megmondom, hogy ez nem igaz?! Annyira svindlire, hazugságra beállított vagy gyanúsított história ez így, hogy ha valóban ez a beállítás vagy föltételezés, akkor semmiképpen sem a svindler marad benne a zózsban [!], hanem én. »Híányos, hiányos...« hogy véletlenül magamat idézzem.” S a föltevés, hogy tudniillik ő állott volna a Holló doktor által lebonyolított üzlet mögött, láthatóan fölzaklatta. A géppel írott levél erre vonatkozó része tele van utólagos kézírásos betoldással, reflexióval – az egész ügy, jól érzékelhetően, komolyan megviselte. S lemondásra készítette. Az egyik kézírásos betoldás ki is mondja: „ne haragudjon, nem is hívom fel dr. Hollót”.

A levél talán legfontosabb információja mégsem ez. Itt ugyanis, ismételten, expressis verbis „az elveszettnek hitt, illetve Andreánszky által elégettnek nyilvánított levelei”-ről beszél. S ez, ismerve szavahihetőségét, perdöntő állítás.

A „Strohman”-vád persze továbbra is foglalkoztatta. Január 25-én visszatért rá. „Persze elfelejtettem tegnap megírni Magának, – (telefonon pláne elfelejtettem volna: annyira kihozott a sodromból a »Strohmann«-föltételezés lehetősége) – hogy én megmondtam volt Fehér Erzsébetnek, hogy nem ismerem ezt a dr. Hollót és úgy láttam, el is hiszi. Egyébként ő vállalta az egész dolgot. Mikor kérdeztem, hogy ő vagy én hívjam-e fel a londoni címért [Hollót], rögtön azt mondta, hogy ő, mert előttem esetleg letagadná az egészet! Ez igazán nem vall arra, hogy föltételeznék, hogy strohmanként én küldtem. [...] De föltételezhető az tényleg, normális, objektív módon, hogy én küldtem [Hollót] és 2500-al elintézhették az egészet?!” Majd a levél egy másik helyén, konkrétan Horváth Mártonra utalva, ismét fölveti a kérdést: „Hanem esetleg tényleg meg gyanúsítana azzal, hogy én küldtem strohmanként ezt a Holló dr.-t és talán meg is osztottam vele a 2500-on? Feltételezi, hogy ha rákerülne a sor, ezzel állna elő tényleg?!”

Új mozzanat viszont, hogy Vágó Márta és Fehér Erzsébet közt fölmerült a többi levél utáni nyomozás terve. „Ha az derül ki, hogy itt, »országban belül« nincs több, mondta Fehér Erzsi, akkor próbálnak kint kutatni utána, föltéve, hogy dr. Holló nem adja meg a címet. Én azt ajánlottam, hogy talán a londoni magyar követség egyik kultúrattasché-jához forduljanak. Magyar származású emberek címét csak ki tudják deríteni és kell hogy érdekelje őket a dolog, azt hiszem.”

Fehér Erzsébettől tudom, Holló doktor megkeresése meg is történt. Már idézett e-mailje egy másik helyén erről ezeket olvashatjuk: „A Mártánál tett látogatáskor az ügyvédje tanácsára is abban állapodtunk meg, hogy a csalárdul eltulajdonított kéziratait csak a múzeum tudja visszaszerezni, ám azt neki nincs módunk átadni. Megállapodtunk abban is, hogy mindenről másolatot kap, s az eredetieket bármikor láthatja nálunk. Felhatalmazásom alapján ígéretet tehettem arra, hogy a közeljövőben fölveszem Holló doktorral a kapcsolatot, megtudom, mennyit kér a nála lévő kéziratokért, s ha ez a múzeum kiszabott keretét meghaladja, a minisztériumtól kérünk külön keretet, de megveszünk mindent. Az ügyvéd nyomatékosan

kérte Mártát, hogy ne avatkozzék bele a dologba, mert zavart okozhat. Sajnos, azt hiszem, ez mégis megtörtént. Szegény Mártának voltak kiszámíthatatlan pillanatai. Feltehetően ő mégis kapcsolatba lépett Hollóval (hisz, mint említettem, az adatát ki kellett adnom), mert amikor én a korábbi megállapodás alapján jelentkeztem Hollónál, hogy a többi nála lévő kézirat vételéről tárgyaljak, dühösen közölte velem, hogy nincs semmiféle kézírata és lecsapta a kagylót." Hogy a fogorvost mikor hívta föl Fehér Erzsébet, azt, erre vonatkozó egyidejű forrás híján, fél évszázad távolából már nem lehet megmondani. Így nem is lehet pontosan megállapítani, mi történt. Ha még január 25-e előtt történt meg a telefonhívás, amely a teljes elzárkózás falába ütközött, akkor bizonyos, nem Vágó Márta magánakciója váltotta ki Holló doktor elzárkózását. Akkor az ügyben, ilyen vagy olyan szerepben megmozdulók valamelyike (talán Keresztury, az ügyvéd, esetleg Horváth Márton?) ijesztett rá a József Attila-levelek eladójára. (Horváthtól, a volt politikustól, aki számára – főigazgatóként – kellemetlenné válhatott az ügy, nem volt idegen a verbális erőszak, a fenyegetés, mint a problémakezelés eszköze. Ha valóban ő járt el az ügyben, érthető, hogy Hollóék megijedtek.) Ha Fehér Erzsébet január 25-e, esetleg február 6-a után próbálta újra fölvenni a kapcsolatot Hollóval, akkor nem zárható ki, hogy mégiscsak Vágó Márta beszélt az eladóval. Ez azonban nem valószínű. Ismerve reagálásainak görbéjét, egyértelmű, hogy fokozatosan a teljes passzivitás (és reménytelenség) uralkodott el rajta. Már a január 25-i levélben így panaszkodott: „Mért süllyedek hát ilyen tehetetlen passzivitásba, miért nem tudom felhívni [ti. Justus Pált, akitől segítséget remélt], igazán magam sem értem. Azt hiszem az idegorvosok kényszeres állapotnak nevezik az ilyet.” Egy dolog azonban bizonyos, s ez máig szólóan meghatározza a történetet, valaki vagy valami csakugyan nagyon ráijesztett Holló Istvánra, sőt családjára is.

Február 1-jén Keresztury levelet írt Vágó Mártának, s ez a levél, indigós másodpéldányként, szerencsére fönn is maradt. Reakciója figyelemre méltó. „Mindhárom levelét megkaptam; el is tettem őket kortörténeti dokumentumgyűjteményembe. Az a benyomásom: igaza van. Ne izgassa magát fölösleges és eredménytelen harcokkal olyan fantomok ellen, amelyek emberformában jelennek ugyan meg, de mégis megfoghatatlanok. Már ti. jogászi tekintetben. Ha nagyon szívéen fekszik a dolog, írja meg az egészet egy dokumentumban; azt az utókor számára le[te]hetjük a magának megfelelő közgyűjteményben; lévén mégis fontos emberekről és művekről szó.” A levelet Márta ötödikén kapta meg, s 6-án válaszolt rá. A „dokumentumkészítéshez” nem volt kedve, s leszögezte: „Mindent megmondtam a levelekben, amit erről a dologról mondhattam, több mondanivalóm nincs erre az ügyre vonatkozólag.”

A harcot tehát föladta.

*

Az ügy megítélése szempontjából érdekesek Fehér Erzsébet hajdani benyomásai is. Ő egyértelműen hitelt adott Vágó Márta szavainak. A már hivatkozott e-mailjében, egyebek közt, ez is olvasható: „Az ügyvédje társaságában fogadott nagyon kedvesen, nagyon kedves és segítőkész volt az ügyvéd is. A másolatokról igazolta a levelek eredetiségét, én elmondtam a beszerzés körülményeit, és az ügy kényes természete miatt (a főigazgató által előzetesen kért jogi tanács szerint) ki kellett adnom az eladó adatait is. Mivel Holló István neve ismeretlen volt Márta számára, találgattuk, hogy kerülhetek hozzá a levelek.” Márta ekkor Fehér Erzsébetnek is elmesélte az Andreánszky-történetet. Fehér Erzsébet persze már nem pontosan emlékezik a névre (Andreánszky, Andreánszky, sőt Andranykyék alakban is említi), de a történet lényegét, röviden, ugyanúgy ismeri, ahogy azt az érintett Kereszturynak is megírta. S kétség sem merült föl benne, hogy a megismert történet ne lenne igaz. Mai konklúziója pedig ez: „Ami biztos: Vágó Márta anyaga [1944/45-ben] nem semmisülhetett meg. Az öt előkerült levél a bizonyíték rá. Valamint az is, hogy Holló úr nekem említést tett

egyfelől több JA-levelelről valamint a Kossuth- és Arany-kéziratról, amelyek az öt behozott JA-levélen kívül még a birtokában vannak.” S mai föltevéseit is, Márta szavait elfogadva, fogalmazza meg: „E szerint Andranikyék [!] lettek volna Holló úr feleségének a rokonai? Vagy ők továbbadták a kivitt kéziratokat más magyar emigránsoknak? Ezt nem tudtam már kideríteni.”

*

Merre lehet innen lépni? Bizonyos, hogy a történet fix pontja Holló doktor. Ő, 1963-ban, legalább öt, de valószínű, hogy valamennyi levelet birtokolta. A kérdés csak az, hogyan kerültek hozzá a levelek? Hogy – strómanként – Vágó Mártától kapta volna őket, kizárható. Ezt nemcsak Márta explicit tagadása igazolja, de – közvetve, ám annál meggyőzőbben – egész reakciója. Az, ahogy reagált az ügyre. Holló doktor tehát más forrásból jutott a levelekhez. Vagy úgy, ahogy a múzeumban, Fehér Erzsébetnek ezt elmondta, vagy másképpen, de nagy valószínűséggel az Andreánszky–Andreánszkyne–Képes-hármas valamelyik tagjától.

Sajnos Holló doktor (1914–1987) már nem él, özvegye azonban igen. Holló Istvánnét levélben kétszer is megkerestem, megadva telefonszámomat is, de tőle sem levélben, sem telefonon nem kaptam választ. Ez, részben, érthető is, idős ember, elmúlt kilencvenéves. Egy barátnője viszont (aki sajnos nevét nem árulta el) a nevében fölhívott, s vele mindkét levelem után beszélhettem. Az alapreakció az elzárkózás volt, ám egy-két dolog azért így is kiderült. A második beszélgetés után (2012. márc. 18.) készített följegyzésemből idézem: „Dr. Holló Istvánné Rónai Éva idős, már elmúlt kilencvenéves. 1947 óta lakik a Bem utcában (tehát 1963-ban is ott lakott, azaz ő az, akit Dr. Holló elmondása szerint a nagynénje Londonban megajándékozott a József Attila-levelekkel!), férje, Dr. Holló 1987-ben meghalt. Férjének volt egy ikertestvére, Holló Tibor, akinek felesége bizonyos Klára, ők Amerikában éltek, de ma már ők sem élnek. Elhangzott egy félmondat arról is, hogy korábban már más is kereste rajta a József Attila-dokumentumokat.” S ami fontos: a barátnő „keréken tagadta, hogy barátnője, Hollóné, bármit tudna az ügyről. 1963-ban nem járt Angliában, nagynénje vagy más rokona nem él ott, Vágó Mártáról nem tud semmit. A leveleket, ha meglennének ezek nála, előadná, de nincsenek, s nem is tud róluk semmit.” Mi szűrhető le mindebből? Az a tény, hogy Hollóné azt a nyilvánvaló (s többszörösen dokumentált)ényt, hogy tudniillik férje 1963-ban birtokolta József Attila öt levelét, sem hajlandó elismerni, paradoxmód, arra vall: titkolnivalója van, s ezt nagyon is tudja. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az ügy miatt komoly félelmei vannak – ma, közel fél évszázaddal az események után is. Egyik (közvetítőjén keresztül kifejezett) gesztusa pedig komoly aggodalomra ad okot. Ha igaz az a megjegyzése (s magam igazként éreztem), hogy ha meglennének a levelek, ideadná őket, a legrosszabb föltevést látszik igazolni. A levelek ma már nincsenek meg. Holló doktor vagy visszaadta annak, akitől kapta őket, vagy – félelemből – megsemmisítette ezeket a „terhelő” papírokat.

A másik szál, amelyen el lehet indulni, a Vágó Márta előadta történet három szereplője: Andreánszky, Andreánszkyne és Képes. Egy dolog e történetben, Vágó Márta elbeszélésétől függetlenül (!) is bizonyos: Andreánszkynek volt szerepe a levelek (s más iratok) „menekítésében”. Ezt ő maga is elismerte. Életrajzírója, Szabó Éva is, már hivatkozott tanulmányában (*Múltunk*, 2007. 2. szám) – Vágó Márta nevének említése nélkül – beszél erről (természetesen pozitív kontextusban). S kérdésemre, hogy mire alapozta ezt az állítást, válaszként Andreánszky két, Bokor Lászlóhoz írott levelére (PIL 938. fond 1/56 őrzési egység) utalt, amelyben Andreánszky erről 1978 januárjában maga számolt be. (Bokor László jeles József Attila-kutató volt, nem lehetetlen, hogy ő – egyebek közt – az eltűnt levelek után is nyomozva jutott el Andreánszkyhoz.) Andreánszky története azonban

ellentétes a Vágó Mártáéval. Szerinte ő nem a Szemlőhegy utcai villában helyezte el az iratokat, hanem az OSZK-ban, s az ostrom után sértetlenül visszaadta azokat Vágóéknak. Az 1978. január 25-i levélben – névtévesztéssel, Márta helyett Évát emlegetve – ezt írta: „Vágó Éva [!] a hitleri megszállás napján átadott nekem egy vaskazettát, mely József Attila hozzá írott kézírásos leveleit tartalmazta. Megkért, mentsem meg a halhatatlan költő e sorait a pusztulástól. Ugyanakkor helyezett lakásomba egy bőröndöt a zeneszerző Reinitz Béla, az Ady versek megzenésítője kottáival, Reinitz kézírásos hangjegyeivel. [Ez így semmiképpen nem pontos: Reinitz 1943 októberében meghalt! A kották tehát másképpen kerültek hozzá. – L. A.] Mivel mindemellett még sok más mentenivaló volt ama napokban, Képes Géza a költő segítségét kértem József Attila és Reinitz értékek mentéséhez. Képes Géza eljárt ezügyben és a Magyar Nemzeti Múzeum épületében lévő Széchényi könyvtár főtisztviselőjéhez irányított a József Attila és Reinitz kéziratokkal. E főtisztviselő nevét Képes Géza tudja, már elfeledtem (Képes lakik a Palánta utca 21.-ben). A József Attila levelek átadásakor átvételi elismervényt kaptam és azt az ígéretet, hogy a légitámadásokra tekintettel a Bazilika pincéjében helyezik el megőrzésre. Budapest felszabadulását követően, midőn a nyomdagépek mozgásba kerültek, az egyik budapesti lap pár soros híradásban jelezte a József Attila levelek megmentését.” Érdekes, s aligha teljesen véletlen, hogy a levelek ostrom utáni sorsát Andreánszky rövidre zárta, s csak jelezte, hogy megmenekültek. Úgy látszik, e ponton nem akart részletekbe belemenni. Mindenesetre most már két történet áll egymással szemben, s kérdés, melyik az igaz. Ha elfogadjuk Vágó Márta tanúszkodását (s magam, mint az előbbiekben már mondtam, elfogadom), akkor azt kell mondanunk, Andreánszky története csak féligazság. Szerepét, pontosabban szerepe felét elismerte, a másik felét viszont fedőtörténeté alakította át.

De ha igaz az, hogy a megőrzésre átadott iratokat nem adta vissza tulajdonosaiknak, Vágóéknak, akkor hogyan alakult az iratok sorsa 1945 után?

A választ itt, egyelőre, teljes homály fedi. Elvileg mindhárom, a megőrzést vállaló szereplő magánál tarthatta azokat, a három életút azonban hamarosan szétvált, s három különböző pályán mozgott. Andreánszky né Londonba, Andreánszky Belgiumba emigrált, Képes viszont itthon maradt, továbbra is Budapesten élt. (Ő egy ideig, legalább 1956-ig, Vágó Mártával is kapcsolatban maradt.) Mi lett tehát a levelekkel? Ki birtokolta azokat?

Ha hihetünk Holló doktor múzeumi elbeszélésének, akkor a levelek Londonba kerültek, azaz – föltehetően – Andreánszky né vitte azokat magával. (Az édesanyját is ki tudta vitetni, tehát egy kupac kézirat kivitele sem lehetett különösebb gond. A vasfüggöny még nem ereszkedett le.) Az egyik lehetőség tehát, amelyet alaposan mérlegelni kell, az az ő szerepe. Ha sikerülne kapcsolatot találni közte és Hollóék közt, az elvi lehetőség komoly megerősítést nyerne. Ilyen adatunk azonban egyelőre nincs. Néhány dolog mindazonáltal Andreánszky néről is elmondható. Ami lényeges, az Szabó Éva kutatásai, valamint a férj hagyatéka alapján, röviden összefoglalható. 1910. augusztus 18-án született Budapesten (1963-ban tehát 53 éves volt, ez – mondhatnánk – tipikus „nagy-nénis” életkor). Apja neve Wolf István (ő 1949-ben meghalt), lánykori neve Wolf Mária Erzsébet volt, de családi, familiáris körben az Irma nevet használta. 1940. május 11-én kötött házasságot Andreánszkyval, akitől – távollétében – a Budapesti Törvényszék 1948. április 16-án hivatalosan is elváltatta. A „bontóok” – a hivatalos verzió szerint – az volt, hogy „az életközösség öt éve megszűnt”. Ez az érv föltehetően nem volt igaz, és valójában az esetleges „sárdobálás” elkerülését szolgálta – az elvált házaspár ugyanis később is, egészen Andreánszky haláláig tartotta a kapcsolatot, s mint „Irma” levelei tanúsítják, kettejük viszonya mindvégig bensőséges maradt. Andreánszky né, aki 1947-től haláláig Londonban élt, a válás után is férje nevét használta, levelei, föladóként, ezt a formulát mutatják: „M. Andreánszky”, vagy: „Maria Andreánszky”, esetleg: „Mrs. Maria Andreánszky”. Két londoni címéről van adat. 1963-ban ez volt a címe: 41 Bramley House / Danebury Ave. / London

SW 15. 1989-ben, utolsó, volt férjéhez írott levelének borítékján pedig ez a cím olvasható: 41. *Bramley House, / Tunworth Crcs. / London SW 15. 4PH. / Angleterre.* 1963-ban született leveleit, amelyek Andreánszky hagyatékában ma is megvannak (a PIL őrzi őket), áttanulmányoztam. Ezekből néhány dolog, ami esetleg fontos lehet, kiderül. „Irma” egy nagy áruházban (föltehetően eladóként) dolgozott, szerény körülmények közt élt. Erős irodalmi, kulturális érdeklődéssel bírt, nem volt mentes a vallásos misztikától sem. Rokoni kapcsolatait ápolta, nemcsak volt férjével, de másokkal is megtartotta az összeköttetést. Magyarországról is fogadott vendégeket, rokonainak – lehetőségei szerint – ajándékokat (ruhát, teát, egy esetben még gyűrűt is) adott. Egyik levele (1963. jún. 16.) egyik utalása igazolja, Vágó Márta jól emlékezett, Budapesten még tényleg fűzőkészítőként dolgozott: „[J]ól emlékezem még arra, milyen nehéz szabaddá tenni magunkat, ha önmagunk »főnökei« vagyunk. Amíg megvolt Pesten a fűzőszalonom, legjobb barátóm és iskolatársam temetésére sem tudtam elmenni.” Az 1963-as levelekben Hollóké neve nem bukkan föl, de nem kizárt, hogy Hollóné mégis magyarországi rokonai egyike volt. Ha igen, akkor magatartása alapján Andreánszkyról elképzelhető, hogy a vendég rokonnak – egyéb híján – a becses kéziratokkal kedveskedett. Az az adat, amelyet (nyilván Fehér Erzsébet beszámolója alapján) Vágó Márta levele rögzít, hogy tudniillik a Hollóké birtokában lévő levelek közt voltak Ady Reinitz Bélához írott levelei is, Andreánszky ajándékozói szerepére vallanak. Ő ugyanis, mint tudjuk, Reinitz rokona volt, s tényleg örökségként jutott hozzájuk.

Több angliai magyart (Tóth Vali, Czigány Magda, Gömöri György) kértem, hogy a helyszínen próbáljanak Andreánszky nyomára akadni. Egyikük sem jutott azonban eredményre. Ma nem is tudjuk, mikor halt meg (ma, ha élne, már több mint százéves lenne). S nem tudható az sem, mi lett személyes holmijaival, irataival. Ez a szál azonban, amely itt sajnos elakad, a későbbiekben esetleg még hozhat valami eredményt, bár az idő múlása a nyomok betemetődésével jár.

Andreánszky István, akinek az iratai, mint említettem, a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban vannak, s így tanulmányozhatók, nemigen lehetett Holló doktor közvetlen forrása. 1963-ban már rég Belgiumban élt, afelé pedig nem mutat semmi jel. Hagyatékában nincs József Attila-levél, sem olyasmi, ami ilyeneknek a birtoklására utalna. (Leszámítva természetesen a Bokor Lászlóhoz írott, már említett leveleket.) Az viszont elképzelhető (s erre több minden utal), hogy a Vágóéknak vissza nem adott leveleket irodalmi érdeklődésű feleségének „adta”, s amikor felesége emigrált, „Irma” az ő tudtával vitte magával a leveleket is. Az a tény, hogy Bokor Lászlónak egy fedőtörténetet írt meg, érintettségére utal.

Lehetséges azonban, hogy a levelek mégsem kerültek Angliába, hanem Budapesten maradtak. (Vagy esetleg csak egyik részük került Londonba.) A harmadik szereplő, Képes Géza ugyanis továbbra is Budapesten élt, s a jelek szerint nagyon is szerepet vállalt József Attila utóéletének alakításában. Képes, mint Vágó Márta Kereszturyhoz írott leveleiből kiderül, Mártával is jó ideig tartotta a kapcsolatot. Sőt tudjuk, mint a Magvető Könyvkiadó igazgatója, 1955–6-ban szerepe volt Márta József Attila-könyvének tervezett, de végül is meghiúsult kiadásában is. Erről az *Új Tükör*-ben, 1989-ben, ő maga így írt: „Vágó Márta 1955-ben, a Magvető Kiadó felkérésére megírta a József Attilával való kapcsolatának történetét, de a könyvet Révai József pornográfiának, és így kiadhatatlannak minősítette, mire Vágó Márta a könyv kéziratát megsemmisítette. Később – folytatja Képes – barátai rábeszélésére újraírta a könyvet” (*Új Tükör*, 1989. 27. sz. 20.). Ez a közlés, bár a Magvető igazgatója akkor maga Képes volt, személyes, közvetlen ismeretei lehetnek tehát a dolgról, legalábbis meglepő. Ha igaz, amit itt írt, akkor ez egy teljesen új fejlemény – s egy teljesen új, az 1942-es könyvet újraíró, azt legföljebb csak nyersanyagként kezelő Vágó Márta-könyv létét (s megsemmisülését) dokumentálja. S arra enged következtetni, ekkoriban maga Képes is sok

mindenben „benne volt”, ami az időben József Attila (s Vágó Márta) körül történt. De az is lehet, mindez csak konfabuláció, valami tényleg megtörténtnek a fedőtörténete. A szakirodalom ugyanis nem tud arról, hogy Vágó Márta 1955–56-ban új könyvet írt volna József Attiláról, s ennek nem is nagyon lett volna értelme. Az 1942-es könyv még kiadatlan volt.

Azt is bizonyosan tudjuk, Képes ismerte az eredeti, teljes levélmennyiséget. Az ötvenes években, amikor Szabolcsi Miklós számára fölmerült a Márta lemásolta levelekben megőrzött József Attila-versek hitelességének kérdése, Képes, mint a hitelesség tanúsítója jött szóba (vö. a Kereszturyhoz írott 1964. január 11-i levéllel). Ez, közvetve, megerősíti azt, amit Márta a Kereszturyhoz írott első levelében állít, hogy tudniillik Andreánszkyék mellett Képes volt a harmadik „levélmennyítő”. (Képesnek a „mentésben” való részvételéről egyébként, láttuk, Andreánszky is beszélt.) Ám az igazán releváns adat az *Új Tükör* közlésének egy másik eleme. Képes cikkekcskéje ugyanis egy addig teljesen ismeretlen József Attila-levél közlését vezeti be – egy olyan levélét, amelynek címzettje Vágó Márta volt, s amelyet a címzett 1942-ben nem is másolt le. Ez közvetlen kapcsolatba hozza Képest a kalandos sorsú levélmennyiség történetével. Az 1928. július 21-i keltezésű József Attila-levél elejének és végének hasonmása is benne van az *Új Tükör*-ben, a levél tehát kétségtől hiteles, s minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy megfordult Képes kezében. Hogy hogyan került hozzá ez a levél, arról a közlést fölvezető kis írásban a következő történet olvasható: *„Vágó Márta egyszer egy csomó kottát ajándékozott nekem, köztük Reinitz Béla jó néhány szerzeményét. En akkor átlapoztam a kottákat és eltettem őket. Később, amikor alaposan átvizsgáltam a kottákat, köztük találtam ezt a levelet. A levélről fényképmásolatot készítve átadtam [azt] az Élet és Irodalom főszerkesztőjének és vártam a levél megjelenését. A lapnál két éven át halogatták a levél kiadását s amikor a megígért legújabb határidőre, ez év április 14-én sem jelent meg, s a szerkesztőséget felelősségre vontam, kiderült, hogy a levél »elveszett«.*” Majd Képes ehhez még hozzáfűzte: *„Ezt láttam szükségesnek elmondani, hogy magyarázom a nagy késedelmet a közreadásban.”*

Ez a magyarázat azonban sok sebből vérzik. Az, hogy Képes kapott kottákat Vágó Mártától, igaz lehet, s minden jel szerint az is igaz, hogy a közlést eredetileg az *ÉS*-ben kísérelte meg. (Ha nem lett volna igaz, az *ÉS* nyilván megcáfolta volna az állítást.) Ám ha a levél csakugyan a kották közt lett volna, Képes aligha várt volna a közléssel 1989-ig (vagy 1987-ig, amikor az *ÉS*-nél jelentkezett). Vágó Márta ugyanis ilyen kottákat csak 1956, vagy legkésőbb 1963 előtt adhatott neki. 1963-ban a kapcsolat már nem létezett, már előbb megszakadt – erre Márta félreérthetetlenül utal leveleiben. Egy 1963 vagy 1956 előtti ajándékozás pedig, a legóvatosabb becslés szerint is, legalább negyedszázados „pihentetés” föltételez. S még a közlési kísérlet fölmerülése (1987) is egy évtizeddel követte a címzett halálát. Az óvatosság, amely e késleltetett közlésben tetten érhető, arra vall, Képes nem akarta, hogy Vágó Márta megtudja, a levél nála van. S persze a „véletlen” mozzanata sem igen hihető. Vágó Márta ugyanis nagy becsben tartotta József Attila leveleit, külön páncélkaszettában őrizte őket, az anyagot saját kezűleg le is másolta stb. Aligha keverhette bele tehát a kollekció egyik fontos darabját a fölöslegesnek ítélt kották közé.

Nem lehet kétséges, ez az 1989-ben előkerült, majd ismét újra eltűnt levél a megőrzésre átadott, s 1944–45-ben „megsemmisült” levélkollekció része volt. Az, hogy ez a levél fölbukkant, s a fölbukkanás Képes Géza személyéhez kötődik, mindenképpen arra vall, Képesnek szerepe volt a levelek utóéletében, kálváriájában. S talán az sem véletlen, hogy a közlésre nemcsak Vágó Márta, de Holló doktor halálát is követően került csak sor.

Nem zárható ki tehát, hogy Holló doktor „forrása” Képes volt. (Az ő ismeretei egyébként lehetővé tették az előadott, életszerű és a figyelmet meghatározott irányba terelő fedőtörténet esetleges megkonstruálását is.)

*

Hol lehetnek (egyáltalán: megvannak-e még) a levelek? Erre egyelőre (s még mindig) nem tudunk válaszolni. A szereplők mind halottak már. Sem Vágó Márta, sem Andreánszky, sem Andreánszkyné, sem Képes, sem Holló doktor nem él már. Az ügy jogi értelemben mindenképpen elévült. Ha a kezdőpontot 1944-től számítjuk, közel hét évtized telt el, de ha csak 1963-tól számolunk, akkor is immár közel fél évszázad telt el azóta. Ez, sajnos, veszedelmesen sok idő. A levelek, ha megvannak, azóta már olyan kezekben vannak, akiknek személyét e pillanatban még sejteni sem tudjuk, s az is lehetséges, hogy már a jelenlegi „tulajdonos” sincs tisztában vele, mi is van „birtokában”. Ha, ismételjük meg, még megvannak. Mert (mint volt már róla szó) annak is komoly esélye van, hogy a levelek immár csakugyan megsemmisültek. Nem 1944-ben, hanem – ami a legvalószínűbb – két évtizeddel később, 1964 elején.

A történet szálait mindazonáltal még mindig érdemes lenne tovább követni. Részben azért, hogy akit nem érhet vád, kikerüljön a gyanú légköréből, részben azért, hogy a magyar irodalomtörténet e jellegzetesnek látszó „kultusztörténeti” fejezete a maga valódi összefüggéseiben mutakozzék meg.

A fentiekben elmondottak talán lehetővé teszik a „perújrafelvételt”, s akkor, ha a szerencse is kezünkre jár, talán eredményre is jutunk.

Fried István

Bolyongás egy/a labirintusban

Nellyke maga is hasonlított a Monarchiához, amennyiben különböző, egymásnak ellentmondó részekből volt összerakva.

(Esterházy Péter)¹

Nemzeti és nemzetközi: a század két nagy feszültségcentruma. Éljük a nemzeti érzés, a legkisebb népcsoportot is megillető jogok eufóriáját, – másrészt a multinacionális tömbök szerveződése teremt a nemzetnek kemény, csonkító normákat (hol hogyan). S egyre szaporodik a két trend közé szorult történelmi rokkantak száma (...) ami nemzeti, az zavarokkal küzd, ami nemzetközi, annak az ideologikuma nem elégséges terápia.

(Mészöly Miklós)²

Ha labirintusban bolyongó (nemzet-, nép-)személyiségeket vélek látni a XVIII–XIX. századra vonatkozóan kutatásaim közben, míg alig meghatározható, noha szüntelen változó „helyi” viszonyok értelmezésének ellenállásába ütközöm, csak némileg érzékeltetem azt a rendkívüli szövevényességet, amely – egy korábban megkockáztatott megjelölésem szerint – a „kelet-közép-európai szöveg univerzum” jellemzéséül még a 2010-es esztendőekben is elmondható, leírható. S még az sem igazíthat el, nem oldja a nem szűnő kétségeket, hogy a textus, a textura, azaz a szövedék, szövevényesség, szöveg azonos tőre vezethető vissza³, rokonítható a tarkaságáról fölismerhető szőnyeggel, mit szorgos kezek szőnek, mások felbontanak. Mivel magabiztos szerzői-alkotói kijelentések mögé nézve nem pusztán ellentmondások, rejtett, hátsó gondolatok nehezítik a tisztábban látást, hanem éppen ezek az ellentmondások, meghatározhatatlanságok, zavarok, sőt apóriák tüntethetők föl megkülönböztető sajátosságként. S ami egyrésztől alapvető gátja egy rendet célzó kutatásnak, rosszabb esetben egy rendszertervezésnek/építésnek, az másrésztől előnyére fordítható: az ellentmondások, a tudati zavarok, a nemzetinek és nemzetközinek minősített, nevezett, megbélyegzett, megdicsőített (egyszerre igazak!) tendenciák, magatartásformák éppen ezért érzékeltetik nagyon „érzékenyen” a minduntalan választól elé állított, oda kényszerülő, önmagát oda szituáló – regionális – személyiség dilemmáit, megosztottságát,

1 Esterházy Péter: *Hahn-Hahn grófnő pillantása – lefelé a Dunán*. Budapest 1991, 11.

2 Mészöly Miklós: *A negyedik út*. Budapest 1990, 81. Az idézett írás címe: „Egy jövőendő nemzet tudat felé”.

3 *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk. Benkő Loránd. Budapest 1976, III., 791., 795., 798.: szó, szőnyeg címszavak.

elbizonytalanodását, képtelenségét, a felesleges emberré válás lehetőségét. Valójában a „nemzeti” kategóriájába sorolódó individuum kizárólagosságot hirdető, az irodalomban romantizáltan küldetéses-profétikus szerepet vállaló „írastudó” nemegyszer csak leplezi megingott biztonságérzetét, kételyeit, nem annyira szerepével összefüggésben, mint inkább a szerep hatékonysága, talán jelentéssége miatt, a megváltandó nép/nemzetegyenység táborában(?) felhangzó vagy sejtetett elgondolásainak, érveinek, szemléletének megfontolhatósága ügyében. Ugyanaz a személyiség, nemegyszer önmagát is hitegetve, képzelet/képzelteti el, miszerint nem sérül meg, ha egyszerre két úr (a Rend s az izgatás/izgatottság) szolgáljaként is tevékenykedik; ha kirekesztő cselekvéssel csonkítja éppen azt a följebb említett nép/nemzetegyeniséget, amelyet az egyedül helyesnek hitt útra terelne, meggyőzné a „másik”-at „projektuma” kudarcos voltáról; s minthogy ez a fajta elképzelés ritkán jár sikerrel, az olykor fölösen szembeállított nézetek kiolthatják egymást, a székértáborokra szakitottság eleve vereségre van ítélve, kiszolgáltatottá lesz az, aki sérelmi pózban önnön sorainak csak megerősítésére, kevésbé önvizsgálatra, „világok” kölcsönös felnyitására törekszik. Mintha Széchenyi István akadémiai beszédeit sem elhangzásukkor, sem azóta szinte senki nem hallgatta volna meg, a kortársak inkább támadták; és noha Széchenyiről sokat írtak, még többet idézték összefüggéseiből kiragadott mondatait, a jó szövegkiadások között ott lelhetjük legfontosabb munkáit, visszhangtalansága ma még bántóbb, mint bármikor. 1991-ben(!) jelentek meg külön kis kötetben azok az akadémiai beszédek⁴, amelyeket le kellett volna fordítani szlovákra és románra, szerbre és csehre (egyébként az 1842-es beszédre figyelemre méltóan reagáltak „nemzetiségeink”: a kortárs szlovákok, szászok stb.)⁵, de hazai méltó befogadásuk elmaradt. Úgy hiszem, nem haszontalan, ha hosszabban idézek, már csak azért is, hogy a régió kultúráit következetesen bemutató munkálkodásnak „eszmetörténeti” hátterére figyelmeztessenek. Amikor Széchenyi akadémiai beszédeire hivatkozom, a Mészölynél olvasható nemzeti-nemzetközi dichotómiára igyekszem rávilágítani, hogy e dichotómia keltette fölös indulatok hiábavalóságát érzékeltessem. A nemzeti-nemzetközi merev, mégis épp ezért indulatos szembeállítás a (nemzet)politikában is fölmérhetetlen károkat okozhat, kiváltképpen akkor, ha egyik jelölés sem több felületes megnyilatkozásnál, ha nélkülözi a jól látható körvonalat, nem szólva a tüzetesebb meghatározási kísérlet(ek) hiányáról. Széchenyi István azok közé tartozott, akik nemzeti „fejlesztői” tevékenységük közben sem feledkeztek meg arról, hogy a merőben érzelmi állásfoglalás nem helyettesítheti e téren sem a távlatos tervezés racionalitását; a kultúragyarapítás nem merülhet ki közvetlen-gyakorlati célok realizálásának akarásában, sokat idézett „kiművelt emberfő” ideája és ideálja az intézményépítésnek, a műveltség állandó fejlesztésének fáradságos munkáját igényli. S emellett aligha felejtendő a szűkebb-tágabb kontextus: a magyarsággal együtt élt-élő és a szomszédos népekkel/nemzetekkel való megegyezés, kiegyenlítődé, a kulturális közeledés/közelítés bizonyára megértést, de legalábbis rokonszenvet érdemlő szándéka.

„Csakhogy a hazaszeretnek bármily áradozó léte – ne csaljuk e körül magunkat – soha nemcsak a magasbra nem emelt eddigelé egy népet is, de ilyesnek még csak megmentésére sem volt elégséges, ha vakszerelemre, elbízottságra s ebből okvetlen eredő mások iránti türelmetlenségre fajult. Mert ez esetben, valamint a tűz, mely legnagyobb áldásaink egyike, vajmi könnyen válhatik átokká, szintűgy szűlhet a hazaszeretet szent érzelme is, ha bölcsesség nem vezérli azt, határtalanul több rosszat, mint következtetne jót.”

4 Széchenyi István: *Akadémiai beszédek*. Utószó: Kosáry Domokos. Budapest 1991. Az innen vett idézeteket a továbbiakban külön nem hivatkozom.

5 Vö. részletesebben tőlem: *Széchenyi István és a nemzetiségi kérdés*. In. Uő: *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása*. Budapest 2010, 81–106.

Egészen konkrétan az 1846-os esztendőben nem kevésbé dúló „rút” (nemzetiségi) viszályokra céloz följebb, az alábbiakban is. Korábban azt szegezték Széchenyivel szembe, hogy felröpta a magyar ellenzéknek, miszerint a nemzetiségek sérelmi politikáját és jogköveteléseit magyar túlzások okozták. Széchenyi azonban sosem egyszerűsítette le az égető (és – ma már látható – Trianon felé mutató) „nemzetiségi” kérdést, ellenben a türelmetlenség hozta túlzásoktól óvott, az akció-reakció feltételezése mellett figyelmeztetett a nemzeti mozgalom túlzóinak, siettetőinek tévedéseire. Mert azt nemigen tagadhatnók, hogy történelmi okai vannak, miszerint a magyar nemzeti mozgalom szervezte meg elsőnek önmagát, rövid és hosszú távú terveit ugyancsak elsőnek körvonalazta. Az hasonlóképpen igaz, hogy Magyarország nemzetiségei nem pusztán reagáltak, hanem maguk is hozzáláttak önmaguk megszervezéséhez. S ha Széchenyi István félreérthetetlené tette, hogy „minden saját fénykörében felemelkedett népcsalád, egy magasb lépcső az istenekhez”, akkor valamennyi nemzeti mozgalom ugyanazokkal az okokkal igazolhatja megszerveződésének jogosultságát. S bár állítható, hogy a XVIII. században megfogalmazott, azóta gyakorolt Habsburg-elv, az oszd meg és uralkodj princípiuma jelen volt az uralkodó körök gondolkodásában, némelyek kormányzási praxisában, Széchenyi nem ért egyet azokkal, akik önmagukról elhárítanák a felelősséget. Ennek fényében nem árt beleolvasnunk az alábbi sorokba: „köztünk vajmi sokan eldődink egykori hazafoglalási modorában hisznek nemzetiséget is tűzzel-vassal terjeszthetni, nem figyelvén arra, hogy szellemi diadalokat, a minők »nemzetiségek megkedveltetése«, anyagi hatalom soha nem biztosított még, de ilyeseket jó sikerrel egyedül szellemi felsőbbség víhat ki.

Igaz ugyan, hogy e részben egy idő óta nagyot okúltunk és sokkal keskenyebb szigetre szorult azok száma, kik féltékeny mámorukban türelmetlenséggel hitték legjobban ápolhatni a magyarságot. Ám de azért még is mód nélkül nagyobb azon pajkos negéd és betyár szeszek súlya: mellyel nemzeti ügyünk körül forgolódik nem egy magyar, mintsem hogy a tekintetben, kivált most, midőn minden oldalról fel vannak korbácsolva a szenvedélyek, s a visszatörlés jelei is mutatkoznak mindenünnen már, egészen nyugodt kebellet nézhetnének a jövőendő eleibe mind azok, kiknek politikai hitvallásukban a nemzetiség sajátlagos felvirágzása legelső helyütt áll.”

S ha Széchenyi pályájára tekintünk, nem epizódszerűnek nevezhető tájékozódása, Ján Kollárral megismerkedése, a szerb nyelvi mozgalom értelmezése, tárgyalásai román és szerb politikai tényezőkkel: egzisztenciális érdeket fedezett föl a magyar nemzeti mozgalom „kontextus”-át tevőlegesen formáló, részint párhuzamos, részint szétartó mozgalmak megismerésében, hol a politikai tárgyalások, hol a kulturális „megértés” eszközrendszerét mozgósítva.

Több ízben (szomorúan) írtam le, hogy a kulturális közeledés⁶ illúzióknak bizonyult, az 1950-es esztendőktől hivatalosan sugallt, közös cselekvésként feltüntetett vállalkozások ugyan nem csekély (tudományos) eredménnyel jártak, a könyvkiadásban, konferenciák, tanulmánykötetek szervezése révén számos fontos ismeret vált (ezt lehetett hinni) közkincsé, a XXI. századra azonban kitetszett, hogy hiábavalónak ugyan semmiképpen nem minősíthető több nemzedék „sziszifoszi” munkája, az „eredmény” nem áll arányban a befektetett szellemi energiával. A magyar irodalomban/irodalomtörténetben mindig akadtak, akik a szláv és a román kultúrával foglalkoztak, párhuzamokat tártak föl, a regionális irodalomtörténet üres helyeit igyekeztek betölteni, s ez jórészt elmondható a cseh, a szlovák, a szerb, a horvát és a román fordítókról, irodalomtörténészekről, művészet- és zene-történészekről, a történészekről nemkülönben, a kelet-közép-európai komparatistikára általában mégis a látványos megszakítottság, az újrakezdések sorozata jellemző, kitűnő

6 A *Láthatár* 1940-ben(!) közölte Emil Boleslav Lukáč beszédes című írását Sziklay László fordításában: *A szellemi termékek kicserélése*. Itt olvasom: „A tartósan összehangolt, a kölcsönös tiszteletre épített rokonszenv csak a szellemi, kulturális értékek kölcsönös kicserélésével lehetséges.” (15)

kezdeményezések maradtak csonkán, életművek nem leltek igazi és méltó folytatásra. S míg nemigen akad olyan vélemény, miszerint ne lenne lényegbe vágóan fontos (például) a Közép-Európa-vita folytatása, a regionális kutatások szorgalmazása, egy areális irodalomtörténet felé tett határozottabb lépések megtétele, viszonylag csekély azoknak a kutatóknak száma, akik bekapcsolódnának ebbe a munkába. A kétoldali kapcsolatok művelése még meg-megleli munkásait, a tágabb horizontú vizsgálódás, elemzés számára jóval nehezebb megnyerni kutatókat. Miközben a számításba vehető irodalmakban izgalmasan és sokatmondóan körvonalazódik (Kelet-)Közép-Európa, Andruchovicstól Esterházy Péterig, Stasiuktól Milo Dorig, Milan Rakovactól a lengyel Galícia-irodalomig a közeli múltban a jelenig hatóan sürgetnek szerzők a Kunderától, Konrádtól megindított Közép-Európa-elgondolás továbbírására. A tudományban azért akadnak biztató jelek: a sokoldalúan összeállított, Jiří Trávničiek által szerkesztett *V kleštích dějin* című tanulmánykötet⁷ (irodalom)történeti anyagra épít, ám jelenkori kerekasztalok anyagát is beledolgozza, a régió exponenseinek megnyilatkozását közli, hogy a „vita” mai állását, lehetséges irányait, a közlések szembesítéseit szerkeszti köteté, s ezáltal a kutatás lehetséges irányait körvonalazza, s ezt folytatja a *Česká Literatura* 2012/1. tematikus száma. A magam részéről fontos kísérletnek tartom Zoran Konstantinović és Fridrun Rinner monografikus feldolgozását: *Eine Literaturgeschichte Mitteleuropas* (2008)⁸, amely a kezdetektől szinte máig kínál erősen vázlatos áttekintést, s az ilyen típusú áttekintések esetlegességei, másodkézből vett (néhol hibás) adatai, elírásai, aránytalanságai ellenére részint a további és szerföltött szükséges részletkutatásoknak teremti meg alapját, részint az alakulástörténet egy értelmezésével vitapozíciót jelöl ki, amely kiprovokál(hat)ja a hasonló jellegű megnyilatkozásokat. Másfelől az általam sokszor emlegetett Alpok-Adria (kulturális) régióknak bemutatása hoz másutt is hasznosítható tanulságokat, a szláv (horvát, szlovén), az északolasz, illetve triestti s az osztrák irodalom összelátása, érintkezéseinek, kölcsönösségének és hatástörténetének, ezen belül a többnyelvűségnek, a diglossziának, a tematológának esettanulmányokban történő feldolgozása a regionális kutatások elméleti bázisát mélyíti el, s az elemzéseket bekapcsolja az európai kulturális irányzatok teoretikus elgondolásaiba. Ide tartozik a klagenfurti Wiesel Verlag Europa erlesen könyvsorozatának megjelenése; magam több darabot ismertettem a *Helikon* című⁹ folyóiratban: kiemelve, hogy a többnyelvű városokról (Dubrovnik, Zágráb, Budapest, Prága, Lemberg, Brno stb.), valamint irodalmi tájakról (Galícia, Isztria stb.) szóló kötetek „nemzetközi” szerzőgárdája a város és táj múltját, közeli múltját és jelenét mutatja be többnyire (szép)irodalmi szemelvényekben, (közös) német nyelvű szöveggel alakítja a különféle nyelvű verseket, prózarészleteket, az utószóban a kötetek szerkesztői mintegy szintetizálják azt a többkulturáltságot, amelyet a könyvek a szemelvények összeolvasása nyomán tanúsítanak. Ezzel nem egyensúlyozni kívántam az ezt megelőző, pesszimistának ható láttelepet, pusztán arra utalnék, hogy a kulturális közelítési kísérletek nem szünetelnek, a kölcsönös fordításirodalom, ha zökkenőkkel is, folytatódik, a kutatásban résztvevők elszántsága sem lankad. Csupán az a kérdés, miféle hatástörténetet mondhatnak a magukénak. Mennyiben vezetnek józan(abb) nép/nemzetszemléletéhez? S ezzel együtt a mindenütt művelt posztkolonialis elmélet idevonatkoztatható tanulságai milyen mértékben hatják át (legalább) a tudományos, irodalmi közvélekedést?

7 *V kleštích dějin. Střední Evropa jako projev a problém.* Red. Jiří Trávničiek. Brno 2009.

8 Zoran Konstantinović, Fridrun Rinner: *Eine Literaturgeschichte Mitteleuropas.* Wien-München-Bozen 2003.

9 *Galizien.* Helikon 1998, 392–393., Istrien. Uo, 1999, 305–306., Budapest. Uo, 2002, 389., Lemberg. Uo, 2009, 289.

Az alábbiakban néhány példát hoznék arra, hogy a jelentéktelennek tetsző adatokból míféle következtetés(?), eszmetörténeti fejtegetésre buzdító üzenet(?), a kulturalitásra vonatkozó tétel(?) olvasható ki. Egészen (apró?) adalék: a joggal nemzeti ünnepként megtervezett, Smetana nemzeti operájával, a *Libuše*val megnyitott prágai Nemzeti Színház első előadásán jelen volt Rudolf trónörökös, méghozzá nem magánszemélyként, hanem a magát cseh királyként meg nem koronázható uralkodó, I. Ferenc József képviselőként. Akár kákániainak nevezhető a szituáció, a cseh kultúrát, művészetet emancipálni meghirdetett gesztushoz az az uralkodó járult hozzá, aki viszont a magyar és osztrák politika sugallatára nem volt hajlandó elfogadni a cseh koronát. Ugyanis a legfelső magyar és osztrák „körök” a trializmus megvalósulásától rettegtek, a magyarok a szlovákok lakta területek önállósulásától tartottak, az osztrákok egy más értelemben vett cseh túlsúlytól. Az opera bemutatója ugyan szorosabb értelemben egy kulturális cselekvést emelt nemzeti akcióvá, ennek üzenete nem pusztán kulturális jellegű volt, különösen, ha figyelembe vesszük a cseh őstörténeti tematikát, a független cseh történet deklarálását, a nemzet atyjának, František Palackýnak történetírásából és a Zöldhelyi-kéziratból származó történet messzehangzóvá tételét. Ehhez Rudolf trónörökös asszisztált, nyilván jó arcot vágott mindehhez, a felszínen, protokolláris szinten elfedődtek az alapvető ellentétek: Rudolf főherceg nem politikai ünnepségre érkezett, hanem kulturálisra. Csakhogy ez a kulturális ünnepeg mégis politikai volt, a cseh résztvevők ezt így fogták föl. Része a cseh mozgalomnak, amely Prágában létre akarta hozni a saját Nemzeti Színházat, a saját egyetemet. Ez az elkülönülési aktus egyben politikainak is nevezhető, annak minősülő terv része volt, s ha a szuverén cseh államiság (amely a csehek szerint 1867-ben a magyaroknak kijutott) kivívása egyelőre nem sikerült, a kulturális előkészület fokról fokra megvalósította a maga (messzeható) akcióival a politikai értelmű, államjogi szuverenitás előkészületeit. A *Libuše* (Libussa) szövege félreérthetetlenül üzent a nézőknek/hallgatóknak, Smetana zenéje ugyan beleilleszkedik a késő romantikus áramlatba (Smetanának egyébként Liszt Ferenc mellett Brahms volt támogatója, noha nemzetivé színezve); nem ez volt az első, nemzeti igénnyel készült operája, a régi cseh mondák közül kiemelt Dalibor már hirdette a cseh tematikának, operának (nemcsak) színpadképeségét, (hanem) mozgósító erejét is.

A történet azonban más oldalról is megközelíthető, s ez csak részben erősíti a „nemzeti elbeszélés” alakzataiban formálódó művészeti elgondolást. Már a Dalibort is, miként a *Libušet*, Smetana a csehországi német költő, Joseph Wenzig librettójára komponálta. A librettót aztán németből fordították csehre. A kutatások szerint a Dalibor cseh szövegét zenésítette meg Smetana, míg a par excellence cseh nemzeti opera, a *Libuše* német szövege szolgált az opera zenéjének alapjául, az előadás azonban cseh nyelven szólalt meg. Csakhogy viszonylag kevesen tudták, s akik tudták, azok helyesnek érezték, a *Libuše* német nyelvű librettóját csak 1951-ben(!) publikálták.¹⁰ Így a *Libušet* záró két sor, amely az opera emblemikus üzenetévé vált, s a dicső jövőt célozta meg, eredetileg németül szólt¹¹, mintegy a német–cseh kétnyelvűség jegyében. Ennek eltagadása meglehetősen beszédes gesztusa a XIX. század végének, és jelzi, mely nyelvi-kulturális hagyomány tagadtatott meg. Tudniillik a cseh–német kultúraátzövődések fokozatosan rejtett történetként élték búvópatak-életüket, olykor olyan jelentéssel töltődtek föl, mintha a cseh–német „rivalizálás” öröktől fogva létezne, ezt sugallta Palacký a cseh történelem lényegét körvonalazgatva; s ennek mintegy párhuzamaként a német kapcsolatnak, hatásnak hol abszolutizálása, hol lényegtelené kicsinyítésének képzele formálta a nemzeti irodalom/

10 Antonín Měšťan: *Das Libretto zu Bedřich Smetana Oper »Libussa« als literarisches Werk*. In: *Festschrift für Wilhelm Lettenbauer zum 75. Geburtstag*. Hg. Antonín Měšťan, Eckhard Weiher unter Mitarbeit von Peter Drews, Heinz Miklas. Freiburg i. Br. 1982, 119–131.

11 „*Mein theures Volk wird nicht vergeh'n / Aus Grabesnachten herrlich neuersteh'n.*” „*Můj drahý český národ neskoná, / on pekla hrůzy slavně překoná.*” A 10. sz. jegyzetben i. m.

zene/művészettörténet-írás nem egy teoretikusának szemléletét. Egyetlen példa: a magyar színjátszás kezdeti botladozásának, továbbfejlődésének akadályaként minősült a pest-budai német színház/színjátszás, az a tétel öröklődött a XIX. század második felében és a XX. század jó részében, mintha a birtokon belüli német színjátszás ki akarta volna szorítani (például Pest-Budáról) a magyart, a XIX. század jó részében ez fordítva igaz. Az önelvű nemzeti művelődés múltját és jelenét konstruálta meg a nemzeti látószög kizárólagosságát elgondoló, népszerűsítő, kötelező érvényűvé emelt (művészet)történet-írás, amely részben szakított ugyan a pozitivistá „hatásológia”-val, de egyben lemondott a tágabban értett, regionális kontextusról. Minek következtében legfeljebb folklorisztikai érdekességgé lett a kétnyelvűség, a kulturális önállóságot fenyegető tényezővé a többnyelvű, többkultúráltságú városok és tájak másik nyelvű lakossága, és kitörlődött az emlékezetből a hajdani együttélés; s ehhez azok a szerzők is hozzájárultak, akik ebben az együttélésben lettek meg korai műveik témáját. Smetanánál maradvá: 1854-es *Győzelmi szimfóniájába* belekomponálta a császári himnuszot, hogy az 1874-es esztendőben megalkossa a *Hazámat*, a cseh tájak zenei képét; Dvořák a szláv összefogás jegyében *Szláv táncokat* komponált, *A cseh erdőből* című opusát azonban Stefánia főhercegasszonynak ajánlotta. Mindernek ellenében (az irodalmat a többrendszerűség alakzatának példájául felfogva) az újabb kutatás még ott is vitatja az egyoldalú „nemzeti” beállítás célszerűségét, ahol a nemzeti idolkétségsbe vonása százados jelentéstulajdonításokat ingat meg. Slawomir Wollman¹² szlavista komparatistikájától eltérően, igaz, német akadémiai közönség előtt, mutatott rá arra, hogy a szlávok irodalmi kölcsönösségét röpiratba fogalmazó Ján Kollár nem elsősorban életrajza révén részese több kultúrának, hanem költői (és más területekre kiterjedő) munkássága révén. A kissé bonyolult és a szlovák irodalom történetében nyelvváltásokkal tarkított nyelv- és irodalomszemlélet, „nyelvi műalkotás” szempontjából egyként számon tartott személyisége a szlovák és a cseh irodalomnak, az összehasonlító szlavisztika struktúrájának alakulástörténetében jelentékeny szerephez jutott, ám az osztrák monarchia szláv irodalmainak nemzetek fölötti rendszeréhez éppen úgy odasorolható, mint a Hungaria litterata struktúrájához, folklorizmusával és más országokból érkező impulzusok aktív recepciójával a szélesebb közép-európai és az általános európai struktúrának is részese. Ebből a szempontból teljesen mellékes, hogy miként vádolta már 1821-ben, egy Svájcban kiadott folyóiratban közölt röpiratszerű cikkében magyarosítással a magyarokat, miként küldte a szláv pokolba Árpádtól Dugonicáig mindazokat a magyarokat, majd nem magyarokat, akik – szerinte – vétettek a szlávok ellen, miként küzdött a szlovák irodalmi nyelvet megteremtő, és szerinte szeparatista L’udovít Štúr és társai ellen, miként átkozta el az irigy Teutóniát – ami költői, nyelvész, történész, sőt régészeti munkásságát illeti, a magyar párhuzamok, sőt kapcsolatok nem feltétlenül negatívak, a kultúraterjesztés mediális vonatkozásai részint az 1819–1848 közötti Pest-Buda művelődésének mellőzhetetlen részesévé avatták (újságcikkei, nyilatkozatai Pest-Buda német és magyar nyelvű sajtójában jelentek meg, könyveit pest-budai nyomdák adták ki, e városban támadták és védték meg törekvéseit, röpiratban és a sajtóban), ugyanakkor a kelet-közép-európai petrarkizmusnak éppen úgy személyisége, mint Kisfaludy Sándor, vagy a hangvétellel, ars poeticájával tőle alapvetően különböző szlovén France Prešeren.¹³ Népköltési gyűjtésének vannak szlovák előzményei, de nem függetleníthető az akkor már Európa-szerre ismert, Goethétől és Grimm-től méltatott, 1814-től sorozatban megjelenő Vuk Karadžić-féle szerb gyűjtéstől, amelyből

12 Slawomir Wollman: *Die Literaturen in der österreichischen Monarchie*. Nordrhein-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Vorträge G 327, Opladen 1994.

13 Vö. tölem: *Ján Kollár és a magyar irodalom*. In: *Uő: A névadás lehetőségessége*. Pozsony/Bratislava 2004, 51–68.

magyar válogatás két esztendővel a Kollár kiadta *Národnie zpiewanky* (1834/35) után jelent meg. Attól a Székács Józseftől, aki ugyanabban a házban lakott, mint Kollár, akiről viszont Székács elismerőleg emlékezett meg kötetéhez fűzött írásában.

A följebbi példa nem elsősorban kapcsolattörténeti jelentőségű. Noha Sziklay László magisztrális tanulmánya¹⁴ óta elképzelhetetlen Kollár munkásságának olyan bemutatása, amely nincs tekintettel arra a városi környezetre, amelyben a szlovákon (és elsősorban a magyarokon) kívül szerb, újjörög, román kulturális törekvések, intézmények működtek, az akkor még átlátható területen, egymás mellett, esetleg ugyanannál a kiadónál publikálván, mindenesetre a korszakban e városban megjelenő magyar, német és szerb sajtó által figyelemmel kísérve. Annyit kiegészítésül, hogy a Habsburg Monarchia városainak német nyelvű sajtója, nem csak a bécsi, amely természetesen számolt Bécs soknyelvűségével, s ezt is több ízben kifejtettem, nem akadályozta a nemzeti mozgalmak kulturális önszerveződését, éppen ellenkezőleg, több vonatkozásban nyitott teret a kölcsönös ismerkedésnek.¹⁵ Elsőnek talán azt érdemes említeni, hogy főleg a divatlapok, de mások is, híreket, tudósításokat vettek át a többi városi német nyelvű lapból, s így a még nagyvárosnak igazán nem minősíthető városok polgári/kispolgári közönségének láthatarát tágítottak. Aztán nem mellékes: miként váltak nem csak lokálpatriótává, hanem hazaiává, nem pusztán a német nyelvű polgárság társasági életéről, színházáról, intézményeiről tudósítván, hanem a „többségi” kultúra fejleményeiről is. A *Pesther Tageblatt* szorgalmasan közölte magyar költők verseit, s átvett a szláv irodalomból, „folklor”-ból is darabokat.¹⁶ A magam részéről korábban a közvetítő-kiegyenlítő jelleget hangsúlyoztam, ehhez hozzátenném ezúttal (a följebb említett többrendszerűsége utalva): olyan köztes helyzetet tudatosítottak maguknak a többnyire német nyelvű hírlapírók, kulturális munkások, szerkesztők, amely nem zárta ki, hogy a németnyelvűséggel, a városi német nyelvű lakosság újságbeli képviselőjének vállalásával párhuzamosan ne szolgálják a német fordítások révén egyfelől a kulturális cserét, másfelől a német nyelvű Európának szánt híradást, részint a terület többkulturáltságáról, részint az egyes, önmagukat egyre inkább nemzetiként meghatározó kultúrák, irodalmak – hogy Wollman kifejezését idézzem – az általános európai struktúrába illeszkedéséről.¹⁷

A kulturális közeledés „szolgálatába” állított kapcsolattörténeti kutatás, miközben jórészt mellőzhetően anyagot bányász elő a feledésből, felejtetésből, talán a pozitivisták örökségre emlékeztető módon, kevésbé hierarchizálja az irodalomtörténet adatait: egyfelől fölösleges volna vitatni, hogy joggal magasra értékelt poéták nem minden esetben merítenek csúcsteljesítményekből, nemegyszer feldolgozzák, újrastrukturálják egy előző korszak termését olyan módon, hogy kevésbé válogatnak a „nemes” és a „nem nemes” források között. Másfelől viszont – és ezt polémikus módon a kutatás több ízben fölvetette anélkül, hogy az álláspontok közeledtek volna egymáshoz – egyáltalában nem elhanyagolandó, hogy milyen tényezők, miféle alkotók hozzák létre (például) a kapcsolattörténeti folyamatot; kik azok a szerzők, akik határozottan és tudatosan kilépnek az önelvűségből, és nyitnak (régiónkról van szó) nem pusztán a differenciáltabb kultúrák felé, hanem

14 Sziklay László: *Ján Kollár magyar kapcsolatai Pesten*. In: *Tanulmányok a csehszlovák magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Szerk. Zuzaa Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László. Budapest 1965, 139–175.

15 Vö. tölem: *Die Kultur des Bürgertums deutscher Muttersprache in Pest-Ofen zur Zeit des Vormärz*. In: *Methodologische und literaturhistorische Studien zur deutschen Literatur Ostmittel- und Südosteuropas*. Hg. Anton Schwob. München 194, 81–94.

16 László Sziklay: *Slowakische Volkslieder im »Pesther Tageblatt«*. *Studia Slavica* 1966, 405–412.

17 A kelet-közép-európai német, magyar, szerb, szlovén nyelvű szerzők kétnyelvűségéről, kettős kulturáltságáról vö. *Schriftsteller zwischen (zwei) Sprachen und Kulturen*. Hg. Antal Mádl, Peter Motzan. München 1999.

egymásra is figyelnek, a közös és párhuzamos folyamatokra is reagálnak. Még akkor is, ha reagálásukat látszólagos elzárkózás jellemzi. Ján Kollár sohasem deklarálta érdeklődését Pest-Buda magyar kulturális történései iránt, életműve (s itt nem pusztán említett népköltési gyűjteménye jegyzetanyagára hivatkozom, amelyben magyar adatközlők is lehetők) igazolja, hogy költészetében nemegyszer hasonló kérdéseket hasonló módon tett föl, mint Kisfaludy Sándor vagy Vörösmarty Mihály, jóllehet filológiaiailag mind ez idáig bizonyítatlan (maradt), s feltehetőleg bizonyítatlanul is fog maradni, hogy genetikai kontaktust lehessen kimutatni. Népköltési gyűjtésében ellenben ott lelhetők az együttélés nyelvi emlékei, mindenekelőtt a két- és háromnyelvű versikékben, amelyekhez hasonlókat (olykor megegyezőket) a közköltészet magyar kutatói szintén fel tudnak mutatni.¹⁸ A többnyelvűség tudatosításától az egynyelvűség irodalmáig ugyancsak érzékelhető a párhuzamok, miközben a kölcsönös érdeklődés intenzitása csökken, de sosem szűnik meg. Arany János ugyancsak beállítható, a kelet-közép-európai irodalmi folyamatban, költői műveinek cseh, szerb, osztrák vonatkozásai a tárgy történeti kutatásból ismerhetők, az általa szerkesztett lapok anyaga ezen messze túlmutat, akadémiai munkálkodásában ott látható a hivatalos kapcsolatfelvétel megannyi dokumentuma, az eddigieknél több figyelmet érdemel szlovák és cseh utóélete (pontosabban már Arany életében megkezdődött műveinek előbb a magyarországi németektől szorgalmazott német nyelvű, majd többek között szerb fordítása, s mindezek a fordítások hozzájárultak az olyan költőszemélyiség létesüléséhez, aki a szlovák vagy a szerb irodalomban hasonló funkciót látszik betölteni, mint Arany a magyarban: részint a nemzeti klasszicizmus címszava alá besorolható poétatípusról van szó, részint azonban arról, aki messze nem zárkózott el a romantika újragondolásától).

Mindezt figyelembe véve lapozok bele egy francia–cseh vállalkozásba, 2011-ben, a párizsi Szláv Intézet és a brnoi Masaryk Egyetem gondozásában kiadott kötetbe¹⁹, amely a régióproblémák középpontjába állítja, a kötet címébe vetíti ki a kultúra és az önazonosság (identitás) kérdését, az alcím sugallja, hogy a nemzeti kánonban előkelő helyet elfoglaló szerzőkre, művekre épít, s minthogy kultúráról van szó, zenei és képzőművészeti sort is bemutat, továbbá a historiográfiára és a történelemszemléletre vonatkozó nézeteket is kifejti. A nagy igényű projektum megvalósulása azonban jelzi, mily távol vagyunk részint a kelet-közép-európai kultúratörténet megírásától, de jelzi azt is, hogy az additív, egymás mellé állított tanulmány sorozat alapja lehet a szintetizáló, összehasonlító, párhuzamokban és eltérésekben gondolkodó szemléletnek. A bevezetőt közlő Michel Masłowski a Közép-Európa-gondolat (Europe centrale, Csáky Móric Zentrálopeuropa-elgondolásával rokonítható!) feltalálásával, megalkotásával, az arra való rátalálással foglalkozik, ami a szláv „adatokat” illeti, alapos ismeretek, ami a magyarokat, másodkézből származó tényezők alapján. A szorosabb értelemben vett történeti, eszme- és irodalomtörténeti folyamatot rekonstruálja, hogy a többféle képpen értelmezett, a cseh, lengyel, magyar disszidens értelmiség által fölvetett Közép-Európát kulturálisan többé-kevésbé jól körülhatárolható területként értelmezze: a kulturális nemzet jó darabig mintegy helyettesítette a politikai nemzetet, ennek sokféle „előnyé”-vel, még több hátrányával, ami a kelet-közép-európai kultúrák „nyugati” befogadását megnehezítette, nemegyszer egy politikai esemény függvényévé tette mint az imagológiai tényezőt (példám legyen Balzac lengyelségképe), mind pedig a fordításokat (Petőfi német nyelvű sikeréhez legendája is hozzájárult). A lengyel szerző erősen kitérít a Europe centrale (történelmi és kulturális) határait a

18 Vö. tölem: *Bevezetés az összehasonlító irodalomtudományba*. Budapest 2012, 170–188.

19 *Culture et identité en Europe centrale*. Canon littéraires et vision de l'histoire. Sous la direction de Michel Masłowski, Didier Francfort et Paul Gradwohl en collaboration avec Anne Nercessian et Clara Royer. Paris-Brno 2011.

Balkán, a Baltikum, illetőleg a keleti szláv világ felé (fehérorosz szerzőket is bevonva), balkáni történelmi események későbbi közép-európai megfelelőit keresve, ugyanakkor a nemzetek szerint tárgyalt fejezetek között a lengyel, a cseh, a szlovák, a magyar, a zsidó mellett mindössze az ukránt leljük, a szlovént és a horvátot nem. Más kérdés, hogy a Szlovákia címszó alatt tárgyalt szlovák irodalomtörténetbe Ján Kollár aligha sorolható be, hiszen tevékenysége nem a mai Szlovákia területéhez köthető, Pesten, majd Bécsben élt, elutasította a mai Szlovákia területéről érkező hívást, mivel nem volt hajlandó feladni pesti, központi jellegű állását, hivatását. Ez azonban a kisebb ellenvetések közé tartozik, bár messze nem lényegtelen: ugyanis ez az „állami-politikai” nézőpont eltereli a figyelmet arról, amit néhány dolgozat hangsúlyoz; szó esik a kontinuitás versus diszkontinuitás problémájáról, a nem a XX. században kezdődő emigráns kultúráról, a több kultúrában való tevőleges jelenlétről (ilyenről elsősorban cseh–szlovák viszonylatban olvashatunk); Hviezdoslav magyar kulturális kapcsolatai közül egy felsorolásban lelhető csupán Madách-fordítása, Petőfi- és Arany-fordításai nem, magyar nyelvű zsengeiről nincs említés, mindössze arról olvashatunk, hogy viszonyt alakított ki a történelmi Magyarországgal. Noha az említett bevezető alaprajza lehetőséget kínálna a fordítástörténetre, ehelyett a „nemzeti” fejezetek színvonalas ismertetésére törekcszenek, s legfeljebb „világirodalmi” kitekintések, valamint a nemzeti kánont tartalmazó szerző- és műlisták tartalmazzák azt a névsort, amely a „nemzeti” irodalmat segít elhelyezni tágabb kontextusában. Ám a közép-európai kultúrák szembesítése elmarad, a zenei fejezet ezt jórészt sikeresen megteszi.²⁰

Újra örömmel, ám a mélabú némi árnyalatával állíthatom: valami ismét elkezdődött, a francia–cseh együttműködés valami lényegire figyelmeztet, a terjedelmes tanulmánygyűjtemény a „nemzeti” tudományok jeleseinek megszólaltatásával kitűnő „alapanyagot” szállít az értelmezők számára: persze olyanok hasznosíthatják a leginkább a kötet értekezéseit, akik legalább két kultúrában, irodalomban, nyelvben jártasak, akik a bőségesen fömlegetett költő/író/művész-nevekhez valóban képesek műveket társítani, s akik elvetik azt a még mindig fölbukkanó módszert, miszerint kézikönyvekből, lexikonokból és egyéb segédanyagokból kívánnák a szintézishez szükséges adatokat kinyerni. Ahelyett, hogy intő szempontokként olvasnák (például) ennek a könyvnek dolgozatait. A szintézist sokan, éppen nem megrovandó módon, végcélként látják; elfelejtve, hogy (nevezük néven) aligha érintkeztethető szorosabban egy francia vagy egy cseh „világirodalom”-elképzelés; máshová helyezi a hangsúlyokat egy horvát meg egy magyar Közép-Európa-projektum; részint az irodalomtörténeti/elméleti iskolázottság, hagyomány eltérései miatt különféle előzményekre építhet az a regionális szemlélet, amelynek középpontjában az erős strukturalista elmélet áll (a cseheknél vagy a szlovákoknál érhető tetten), megint más típusú „rendszer” szerveződhet a szellemtörténeti indíttatású irodalomtörténeti/tudományos nézőpontoktól meghatározott kultúrában. Konkrét példával élek (egyébként összeegyeztethető) regionális elgondolásokról tőprengve. Egy magyar értekező a régiós modernség áttörésekor kétségkívül Ady Endre költészetét, költészetszemléletét vélheti kiindulópontnak. Ugyanerről a periódusról egy horvát kutató, Miroslav Krleža munkás-

---

20 Összehasonlító zenei fejezet lelhető az alábbi régiótörténeti kiadványban: *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Century*. Eds. Marcel Cornis Pope, John Neubauer. Amsterdam, Philadelphia 2004. Vö. John Neubauer: *Nationaloperas in East-Central Europe. I*, 514–522. Egy apró megjegyzés: a pápai születésű Ruzitska József, a *Béla futása* komponistája nem szlovák származású. Ruzitska Ignác született Bazinban (Pezinok), nem rokona Józsefnek, egyébként a születés helye önmagában semmit nem bizonyít egy nyelvi-kulturális-„nemzeti” tudat felől. A cseh nemzeti zene formálódásáról Smetana életművében: Rudolf Flotzinger: *Modern Musik – Musik der Moderne. Ausgangsüberlegungen und -Hypothesen. In nach kakanien*. Hg. Rudolf Haller. Wien-Köln-Weimar 1996, 199–266. különösen 246–247.

ságának jelentőségét hangsúlyozza, ebben az esetben Krleža Ady-fordításai, -értekezései fontos részei ugyan a Krležát sok tekintetben meghatározó kontextusnak, ám Ady mellé osztrák, orosz, olasz, skandináv szerzők lépnek, mint akikhez Krleža tevékenységét genetikus kapcsolatok fűzik. Mármost Ady lírája ugyan messze nem jelentéktelen előképe a krležai gondolkodásnak, ám ez a líra az említett modernségekkel együtt lépteti Krleža líráját, prózáját, drámáinak egy részét dialógusba a szelektíve olvasott Ady-költéssel. Leegyszerűsítve: egy magyar modernség-elgondolásban Ady kerül az értelmezés középpontjába, az anyanyelvi és a más nyelvi hagyomány által kijelölt, módosított, újragondolt pálya alakulását vizsgálva. S ha Adyt a szláv és román hatástörténeten többnyire kívülre helyező magyar kutatás „kevesli”, vagy egyszerűen másképpen látja Ady modernségének áttörését, a horvát kutatás számára (egybehangzóan a kortárs szerb és szlovák irodalomtörténessekkel) Ady modernsége eltérő módon értékelődik: némi túlzással Krleža, VI. Roy, Crnjanski, Manojlović, E. B. Lukáč, J. Smrek számára Ady jóval modernebbnek tűnik, mint esetleg egy erre a viszonylatra nem, vagy alig tekintő magyar értelmező számára. Ismétlem: összeegyeztethető szempontokat állapíthatunk meg, de az egyeztetésre mindenképpen szükség van, mivel a „nemzeti”-anyanyelvi, a más irodalomtörténet/tudomány felől szemlélt irodalomértelmezés, valamint a többféle képpen fölvázolható regionális irodalomtörténet különféle képpen hiszi, tudja megírhatónak, adott esetben, a modernség irodalomtörténetét. Francia kézikönyvünkben Ady előbb egy tudománytörténeti adatban bukkan föl, utóbb a magyar irodalom fontos eseményeit tartalmazó táblázatban, majd a magyar modernség alkotóinak névsorolvasásakor, végül egy mai eseményt kommentáló lábjegyzetben, csupán nevét említve. A sok hasznos információt tartalmazó szlovák fejezetet úgy írta meg szerzője, hogy abban alig találhatunk említést magyar szerzőkről, az említett Madáchon kívül az anyanyelvi irodalommal párhuzamos jelenségek között Petőfi található (a lengyel himnusz szerzője, Wybicki és K. H. Mácha között), ám mintha a XIX–XX. század szlovák és magyar irodalmi egymásról szinte tudomást sem véve léteztek volna egymás mellett. Igaz, E. B. Lukáč és J. Smrek csupán a tabellában kapnak szűkös helyet. Hozzá kell tennem, hogy a XX. századi magyar irodalomról szóló fejezetben kizárólag „nyugati” párhuzamok, előszövegek bukannak föl, talán a francia nyelvű célközönségre tekintettel. Eszerint további eltérések okozója lehet, hogy a regionális irodalomtörténet a nyugatnak, a középnek vagy a keletnek készül-e. Még több problémát okozhat, jöllehet az „eredményesség”-et és a célszerűséget (ezzel szoros összefüggésben a megbízhatóságot és továbbgondolhatóságot) nem zárja ki, hogy a regionális szemlélet többféle képpen realizálható. Az eleve „transznacionális”-nak, egyesek szótárában „nemzetekfölötti”-nek hitt, körvonalazott, feltételezett kiindulópont éppen úgy rejthet (többnyire előre kiszámítható) csapdákat, mint az egy „nemzeti” irodalom köré felvázolandó kontextus keresése. Míg az előbbi sem mentesül minden esetben az utóbbi „prekonceptió”-inak túlsúlyától, az utóbbi átveheti az előbbi más típusú aránytalanságait. Ugyanakkor a saját meg az idegen szembe-sítése akkor lehet produktív, amennyiben mindkettő konstruált voltára vetül fény, és egyik sem abszolutizálódik. Annak nyílt közlése, hogy mi és miért vezeti a regionális kutatást, tisztázni segíti azt, hogy milyen nézőpont alapján kívánja elhelyezni a „nemzeti” irodalmi korszakokat, szerzőket, irodalmi komponenseket részint a tudományköziség, részint az irodalomköziség tágabb mezején. Az érdekl-e, hogy a sajátként konstituált tényező vagy jelenség miként lép párbeszédbe az idegenként konstituálttal (akár egy irodalmon belül: miféle kapcsolódási pontja van, lehet a tengerparti horvát irodalom késő reneszánsz és barokk alkotásait bemutató monográfiának, evvel párhuzamosan a kaj-horvát barokk más jellegű kapcsolódási pontjait konfrontálva szemügyre véve, kialakul-e egy többretegű, „megosztott”, ám éppen ebben a megosztottságban regionális sajátosságokat fölmutató horvát barokk irodalomról szóló elképzelés, ez hogyan illeszkedik egyfelől a barokk

szlávizmusba, másfelől milyen összehasonlítási eljárás keretében vehető egybe a magyar barokk műveltséggel), és megfordítva a kutatási irányt, egy európai vagy regionális irodalmi/irodalomtörténeti periódus felől haladva az egyes „nemzeti” irodalmak irányába, hogyan valósul meg az önmeghatározás, milyen jelentőséghez jut a saját meg az idegen?... A barokk példánál maradva, Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelme* tágabb világirodalmi környezetéről, az antik és a barokk hagyomány összejátszásáról Arany János értekezett akadémiai székfoglalójában (*Zrínyi és Tasso*); viszont Zrínyi horvát forrásai, párhuzamai, hatástörténete nem egyszerűen kiegészítik Arany János máig érvényes megállapításait és hasonlításait, hanem a nagyvonalúan világirodalminak nevezett elhelyeződést a regionálissal árnyalják, és nem feledkeznek meg az értelmezésben létrejövő kölcsönhatás tényezőjéről sem (nemcsak Tasso felől lehet olvasni Zrínyit, hanem Zrínyi felől is Tassot, mindkettőt az európai latin, illetve vulgáris nyelvű barokk eposzok felől úgyszintén, a horvát–magyar összefüggések a „saját”-ot hangsúlyozzák, a benne rejlő, megértett „idegen”-nel együtt).

Az újabb korokban sem elképzelhetetlen az efféle vizsgálat. Jókainak „személyes” konfliktusai során a nemzetiségi kérdéshez fűződő elgondolása sokféleképpen változik, másképpen az országgyűlés költségvetési vitáinak visszhangjában²¹, másképpen a nevezetes írói jubileum alkalmából, másképpen az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben szerkesztésekor. Mindezek részeivé válhatnak egy nem elsősorban magyar, hanem ezzel együtt magyarországi művelődéstörténetnek. A következő kérdés Jókai cseh, lengyel, szerb és román utóéletére vonatkozhat: a Jókai-művek sikere azonos vagy hasonló forrásokból táplálkozik-e, mint a német siker? A németek által többnyire szórakoztató vagy kalandregényként, mindenestre átromantizált történelemsorozatként olvasott Jókai-művek talán tematikájukkal, román, szerb, horvát, szlovák, lengyel vonatkozásaikkal keltették volna föl a regionális érdeklődést? Ez semmiképpen nem magyarázza például a cseh (Jan Neruda!) és a lengyel sikert; talán a regény regionális alakulástörténete következtében ismerhetett rá – többek között a cseh és a lengyel olvasó – olyan „idegen”-re, amely rokoniítható a sajátnak érzett művekkel, illetőleg, amely idegenben valójában a saját számos vonása fedezhető föl. A másik kérdés úgy fogalmazható meg: a Jókai által népszerűsített prózai alakzatok hozzásegítették-e az említett irodalmakat a saját változat elfogadtatásához, népszerűsítéséhez? Valahogy olyan módon, ahogy Jókai átvette, módosította, integrálta és sajátjává hasonította a francia regényírás nem egy eljárását, témáját és szereplői megjelenítését. Természetesen egészen más megközelítési módot igényel az olyan jellegű problémafelvetés, amely egy egész korszak (stílus- és/vagy történelmi korszak) lényegét törekszik körvonalazni, netán a följebb említett áttekintő irodalom/kultúratörténetekhez hasonló műveket megszerkeszteni. Aligha vitatható, hogy bármely (nemzeti irodalmi vagy regionális) szintézist meg kell előznie fogalmak tisztázásának: mi a nemzeti irodalom? miért jogosult és milyen alapra helyezhető az adott regionális szintézis? Ezt viszont előtanulmányok, viták sokaságának kell(ene) megelőznie, a kétoldalú konferenciákból is származhat tetemes haszon, míg a regionális szintézist célzó szimpóziumokban is lehet

21 Talán nem fölösleges Hulicius Fr. Szaniszló Jókainak 1885. január 31-éről kelt leveléből idézni. A magyarul író cseh(országi) lakos Jókainak 1885. január 22-i parlamenti beszédére hivatkozik: „*Nem tartom panszláv üzelemnek, ha valaki a magyar kulturális törekvéssel parallel a maga nemzetiségének kulturális törekvését állítja oda mellénk. Mi nekünk Magyarországot még egyszer meg kell hódítanunk s ezt csak a szellem eszközeivel tehetjük s az érdekek kiegyenlítésével, hogy ezen országban minden ajku fia érezze magát idehaza. A nagy hadjárataiban többé a mi ócska fegyvereink bennünket meg nem segítenek. Le kell vetnünk a farkasbőr kaczagányt és fel kell vennünk a bőrkötényt.*” Jókai Mór levelezése (1876–1885). Összegyűjt. és s. a. r. Győrffy Miklós. Budapest 1997, 270. (A helyesírást korszerűsítettem.)

üresjárat. Csáky Móric²² több ízben fölemelte szavát az egyoldalúságok ellen: meghatározott időszakokban népcsoportok és kultúrák heterogenitása mellett hangsúlyozandó a Habsburg Monarchia egyes országainak, királyságainak „pluralitása”; és az egységes, holisztikus tendenciák a XVIII. század végén, II. József intézkedései révén „ébresztették föl” az autochton, pluralisztikus (nemzeti) hagyományokat, amelyekre fokozatosan egyre inkább építettek a nemzeti ideológiák, amelyek a széttartó, ám a saját berkeikben konfliktusoktól mentes nemzeti társadalmat célozták meg, türelmetlenek lettek, nem túrvén az idegennek véltet, azt mintegy szisztematikusan kikülöníteni törekedtek. A XIX. században lett általánossá, hogy a nemzeti mozgalmak arra irányulnak, hogy – mintegy pluralitástól mentes – nemzetállamokat hozzanak létre, ez hirdettetett meg a „fejlődés” legmagasabb fokául, ennek megfelelően kapta a(z irodalom-) és a művészettörténet, a történetírással együtt feladatát, hogy igazolja e célt. Persze, a komparatistikák átvilágíthatják az egymás ellen irányzott ideológiák, ideologikus alkotások irodalom- és történetiszemléletek párhuzamosságait, sőt érintkezéseit, egymástól kölcsönzéseit, de azt is, hogy a följebb Csáky Mórictól holisztikusnak nevezett elgondolásokkal szemben miként élt tovább, szerveződött, formálódott egy (több) alternatív ajánlat. Nem pusztán a látványos politikai, gazdasági, kulturális közeledés, kiegyenlítődé olykor szintén ideologikus megfontolásai fogalmazódtak meg, hanem egyrésztől mindenféle nemzeti nagyelbeszélés mellett, velük szemben léteztek másfajta „szólamok”, amelyek hagyománykonstrukciója eltért a nemzeti teleológiától, másrésztől a nemzeti nagyelbeszélések megkérdőjelezése, egyesek látványos bukása helyet biztosított a különféle újabb elméleti irányok által körvonalazott szemléletnek, ilyen például a posztkolonialis elmélet, ilyen már föl-fölhangzott a hermeneutika bizonyos képviselőinél, az egészelvűséget és a logocentrizmust megkérdőjelező dekonstrukciós teóriában és így tovább. Mindazonáltal mégsem lehet szó régebbi rossz és újabb jó szembeállításáról, az ideológia- és gondolkodástörténet nem egyenes ívű fejlődéssel jellemezhető, s bár egy naivabb fejlődéshit sosem igazolódott, a „fejlődés” eleve korlátozott keretek között bizonyult használhatónak (technikai fejlődés, például), éppen a kelet-közép-európai régió viharoktól megtépázott története, az önazonosság makacs, szenvedélyes, zezugos vidékre vezető, nemegyszer labirintusos története arra int, hogy ezt a történetet, mint a történeteket általában, ne statikájukban, hanem dinamikájukban, állandó alakulásukban szemléljük, az állandóságot figyeljük a változásban, valamint – ennek megfelelően – az állandóság ideiglenes érvényességét, kényszerű vagy akart változás-„igény”-ét. A régióképződés feltételei ki voltak téve a „történelem” változásainak, az egyediségről, a „nemzeti”-ről, önépítésről alkotott ideológémák elterjedtségének, illetőleg a nagyobb egységen belüli részleges elkülönülés és csoporttudat viszonyáról szőtt nézeteknek. A saját meg az idegen vitában, összefonódottságban, elutasításban és integrálásban jelenik meg, éppen ez az állandó reflexió (vagy reflexiók kényszer) alkothatja a régió egyik megkülönböztető sajátosságát. Ennek szem előtt tartása vezethet el a méltányosabb értelmezéshez, olyan jelenségek értékeléséhez, amelyek esetleg korábban elutasítottak. A kutatásnak így került középpontjába a pluralitás, a polikulturalitás, a soknyelvű városokból²³ üzenő közös kulturális/irodalmi múlt. Ennek felderítése, többoldalú megvilágítása átírhatja nem pusztán a régiótudatot (ha van), hanem a nemzeti irodalomtörténeteket is.

22 Moritz Csáky: *Die Wiener Moderne. Ein Beitrag zu einer Theorie der Moderne in Zentral-Europa. In nach kakanien...* a 20. sz. jegyzetben i. m., 59–102., különösen 78.

23 Ulla Lidén: *Die polyglotte Bereitwilligkeit im alten Österreich. Ein sprachliches und kulturelles Thema in Doderers symphonischem Roman No. 7. In Österreich. Beiträge über Sprache und Literatur.* Hg. Christiane Pankow. Umeå 1992, 9–29. A szerzőnő idézi *A slunji vizesés* című regényből: „Donald kannte diese polyglotte Bereitwilligkeit dieser Stadt.”

Jász Attila

A tökéletes ég

Molnár Péter és képei

Molnár Péter minden képe csoda. Külön univerzum minden egyes képe. Borges-i univerzum, olyan labirintus, ahol el lehet veszni, és ahol szívesen vesznek el egy 21. századi vidéki indián is. Csendes Toll. Tudja, hogy előbb-utóbb találkozik a képekben bolyongva barátjával, a Rajzolóval. Csendesen neszez valamelyik képe mélyén. Úgyis láthatatlan egyébként, a valós életben, az a típusú művészember, aki nem nyüzsög túl sokat a felszínen. Egy-egy képe előtt órákig el lehet csodálkozni. Szemlélődni. Figyelni az ösvények nyílását, rétegek egymásra épülését. Nézelődni. Bolyongani. És amikor nincs előtted a kép, emlékeidben pontosan él, egy reprodukció is tökéletesen felidézi (az élményt). És újra vágyat kelt, hogy ott állhass az eredeti előtt, egyedül és sokáig. Tekintettel simogatni a finom és halk grafitjeleket, az archaikusan modern festményrajzolatokat. Végigsétálni az egyszerre absztrakt és szakrális tájképeken, mint egy tengerparti, hullámok mosta kavicsmezőn.

Előfordul, hogy csak az ilyen, képekben megtestesülő csodák segítenek a külvilág által felzaklatott fehérembernek és indiánnak, azaz az emberi lényeknek megnyugodni, kicsit. Van, hogy csak valami finom zene. Vagy a csönd. Ahogy labirintusaiban elveszel. Csendes Toll néz egy ilyen képet, és megérti a régi keleti legendákat vagy Akutagava történeteit, amelyben a festők belépnek és eltűnnek a saját maguk által festett tájképben. Így tűnik el CsT is, és bolyong Molnár Péter képeinek labirintusában minden alkalommal, amikor teheti, a Mester dolgozószobájában vagy kiállításain. Ritka alkalmak, sajnos. Bár az ember nem baj, ha csak ritkán vesz el egy-egy képben és veszíti el önmaga egy részét is, mert nem könnyű onnan visszajönni. A szemlélődésből, a végtelenre lassított pillanatból visszatérni a mindennapi életbe. Amikor már észreveszed a hasonlóságban a különbséget, nagyjából el vagy veszve. Érzékeny vagy egy világra, amely nem evilági. Nem lesz könnyű újra a föld közelében élned, boldogulnod. Viszont lesz mire emlékezned, MP mester képi érzékenységre. Művei beleégnek agyad memóriájába, és örökké kitörölhetetlenek maradnak. Érzéseket és gondolatokat kapcsolhatsz hozzá mindörökké. Ahogy a Mester is létrehozta műveit, végtelen alázattal és szerénységgel.

Ha Csendes Toll nem indián lenne, hanem szerzetes, akkor a cellája falán valószínűleg egyetlen képként Molnár Péter egyik munkája lógna. Az sem lenne az övé, kölcsönkérné a Mestertől, és addig élne együtt vele, amíg meg nem szokta a képet a falon. Amikor a kapcsolat olyan intimmé válik, hogy szinte élete észrevétlen része lesz a kép. Akkor változtatna életén, kicserélné egy másikra, azt is kölcsönbe természetesen. És így, élete végéig frissen tartaná az intenzív kapcsolatot MP mester képeivel, nem is vágya soha más képekre. Kiállítani is kis cellákban kéne, álmodozik CsT, ahova be lehet költözni néhány órára vagy napra. Nem beszélni, nem szólni senkihez, csak együtt/egyedül lenni a képekkel.

A csoda mindig megfoghatatlan, épp azért hívjuk így. Nincs rá jobb szavunk. Ha nem is tudjuk pontosan, mit jelent. Ha nem is tudja pontosabban megfogalmazni Csendes Toll, ilyen különálló csodák Molnár Péter képei. Külön-külön. Együtt egy kész csoda-univerzum. Tökéletes ég. De. A képek csodája az emberi (angyali?) lény csodálatosságából fakad. Ezt ne feledjük megjegyezni, figyelmeztet Csendes Toll. Uff!

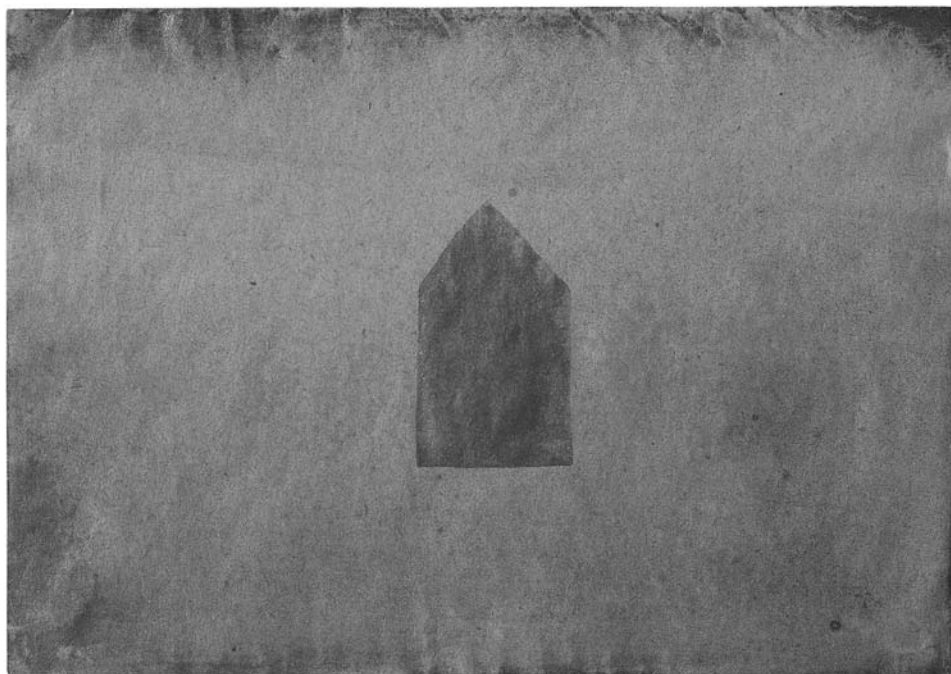
ps. rejtett részletek balladája

(MP mesternek a 70.-re)

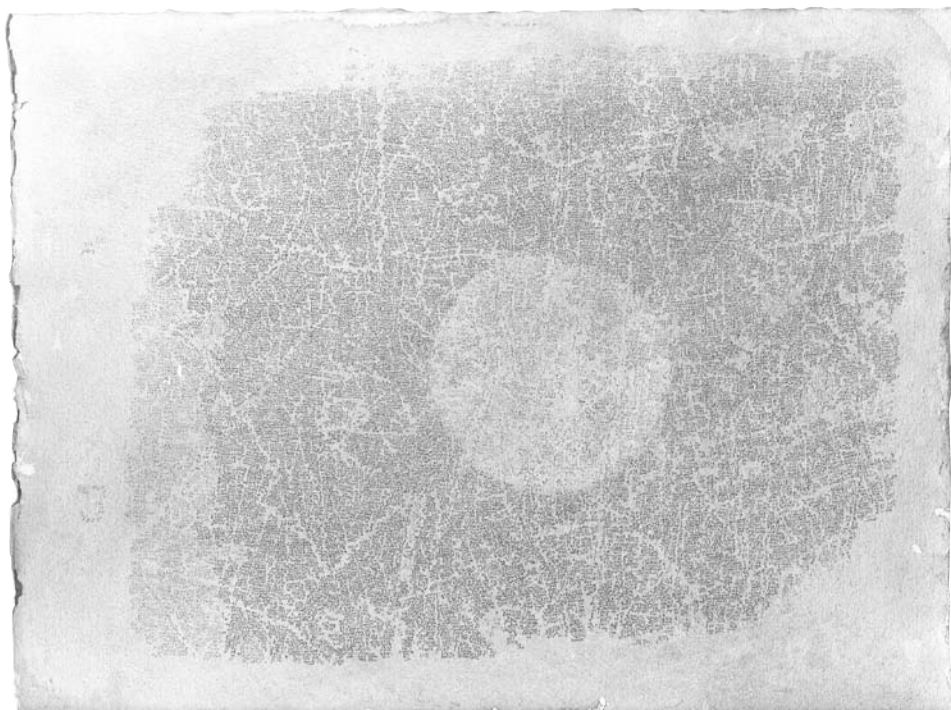
*A cézárarcú vén bölcs valószínűleg
ugyanaz maradt, aki volt.
Fehérhajú gyerek.*

*A tökéletes ég rendíthetetlen ólomkatonája.
Hiába hogy önmagát alázatosan
húsig, csontig, lélekig
csupaszította vissza.*

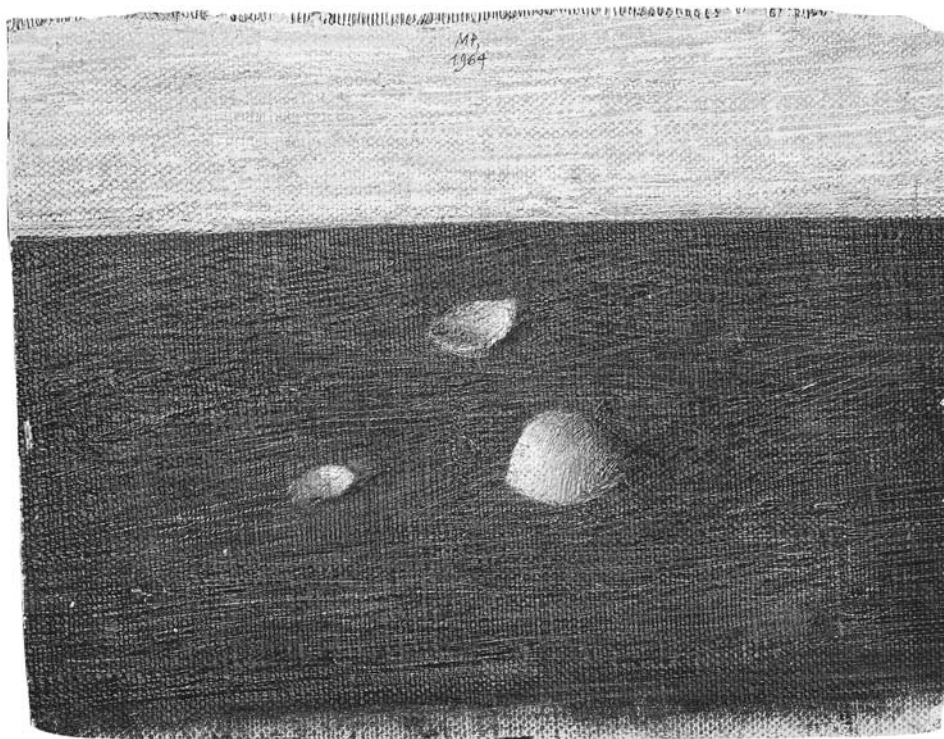
*A még és a már a semmi vizét issza.
Csak a test öregszik, de ettől lesz tiszta.
Már nem teljes ember, de még nem gyarló angyal.
Apró részletek harcolnak benne a naggyal.*

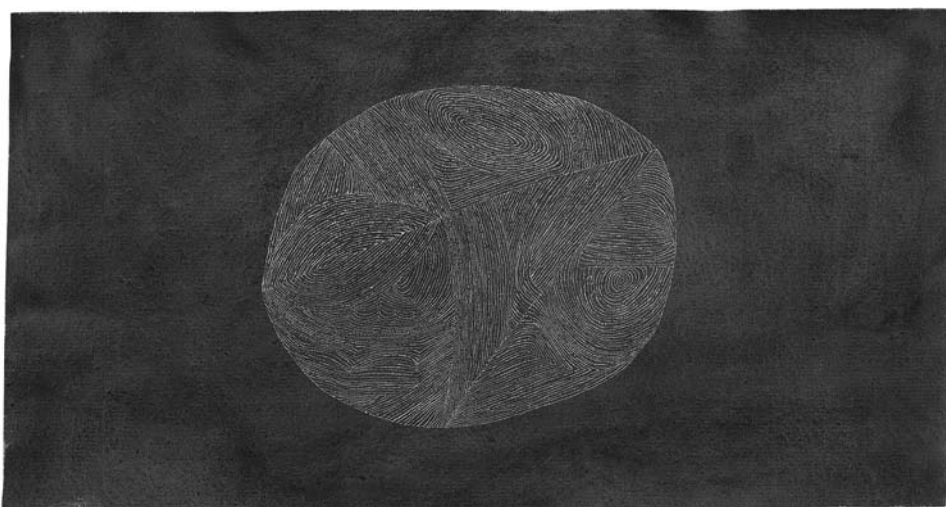
Lao-ce álma, 1967

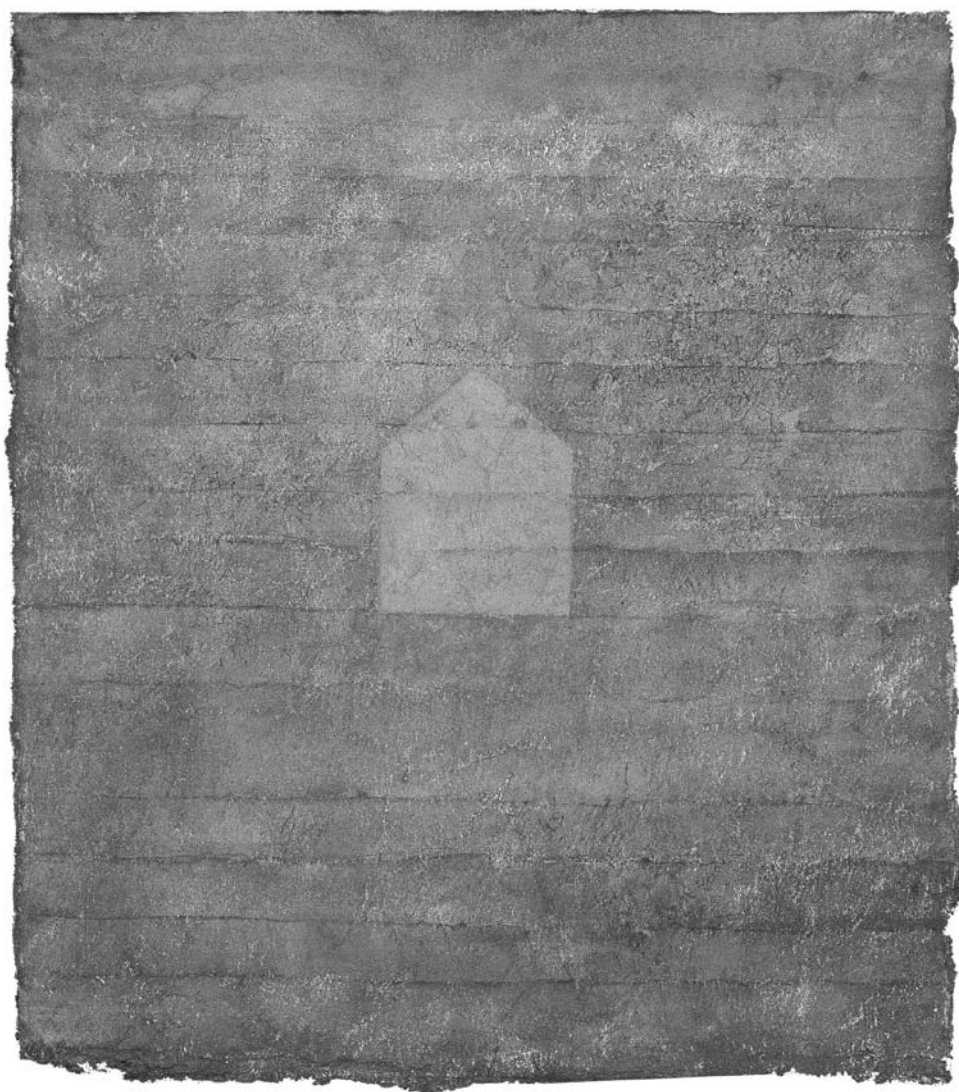
Holdfény, 1990

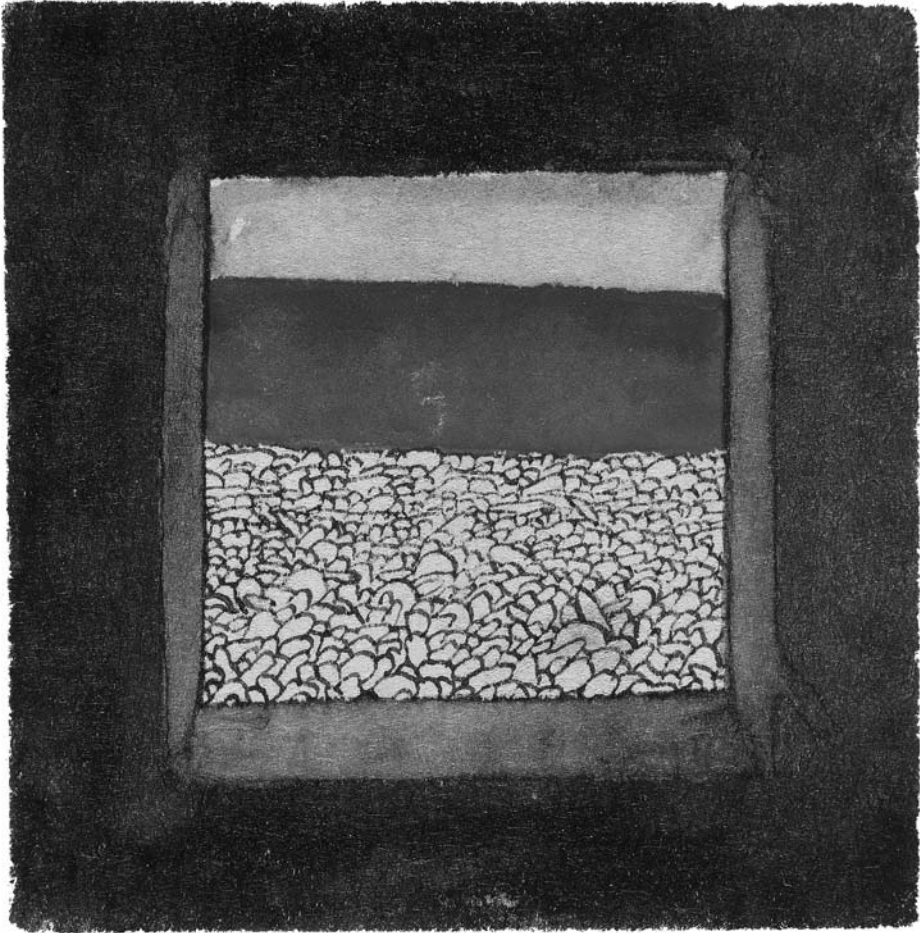
Három kagyló, 1964

Kezdet, 1967

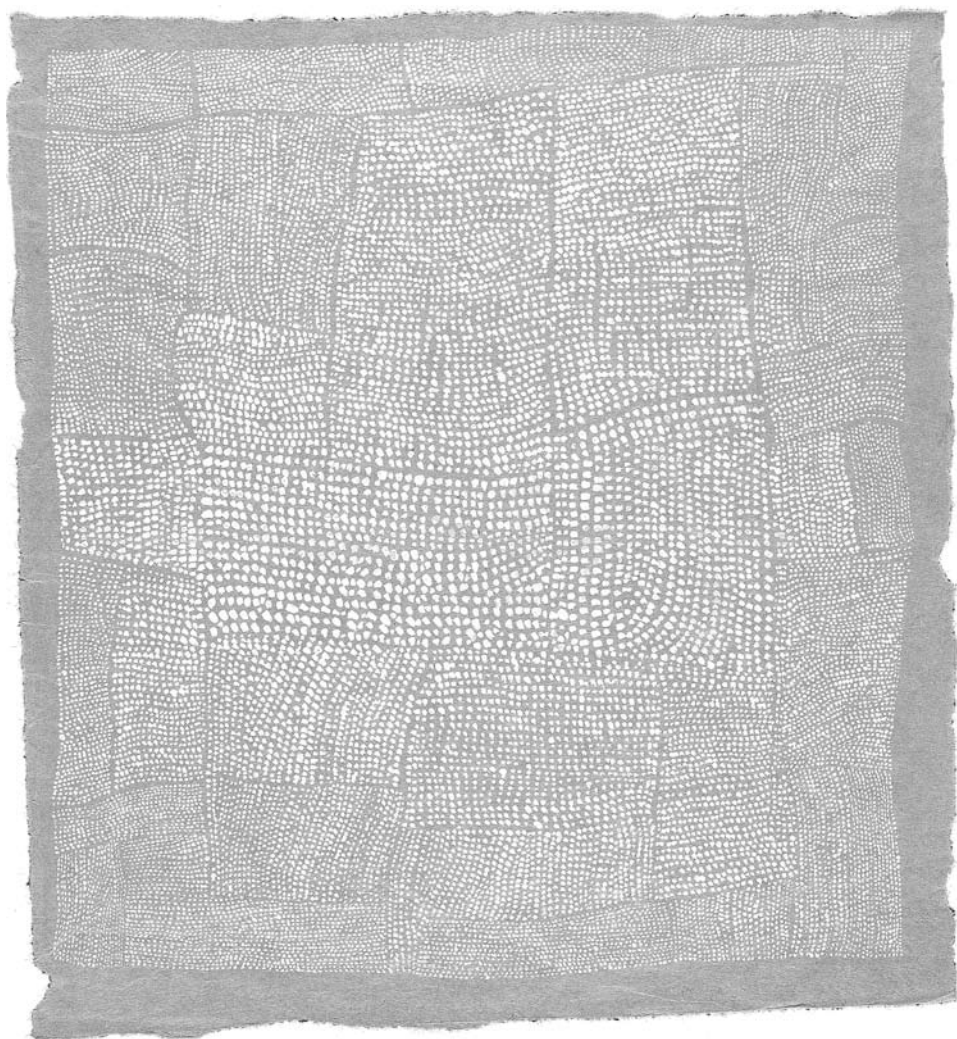

Kapujanincs dtjáró, 1988

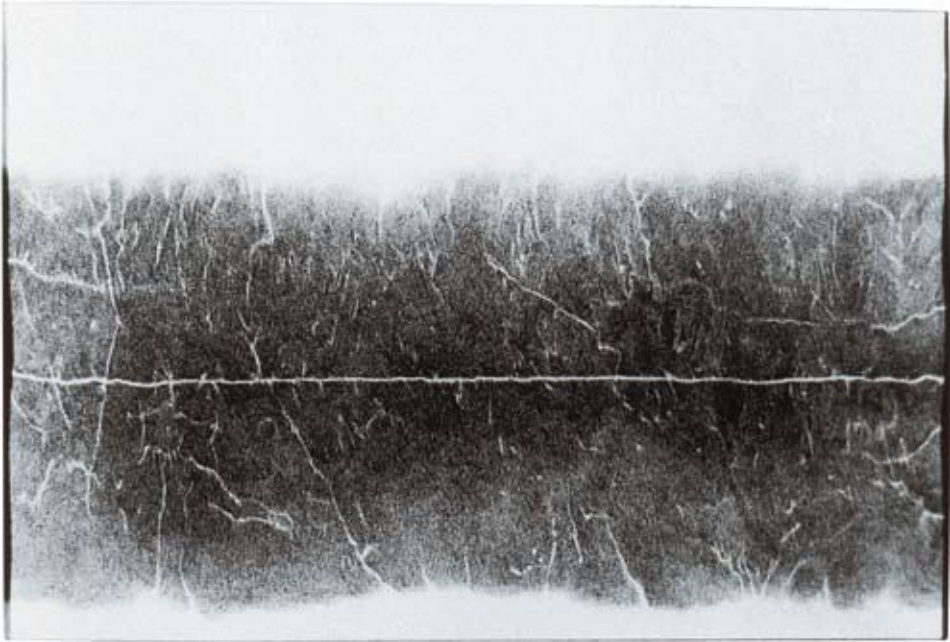

Délután, 1965

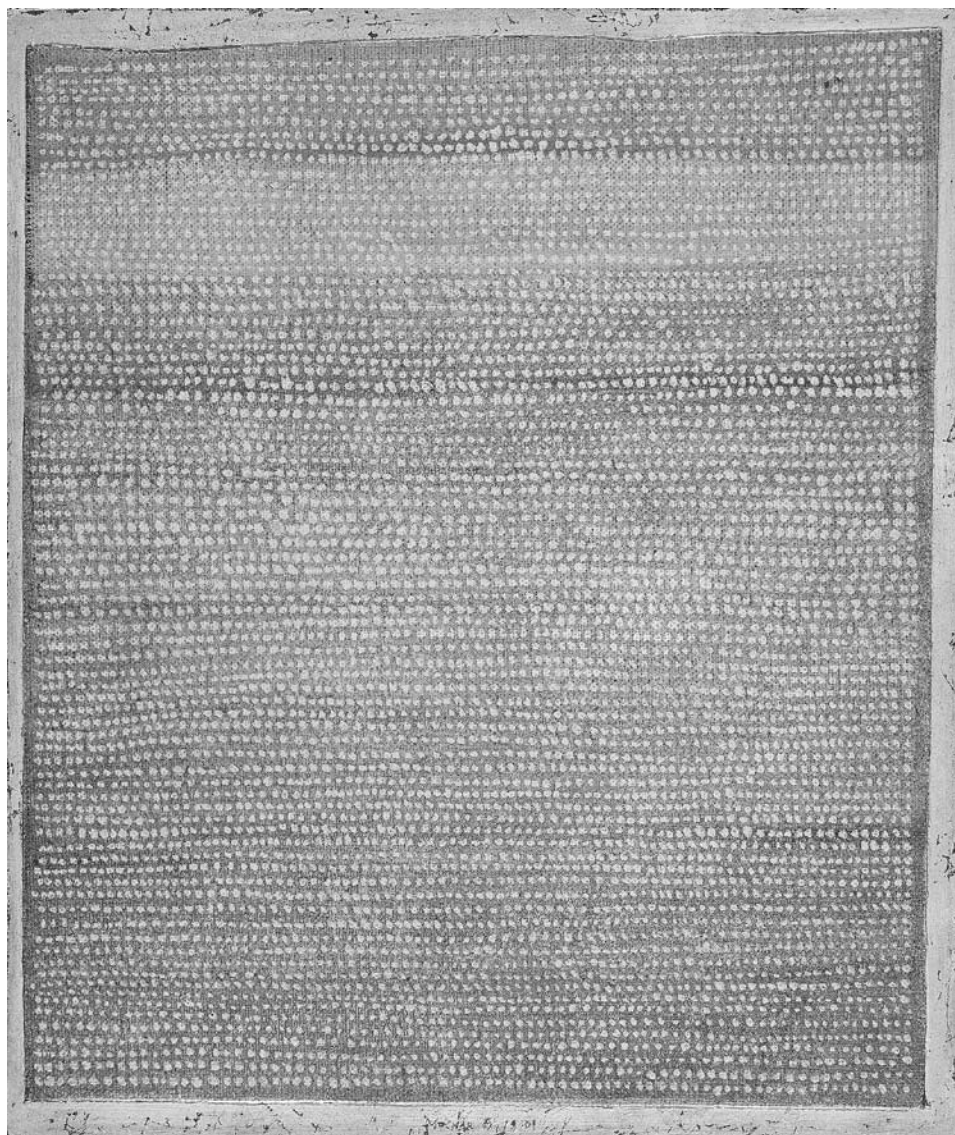
Az érdei kövesút, 1966 k.

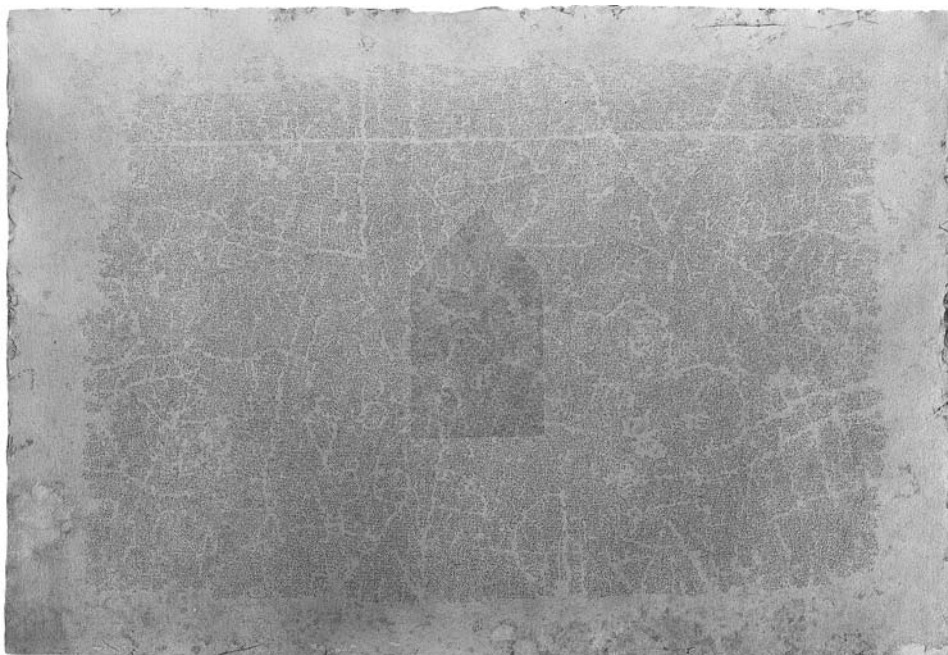
Tükör, 1961

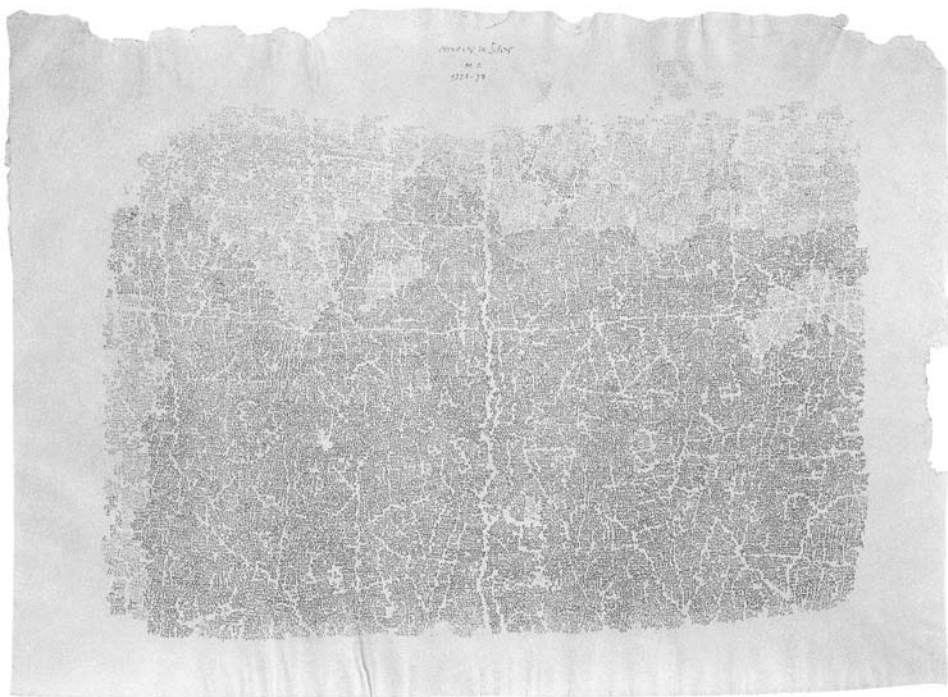
Kavicsmező, 1976-83

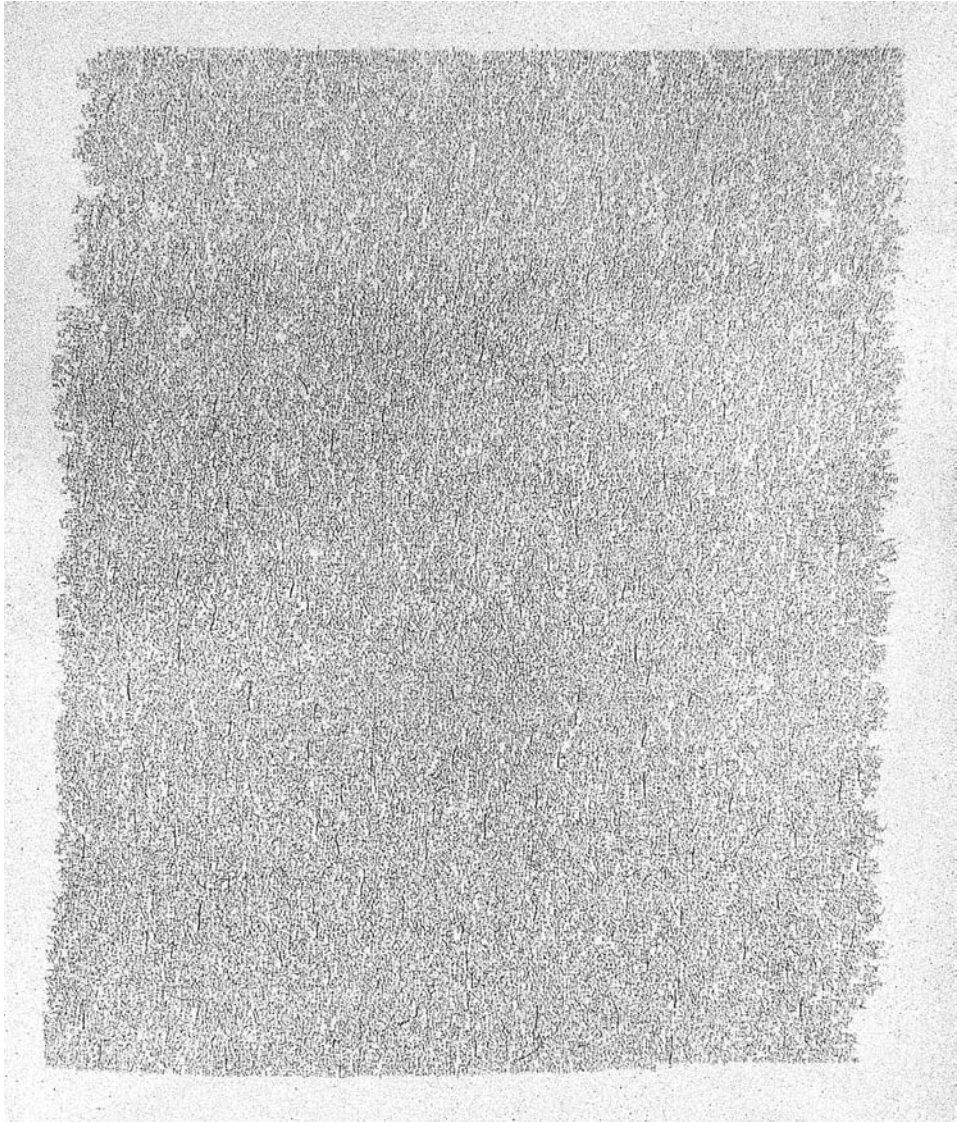
Egy táj emléke, 1970

Kő - jég - írás, 1990

Ezüstmező, 1996-97

Ima, 1991

Szerdahelyi Zoltán

Beszélgetések Hajnóczy Péterről Módos Péterrel*

Hirtelen megfogalmazódott bennem, hogy igaza lehet: valami tényleg hiányzik belőlem-belőlünk, úgy általában az életünkben.

– *Az író korai halála alkalmából írt nekrológból arra következtetek, hogy ön már íróvá válása előtt ismerte Hajnóczyt...*

– 1961 nyarán mind a ketten ládázó segéd munkásként dolgoztunk a Fővárosi Ásvány- és Szikvízüzemben. Elégge sajátos körülmények között ahhoz, hogy jól emlékezzek rá, hiszen érettségi után kerültem oda, ez volt az első fizikai munkahely az életemben.

Rajtam kívül még négy-öt húsz év körüli fiú számított büntetlen előéletűnek – az összes többi rakodónak priusza volt. Mert ez olyan munkahely volt, ahová nem kellett – ahogy mondani szokták – erkölcsi bizonyítvány. Mi, a büntetlen előéletűek, automatikusan összerázódtunk, meg össze is tartottunk. Kicsit kalandnak vettük, bár nagyon nehéz fizikai munkát kellett végeznünk. Közülünk az egyik fiú a rabbiképzőbe járt, a másik református papnak készült, a harmadikról viszont tudtuk, hogy csak falból mondja, hogy ő egyetemre fog menni, mert nem is akart, és közénk tartozott még egy kohómérnök hallgató is. És volt a Hajnóczy és én. Köztünk azért alakult ki egy kicsit szorosabb kapcsolat a munkahelyi barátkozáson kívül, mert pillanatok alatt kiderült, hogy mind a ketten érdeklődünk a humán tárgyak iránt. Hajnóczy magyar irodalom és pszichológia szakra jelentkezett az egyetemre, én pedig magyar és filozófiára. Az írásbeli felvételi vizsgára például úgy mentem be, hogy el volt szakadva ujjamon a bőr – előtte dolgoztam éjszaka.

A körülmények elég rosszak voltak, meg az egész munkahelyi légkörben volt valami, ami tulajdonképpen még a szabadságunkban is korlátozott bennünket. Nem csak fizikailag készültünk ki tőle tehát. Természetesen mindenfajta módon lázadoztunk. Például az egyik éjszakai művezető fiú – nem sokkal idősebb nálunk – elkezdett magázni bennünket. Persze, mi csak azért is letegeztük, mire ő dühöngeni kezdett. Erre egy-két üveget eltörtünk, jelezve, hogy ha mi nem dolgozunk, akkor ő a feje tetejére is állhat – legfeljebb kilépünk a vállalattól.

Egy másik éjszaka pedig rábeszéltem a társaságot, a címkézőüzemben dolgozó nők közül is néhányat, hogy menjünk át a szomszédban lévő margitszigeti sportuszodába és fürdünk meg – ugyanis ez az Ásvány- és Szikvízüzem pontosan a sportuszoda mögött helyezkedett el. Nyár volt, meleg volt, izzadtunk és koszosak voltunk, de az egésznek a fürdésen kívül volt egy olyan jelentése is, hogy mi azért nem vagyunk rabszolgák. Átmentünk talán nyolcan-tizen, átvittük a lányokat is – az idősebbek is rokonszenvezően figyelték az akciónkat (ők már nem vettek részt benne, a koruk miatt sem). Ami meglepett, hogy Hajnóczy nem jött át. Tudtam, hogy versenyszerűen úszott – gimnazistaként én is

* A beszélgetés (kezdő) időpontja 1990. szeptember 4. 14 óra, helye az *Európai Utas* folyóirat szerkesztősége. A beszélgetés hangfelvétele a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában található.

egy-két évig –, és amúgy az embert hívta is a víz. Jólesett megfürödni, úszni egyet háton, kilazította a fáradságot. Pedig abban az időszakban nem is ivott még, legalábbis nem úgy, hogy az látszott volna, nem értettem, miért nem jön velünk.

Hajnóczy végig tudott úgy dolgozni egy éjszakát, hogy két szót sem szólt. Jelen volt, meg benne volt szinte mindenben, de nem szólt hozzánk – mi se hozzá, elfogadtuk, hogy ilyen szótlan. Néha meg, amikor egészen váratlanul feloldódott, az is előfordult, hogy banális hülyeségeket mondott, vagy nem túl érdekes dolgokat, amelyek azt a titokzatos hallgatást is úgy leértékelték.

Igazából Hajnóczy nem tartozott se hozzánk, se a régi trógerekhez, hanem úgy a kettő között létezett, és senkivel sem barátkozott.

– *Ezt a kívülállását mi indokolhatta?*

– Ő volt közöttünk a legmagasabb: egy kifejezetten jó megjelenésű, érdekes arcú fiatalember, aki a koránál idősebbnek látszott. De valami olyan fajta szomorúság látszott rajta, ami nem magyarázható se a légkörrrel, se a munkával. Valami olyan vertség és szomorúság, amit én akkor nem értettem. Alkati vagy felvállalt szomorúság lett volna? Nem tudom. Gyakran volt magával kapcsolatosan is pesszimista: – Téged biztos elvesznek az egyetemre, engem nem vesznek fel.

Éjszaka, kettő és fél három között többször beszélgettünk Dosztojevszkijről, Tolsztojról. Ő nagyon törvényszerűnek találta, hogy nekem Tolsztoj tetszik, neki pedig Dosztojevszkij – erről nem is viták folytak, inkább csak véleménycserék. Arról, hogy Dosztojevszkijnek micsoda szörnyű élményei voltak. Nemcsak az, hogy őt magát csaknem kivégezték, hanem hogy még korábban az apját hogyan ölték meg saját jobbágyai, hogy a tőkét szétmorzsolták... (1)

Hajnóczyt ez nagyon megragadta – később is visszajött és újra beszélgettünk, hogy Dosztojevszkij ezt hogyan élhette meg a bátyjával.

Másrészt viszont nagyon tetszett neki, hogy nekem annyi testvérem van. Három öcsém volt, és mindnyájan futballoztunk, meg viszonylag életvidám társaság volt a miénk. Annak ellenére, hogy elég sok mindenem ment keresztül a családuk: ide-oda rohangálás, Budapest-vidék-külföld.

Érdekelte, hogy miköztünk, testvérek között milyen a kapcsolat, van-e közöttünk alkati különbség, és hogy ugyanazt az eseményt hogyan éljük meg. Mondtam, hogy én mindent sokkal drámaiban, mint az öcsém, aki jókat röhögött mindenem. Erre ő azt fejtegette, hogy attól, hogy valaki valamin nevet, attól még lehet, hogy ugyanakkor nagyon mélyre és másképpen raktározódik el az élmény benne. De ez a beszélgetés már később, úgy 67–68 táján volt, akkor találkoztunk ismét gyakrabban.

– *Későbbi találkozásaik alkalmából felmerült-e ismét ez a közös segédmunkásmúlt?*

– Emlékszem, még ebben a 61-es időszakban megfogadtuk, hogy két vagy három év múlva mindenképpen együtt dolgozunk két hetet – ugyanez a társaság. Ez így is történt, ám akkor már egy egészen más Hajnóczyt láttam: mintha sokkal öregebb lett volna, s lehet, hogy ivott is. Jóval idegenebb volt, már nem éreztem azt a régi haverságot velem.

De azért beszélgettünk. Kollégánkról, egy öreg emberről, akiről aztán kiderült, hogy nem is volt annyira öreg. Naponta úgy tizenhat órát dolgozott, azaz két tróger munkahelye volt, ezenkívül még vért is adott. Bőrkötényben járt – nagyon ronda bőrkötényt adtak ehhez a munkához. Elégé fura látvány volt, ahogy végigment abban a vastag kötényben a Margitszigeten. Mindkettőnknek megragadta a fantáziáját, mert attól féltünk, hogy hamar meg fog halni.

Érdekes, hogy a későbbiekben már nem nagyon beszélgettünk erről a trógeridőszakról.

– Ön „Hajnóczy Péter halálára” címzett írásában hangsúlyozta, hogy Hajnóczy teherhordó volt – nem csupán átvitt értelemben, hanem ténylegesen is. Idézem: „...legalább most, a halála után tudatosuljon mindenkiben (...): Hajnóczy Péter tizenhat éves korától egészen a legutolsó évekig a legnehezebb fizikai munkával tartotta el magát. Úgy írt, hogy közben rakodómunkás volt, kőművessegéd vagy szénlehordó. A mélységből, a ládák, göngyölegek, téglahalmok közül, alól mászott elő...” (2)

– Ez annyira így volt, hogy ő – biztos nem szégyellné! –, nagyon ócska munkákat is elvégzett. Egyszer megmutatta a tenyerét – nagy tenyere volt – azzal, hogy nem vett fel kesztyűt, miközben a kőművesnek adogatta föl a téglákat. Tudjuk, hogy a téglá leszedi a bőrt, meg ugyanaz a mozdulat, és hogyha fönn dolgozik a kőműves, akkor ez nagyon egy hajtós, szóval kifejezetten rossz munka.

Az idő tájt már eléggé benne volt az alkoholban, együtt élt vele. Olyan benyomást keltett, mint aki harcosan pusztítja önmagát, elszántan, tudva azt, hogy nincs is ebből kigázolás – tehát, hogy neki ezt kell végigcsinálnia. Idézek a nekrológból:

„*Augusztus van, augusztus, meleg éjjel. Hajnalodik. Hűsz éve, elcsigázottan rendszerint ilyentájt kezdtük rakni a negyedik fordulót. Most arra gondolok, hogy Hajnóczy Péter teherrel a vállán, rámért és vállalt teherrel a vállán járta, imbolyogta végig élete nem egészen harminckilenc esztendejét.*” (3)

– A trógerélet folyamatosan jelen van Hajnóczy írásaiban is. Tudna esetleg konkrét – ehhez köthető – életeseményt is említeni?

– Egy motívum érdekes még ebből a korszakból, mert később felbukkan nála. Az ember, aki szöveget vert a fejébe. Hajnóczy egy időben egy kőműves mellett dolgozott, aki be is jelentette nekik, hogy mikor fog véget vetni az életének: hogyan és miképpen. Én akkor nem tudtam megállapítani, hogy ez valóban megtörtént-e, vagy csak Hajnóczy meséli, mert előfordult, hogy néha úgy nekilátott, és mondott egy-két történetet, és elég drámaian ecsetelte a körülményeket. (4)

– Mi történt az egyetemi jelentkezésével?

– Megállapodtunk, hogy majd az egyetemen találkozunk. Engem már fölvettek, és az egyetem is elkezdődött, de még ki akartam tölteni a három hónapos szerződést, és ezért szeptember 15-ig dolgoztam. Persze, a vége felé már egy kicsit lazítva, hogy ne legyek nagyon kifáradva, meg elegendem is lett ebből a világból. Úgy éreztem, hogy élménynek ez untig elég. Egyszer csak váratlanul kiderült, hogy Hajnóczyt nem vették föl az egyetemre. Ilyen szabványszöveggel próbáltam vigasztalni, hogy majd jövőre... Mire ő, hogy valószínűleg jövőre nem is jelentkezik, meg célzásokat tett arra, hogy a családja miatt amúgy sem vennék föl. Említette, hogy érettségi előtt valami balhéja is volt az iskolában, és akkor átkerült egy másik osztályba.

Azt gondolom, hogy ez nem politikai ügy volt, hanem valahogy nem érezte jól magát abban az osztályban, és akkor átkerült egy másikba – de ezt nem firtattam.

Az egyetem első évében néhányszor még találkoztunk, és ugyanúgy irodalmi dolgokról beszélgettünk, mint amikor trógerek voltunk. Úgy tudom, ő az idő tájt elment valahová napszámosnak, mert így lényegesen többet lehetett keresni, mint a ládázással. (5)

– Ön tehát egyetemre járt, Hajnóczy pedig vitte tovább a saját segédmunkás életét, szóval egy időre elváltak az útjaik.

– Igen, csak 67–68 táján találkoztunk újra gyakrabban. Akkor kezdődött egy mozgalom: értelmiségi fiatalok, írójelöltek kezdtek összejönni. Közülük a legmarkánsabbán Császár Pistára emlékszem, aki valahogyan egy összekötő kapocs is volt a Hajnóczy-féle világ

felé. Ő rendelkezett olyan ismeretségi körrel, elsősorban a dolinai alkoholelvonó vagy munkaterápiás intézetből, akik között nagyon sok értelmiségi, kicsiszolódott és érzékeny ember volt. (6) Emlékszem, egyszer egy kocsmában beszélgettek rendkívül szakavatottan a másnaposság tüneteiről, az elvonási tünetekről, az alkoholnak a hatásáról. Minthogyha orvosprofesszorok társalogtak volna! Közben, persze, elmentek, ittak még egy korsó sört. Császár, mert akkor már megjelentek írásai, vitathatatlan tekintélynek számított ebben a társaságban. Hajnóczy azonban közöttük is hallgatott, csak ritkán szólt közbe – szóval ugyanaz az idegenség jellemezte, mint a trógerék között. Meg kell mondani, hogy ő ezt a társaságot se szerette kifejezetten.

A 70-es évek elejétől, amikor már az *Új Írás* szerkesztőségében dolgoztam, kicsit sűrűbben találkoztunk. Az volt Hajnóczy alkotó pályafutásának talán a legjobb időszaka. Akkor elsősorban a *Mozgó Világnál* publikált – ott nagyon tisztelték és becsülték, de sok művét hozta az *Új Írás* is. Itt pedig Gáll Istvánnal volt jóban. (7)

– *Hajnóczy az Új Írás szerkesztőségében is annyira otthon érezte magát, mint a Mozgó Világnál?*

– Úgy gondolom, igen. Bár néha, amikor csak én voltam bent a szerkesztőségben, eléggé lenézően nyilatkozott: a mienkről és a másik szerkesztőségről is. Ilyeneket mondott: – Ugye, ti is utáltok engem az *Új Írásban*? – Eléggé hülye vagy. Inkább azt látom, hogyha bejössz, a Gáll egyből hozzád fordul, mindenki tesz-vesz körülötted. – Igen, mert érdeketek fűződik ahhoz, hogy én idejőjék. – Ki kellett ábrándítsam: – Öregem, ez egy olyan szerkesztőség, hogy így-úgy is telerakja a lapot, akár adod az írásaidat, akár nem – úgyhogy nem ennyire egyszerű az összefüggés. – De hát Gáll írogatott nekem leveleket, meg te is mondtad a múltkor, hogy hozzak még! – Persze, ha behozod az írásodat, inkább a tiedet fogom javasolni, mint valaki másét. – Na jó, de egy másik szerkesztőségben meg úgy néznek rám, minthogyha a crô-magnoni ősember lejött volna a falról! – Mert akkora vagy, mint egy gorilla, és olyan pofákat vágsz, mintha harmadik napja őrizetesbe' lennél! Ez nagyon tetszett neki, úgy érezte, hogy ez igen, hát ő nem köntörfalaz. Gondolom, vizolygott mindentől és mindenkitől, mert a kiszámíthatatlansága meg a nagy termete miatt egyféle ön- és közveszélyesség lebegte körül egy idő után, de ezt ő vállalta is. A fényképei is egy világon, törvényen kívüli embert mutatnak.

Ám azt biztosan tudom, hogy a másik szerkesztőségben Hajnóczyt nagyon szerették és tisztelték. Biztosan bántaná őket, ha kiderülne, hogy a hátuk mögött ilyeneket mondott róluk. Azzal együtt, hogy azért őket nem szidta.

Mindennek a háttérében az állt, hogy neki az egész akkori irodalmi életről rossz véleménye volt.

– *Senkiről nem volt jó véleménye?*

– Minthogyha Bereményiről egyszer valami jót mondott volna. De azt is csak úgy, hogy amikor én felhoztam neki: „Te, milyen jól kezdődik ez a novella!” – akkor erre dűnnyögött valamit, ami olyan egyetértő volt, hogy tényleg, ez jó. Másokról pedig általában csak roszzat mondott. Például egy nagy testű íróra, aki sokat ivott, egyszer ezt a megjegyzést tette: „Ez azért iszik, mert szar!” – ezzel, persze, arra is célozva, hogy ő nem ezért iszik...

Hajnóczy tehát számon tartotta, hogy ki, kicsoda meg micsoda – valószínűleg egy saját értékrend alapján. Azt, hogy elolvasta-e az írásukat, nem tudom. (8)

– *Az ön írásaihoz hogyan viszonyult?*

– Kínos mondani – mert erről nem nagyon beszélgettünk –, de én úgy vettem ki, hogy ő ismeri az én írásaimat is. Azt is éreztem, hogy valószínűleg nincsen jó véleménye

róluk, csak nem akarja megmondani. Ez a köztünk lévő elhallgatott dolgok közé tartozott. Mindezek ellenére mi azért éreztünk egymásban valami egyformaságot. Hajnóczy nekem megbocsátotta, hogy elvégeztem az egyetemet, míg más irodalmároknál ezt kifejezetten utálta. Lehet, hogy volt valami lappangó kisebbségi érzése vagy utálata az egész entellek-tüel társaság iránt.

De amíg mások látszólag fitymálva, ugyanakkor magukra rendkívül büszkén, hozakodtak elő azzal, hogy róluk ezt vagy azt írta ez vagy az – én ilyesmit Hajnóczynál soha nem éreztem. Innen nézve az is jobban érthető, hogy dehogy örül ő annak, hogy a másik szerkesztőségben istenítik. Az volt a véleménye, hogy ő csak arra kell nekik, hogy általa a maguk dolgát megcsinálják.

Ugyanakkor arra, hogy ő Hajnóczy – cz-vel, y-nal –, akinek az őse a vértanú, arra borzasztó büszke volt! „Én egy Hajnóczy vagyok!” – mondogatta, s ez a hajnóczysága fontos volt neki. Úgy is, hogy ő „csak” egy felvállalt Hajnóczy. Azt gondolta, hogy mindegy, hogy Hajnóczynak született vagy sem, de ha ő ezt egyszer vállalta, akkor valamilyen módon meg is kell mutatnia.

Persze, előfordult, hogy valaki a piás társaságból – talán valamelyik nőismerőse – előhozakodott azzal, hogy ő nem igazi, hanem csak fölvelt Hajnóczy. Én meg egyszer azt próbáltam mondani neki, hogy rendben, hogy ő Hajnóczy, de nem feltétlen muszáj ebbe belehalnia, mert én elég sok olyan ősi vagy régi családról tudok, akiknek a leszármazottai kimentek Amerikába, és ma is szépen élnek. Nagyon zokon vette ezt! Azzal vágott vissza, hogy én egy tehetségtelen, kutyaütő, trógernek is rossz vagyok, aki a saját családomat is megtagadom – mert ő tudja, hogy a családban vannak X-es származékok, sőt nemesek is. (9) Ez egy rosszkedvű, részeg átkozódás volt, és az egészben volt valami nagyon keserű. Persze, ha annak a légkörnek a törvényeit veszem, akkor tulajdonképpen Hajnóczyt képen kellett volna vágnom. De hát egyrészt tízszer akkora volt, mint én, másrészt pedig valószínűleg azt is tudomásul vette volna, hogy ha én egy szódásüveggel fejbe vágom. Ő valószínűleg akkor is ugyanúgy elmondta volna a véleményét.

Nagyon öntörvényű volt, a hozzá közel állókat se kímélte. Egyszer valamelyik könyvét dedikálva megkaptam tőle. De nem tudtam elolvasni, hogy mit írt bele, ilyen krikz-krakszok voltak. Valami olyasmi, minthogyha az lett volna, hogy: „Az Atyaúrstenit!” A legközelebbi alkalommal meg is kérdeztem: – Te, mit írtál abba a könyvbe?

– Hát, nem tudom. De hogy én milyen hülye vagyok, hogy ezeket a drága könyveket pazarlom! – vagy valami ilyesmi, és ezzel a dolog el volt intézve.

– Ha kortársaihoz általában nem viszonyult elfogadólag, a tőle időben és térben távolabb álló írók közül többet is nagyra becsült. Tudjuk, hogy Malcolm Lowry is eme kivételezettek közé tartozott (10), s önnel is többször beszélgetett Dosztojevszkijről.

– Egyszer elhívott magához is. Arról volt szó, hogy egy írást odaad vagy megmutat, szóval valami gyakorlati oka volt az otlétemnek. Aztán mire odaértünk, kiderült, hogy még nincs is teljesen kész a mű, de azért megmutatná. Leültünk, beszélgettünk valamennyit. Egyszer csak azt mondja: „Na, akkor várjál!” – és elkezdett felolvasni Dylan Thomast, angolul. Amennyire én tudok angolul, annak alapján úgy ítélem, hogy nem volt rossz. Az volt a benyomásom, hogy több ízben olvashatta már eredetiben. Azt hittem, valamilyen módon hozzátartozik az írásához. Ám maga a vers tetszett nagyon neki, ami szintén nem volt jellemző rá – nem emlékszem, hogy ezt megelőzően versekről beszéltünk volna. Azt sem tapasztaltam nála sohasem, hogy őt maga az irodalom ilyen kifejezett elragadtatással töltötte volna el. Ez volt az első alkalom – sőt, ha visszagondolok, egész ismeretségünk során egyben az utolsó is –, hogy az irodalom ilyen boldog állapotba hozta volna. Nagyon élvezte, ahogyan fölolvasta. Rövid idő múlva, persze, az is kiderült, hogy ez az elragad-

tatása nem csak az irodalomtól van, mert egyszer csak kiment a szobából és visszajött fél perc múlva. Azért ment ki, mert ivott valamit, majd megint kiment, és aztán a következő alkalommal már nem is cirkuszolt, hanem behozta az üveget. Kínált, hogy igyak én is. Valami speciális bor volt, legalábbis azt mondta, hogy különleges hatása van. Én elég vacaknak éreztem, de nem mertem megmondani neki. Egyrészt nem akartam az irodalom iránti áhítatát lelohasztani – úgy jó harminc oldal Dylan Thomas még hátravolt –, meg közben már az is látszott, hogy egy eddig lefojtott alkoholizálás jelei hirtelen kezdenek kijönni rajta. De nem sokáig bírtam, és eléggé alattomos módon bejelentettem, hogy most már el kell mennem. Legközelebb szavá is tette, amikor bejött a szerkesztőségbe: „Nagyon leléptél, te! Nem bírod te az irodalmat!”

– *Hajnóczy Pétert országosan ismertté korai szociográfiája, „Az elkülönítő” körül kialakult közéleti-politikai hercehurca tette, mely őt és az írást megjelentető Valóság szerkesztőségét is meglehetősen megviselte. (11) Szokatlan és bátor írásairól később is többször polemizáltak. Esett-e szó ezekről önök között?*

– Arról, amiben arról van szó, hogy a szart lepiszkálta a vécéről, arról beszélgettünk. Kérdezte, hogy el tudom-e képzelni, hogy léteznek ilyen nyomdászok, akik egy írás miatt megsértődnek, vagy pedig ez az egész a lapnak szól. Én erre azt mondtam, hogy szerintem ne értékelje túl magát, mert ez egy politikai cirkusz lehet, de megállapodtunk abban, hogy attól még mindenhol előfordulhat egy-két hülye, prúd ember. Ismertük, hogy szinte minden megjelenhetett már akkor is a magyar irodalomban, továbbá, hogy a magyar nyomdászok értelmes emberek, ők nem szoktak prúdek lenni. Hajnóczy is úgy értékelte, hogy ez a cirkusz nem az ő írásának szól, hanem egy politikai kampány része. (12)

– *Valami összezördülésről is hallottam Juhász Ferenc, az Új Írás főszerkesztője és Hajnóczy között, amiért Juhász visszautasította a „Jézus menyasszonya” közlését...*

– Juhász a visszaadásokat úgy intézte, hogy halogatta, meg azt mondta, hogy most nem, meg majd később, és elvárta, hogy a beosztottjai, azok adják vissza. Előfordulhat, hogy Juhász akkor Gállnak mondott valamit, és tőle tudta meg Hajnóczy. De Gáll keményen küzdött Hajnóczyért, megütközött akár Juhással is. Mert szerkesztőként Juhász akár egy egyházi kiadvány szerkesztőjének is beillett volna. Ilyen szavaktól, mint például „szar”, „picsa” meg hasonlóktól föl volt háborodva: „Mit képzelsz ez a szarjancsi, hogy leírja, hogy »picsa«, attól olyan nagy művész lesz?! Hát nem!” Üvöltözött, de rendszerint olyankor, amikor a szerző nem volt ott. De volt olyan szerző is, akinek ezt a szemébe mondta.

Én azt gondolom egyébként, hogy Hajnóczytól tartott. Ebben biztos vagyok. Ha volt is ilyen konfliktus, a későbbi viszonyukban nem éreztem. Lehetséges, hogy egyik is fölemelte a hangját, a másik is, bár én Hajnóczyt soha, egész életében nem hallottam kiabálni. Amikor tényleg dühös volt, akkor sem kiabált vagy ordított, inkább dűnnyögve mondott valamit. No most, dűnnyögve nagyobb sértéseket tudott mondani, mint más emelt hangon!

– *Kijelenthető akkor, hogy a költő-főszerkesztő Juhász Ferencsel végül is jó viszonyban volt Hajnóczy? Az író korai halála Juhász Ferencet ugyanis szép, őszinte nekrológra ihlette. (13)*

– Hajnóczyval volt egy véd- és dacsövetségbeli megállapodásunk, ami abból adódott, hogy neki rendszerint nem volt pénze. A Juhásztól való pénzszerzést különösen hóstettnek tartotta. Gáll Istvánra ugyanakkor azt mondta: „Gáll olyan jószívú, úgymond ad.” A halála előtti héten, mielőtt leutazott Füredre, akkor is jött – pénzért. Egyedül voltam a szerkesztőségben, beszélgettünk. Egészségügyi meg orvosi dolgokról, őt ez nagyon foglalkoztatta,

az írásaiból is kitűnik. Juhász Ferenc akkori, új felesége orvosnő volt, aki a novellákba vagy kollázsokba beépített leletek alapján – amelyek Hajnóczy leletei voltak – megállapított bizonyos bajokat. De amúgy is lehetett tudni, hogy nincs jó állapotban. Ő maga is tudatában volt annak, hogy ezek a leletek mit tartalmaznak, mi a jelentésük. Az egyik írásába is betette, hogy egy év alatt 30 kilót hízott, meg hogy szívnagyobbodása, tüdő- és májproblémái vannak. (14)

Ezek a pénzszerzéssel kapcsolatos beszélgetéseink mégis nagyon cinikusnak tűnhetnek. Arról szóltak ugyanis, hogy kitől és hogyan lehet pénzt szerezni. A *Koldusoperában* van egy rész, hogy a kéregető milyen módszerekkel dolgozhatott, ezek között szerepel az undorhatás is. (15) Hajnóczy is szívesebben élt ezzel az elrettentő hatással, minthogy simán kért volna. Nem vagyok biztos benne, hogy muszáj volt csuklania vagy valamilyen hangot adni a szervezetének – esetleg nyögni vagy izzadni –, ugyanakkor úgy tette, hogy mókának tűnjék. Emellett volt valami kényszer is ebben. Időközben Juhász megérkezett – én közvetítettem kettőjük között. Ezt úgy kell elképzelni, hogy az egyik szobában ült Hajnóczy, Juhász bement a saját szobájába. Magára zárta vagy behajtott az ajtót, noha tudta, hogy ott a Hajnóczy. Tehát elzsilipelte magát előle. Én mondtam neki, hogy itt van, rossz állapotban, és pénzt akar kérni – szóval, hogy legyen fölkészülve rá.

Juhász őszintén becsülte Hajnóczy tehetségét, és az esendő ember, meg a testi szenvedés, meg a lerobbanásnak ez az állapota valószínűleg érdekelte is. Tehát a művein túl maga Hajnóczy is érdekelte, de azért kezdetben háritott azzal, hogy öt perc múlva nézzek be. Végül Hajnóczy bemehetett, és elkezdtek beszélgetni. Mivel én mind a kettőt féltettem meg sajnáltam, tíz perc múlva benéztem, de úgy láttam, hogy egészen jól elvannak. Szóval nem volt szükség arra, hogy Pétert kihívjam vagy megszüntessem ezt a társalgást, vagy beüljek harmadiknak. Úgy láttam, hogy amiről beszélgetnek, az mindkettőjüket érdekli, Hajnóczy is oldott volt. Amikor kijött, mondta, hogy sikerrel járt, és kifejezetten derűs volt.

– Lévnén, hogy mindez röviddel a halála előtt történt, megkérdezem: voltak-e jelei a közeli végnek?

– Azt gondolom, ő érezte, hogy elég közel van ahhoz, hogy esetleg meghalhat. Mert már fél éve, egy éve mindig benne volt a beszélgetéseinkben, amelyekben irodalomról, meg az ő írásairól meg a családról volt szó, ez a közvetlen fenyegetettség. Például az is szóba került, hogy milyen érzés a mentőautóban feküdni.

Ez már egy fölpuhultabb Hajnóczy volt. Lágýabb lelkű, akibe beszivárgott az erre való érzékenység, fogékonyság: halál, mentők, a test kiszolgáltatottsága – ez úgy benne volt már akkor.

Egyszer délután föl hívott telefonon a szerkesztőségben, ugyancsak ittas állapotban. Valami írásának a leadásáról vagy nem leadásáról volt szó. Eljutott hozzá, hogy szerkesztőségi értekezleten azt mondtam, hogy lehet, hogy az ő írása nem előremutató, de csak észre kellene venni már, hogy mennyivel brutálisan erősebb író, mint akik itt vannak. Erre jött ez a telefon, ami elég artikulálatlan volt. Lassan, hosszú szüneteket tartva beszélt. Valószínűleg az lehetett, hogy a másik oldalon ott volt a pohár, s amikor ivott, megállt. Lehet, hogy már nem is tudta, hogy telefonon beszél. Olyan volt, mint amikor a részeg emberek motyognak. Máskor leráztam volna, de most úgy gondoltam, hogy meg kell hallgatnom. Ez akkor számomra komoly erkölcsi kérdést jelentett. Egyszer csak nyögve, hosszú szünetekkel azt mondta: „Ti egészségesek vagytok, de mire mentek vele? Valamin nem tudtok elgondolkodni...” Hirtelen megfogalmazódott bennem, hogy igaza lehet: valami tényleg hiányzik belőlem-belőlünk, úgy általában az életünkben. Aztán, ahogy ez lenni szokott, egyre szokványosabb lett minden, és tovább nem folytattuk.

– *Hogyan értékelné kettejük kapcsolatát?*

– Fontos leszögezni azt, hogy mi soha nem voltunk közeli barátok. De mindenképpen volt valami véd- és dacszövetség köztünk. Ami az akkori irodalmi, fiatal írók közti kapcsolatban elég jelentős dolognak számított. Hajnóczy tökéletesen tisztában volt a saját idegenségével az akkori irodalomban. Nem is akart igazából beilleszkedni. Ám Hajnóczynak minden vadállatiassága meg szándékolt ősemberi kannibál magatartása mögött tulajdonképpen a legelső pillanattól kezdve tetten érhető volt egyfajta szeretetre vágyás meg társra vágyás. Akármennyire is elfojtotta ezt, az összes gorombaságában benne volt.

Biztosan sok rosszat mondtam róla, de ezzel együttvéve kedveltem. Azt is merném mondani, hogy szerettem. Nagyon érdekes, hogy az összes esettsége és a fizikai kiszolgáltatottsága meg az alkoholista állapotából adódó kellemetlenségek ellenére én végig érzékelttem benne az ép erkölcsű embert. Ami azt is jelenti, hogyha én valamiért bajba kerültem volna, akkor nem lett volna kétségem szólni neki, mert tudom, hogy akármilyen kutyaütő állapotban van, ő segít. Azt gondolom, mindezek benne voltak, tisztán érzékelhetően.

Jegyzetek:

- 1 Nem tudni, az egykori beszélgetőtársak e borzadalmas részletet honnan vették, mindenesetre az író fivére, Andrej Dosztojevszkij így emlékezik az 1839. június 8-án történt gyilkosságra:

„Apámat egy ízben kihozta a sodrából a parasztok valamilyen ügyetlensége – vagy olyasmi, amit ő ügyetlenségnek velt; kikelt magából és kiabálni kezdett az emberekkel. Egyikük, a legmerészebb, gorombán válaszolt, majd megijedt durvasága netáni következményeitől, és elordította magát: Gyertek, fiúk, végezzünk vele! Erre valamennyi paraszt, mind a tizenötön, rávetették magukat apámra, és egy perc alatt agyonverték.”

In: Bakcsi György: *Dosztojevszkij világa*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1971. 14. p.

Hajnóczy érdeklődése Dosztojevszkij sorsa és írásai iránt nyilvánvalóan belső indítástól, rokonérzésből fakadt, mely érzés egész életében elkísérte. Erre enged következtetni az íróval 1976-ban interjú készítő újságíró egy későbbi visszaemlékezésében:

„/.../ Ama riportban azt írtam róla: ahogy mentünk a Kossuth Lajos utcán, mintha egy Dosztojevszkij-hóst hallgatnék. Ma már sejtem, inkább Dosztojevszkij volt. Magyar Dosztojevszkij. Most is csak negyvenöt éves lenne.”

Marafkó László: *Dosztojevszkij a Kossuth Lajos utcán*. In: Magyar Nemzet, 1978. május 4. 4. p.

- 2 Módos Péter: *Element egy teherhordó*. Hajnóczy Péter halálára
In: ÉS, 1981. augusztus 15. 7. p.

- 3 A fizikai munka meghatározó élményvilága egyik legutolsó művében, a *Jézus menyasszonya* kisregényben ismét visszaköszön:

„A meztelen kezeid nem érezték, hogy a bőrödhöz fagy a téglá húszfokos hidegben, nem dolgoztál a szikvízgyárban, nem emelgetted a 60 kg-os ládákat, nem volt a kezeden dinamitrúd, amellyel sziklákat robbantottunk a kőbányában.”

In: *Hajnóczy Péter művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 514. p.

Ugyanakkor azonban az író – egy vele kapcsolatos riportban – határozottan visszautasítja a fizikai munka mindenfajta misztifikálását (nem vállalva magára az akkor favorizált munkásíró figuráját sem), s fizikaimunkás-létét egyfajta kikerülhetetlen szükségyszerűségnek fogja fel:

„/.../ Aki kétkezi munkával tartja el magát, s ír valami másfajtat, az furcsa. A kötetemhez – A fűtő című kötetéről van szó /Sz. Z./ – készült egy olyan címlaprajz, ami egy lapátot ábrázolt, mert ugye, a fűtő lapáttal dolgozik. Szerencsére nem ez került rá. No, ezt a lapátot kéri számon... /.../

Szerintem mindegy, hogy az ember mit csinál. Ha egybeesik a törekvéseivel, s ha föltételezi, hogy az emberek általa boldogabbak lesznek, akkor mindegy, hogy az fűtés vagy írás. Amit én végeztem, az kényszerűség. Az ember igényli, hogy valamit csináljon, s ezt én nem célnak, hanem eszköznek tekintem, hogy általa közelebb kerülhessek más emberekhez, közösséghez. De ezt a törekvést, nincs olyan pálya, ami meg ne adhatná.”

(M. L.) Marafkó László: *Hajnóczy, a lapátos ember*. In: Magyar Ifjúság, 1976/18. sz. 26. p.

További adalék, hogy jóval az író halála után a riport szerzője – visszaemlékezve a találkozás körülményeire és tanulságaira – szabadkozni kényszerül amiatt, hogy a cím – „szerkesztői önkényből” – az lett, ami (hisz az írás maga éppen a sematikus munkás-író-elképzelést cáfolja). Marafkó László ugyanakkor megjegyzi, hogy egykori riportja jelentőséggel bírt az írói önfelvállalás bonyolult folyamatában: „/.../ *Ama riport /.../ segített Hajnóczynak az önértelmezésben, az íróság vállalásában. Merthogy a fülszövegben ezt írja éppen a címadó elbeszélésről: A munka méltóságára gondolok elsősorban ennek az írásnak a kapcsán. Számomra ez a fölfedezés egyben esély és lehetőség, amelyet meg nem játszani nem áll módomban, amennyiben élni akarok.*” /Az „M” című kötet fülszövegéről van szó. – Sz. Z./

Marafkó László: *Dosztojevszkij a Kossuth Lajos utcán*. In: Magyar Nemzet, 1978. május 4. 4. p.

Fentiek szerint a vele kapcsolatos 1976-os riportot Hajnóczy vélhetőleg a maga szempontjából is jelentőséggel bírónak tartotta. (Nem túlzó tehát a riport szerzőjének ilyen irányú megállapítása.) Ezt igazolja, hogy e fülszöveg által már megidézett, 1977-ben megjelent második kötetének, az „M”-nek címadó elbeszélése elé az író e riportból választ idézetet – mottó gyanánt (ráadásul ezt a mottót az írás végéhez közeledve még egyszer egészében megismétli, majd két mondatot külön-külön is beidéz belőle):

„Ülök a kopott és füstös presszóban és várok.”

Aztán: „Magas, kissé hajlott férfi üget végig a külső termen, bekukkant. Amikor félig felállok, bizonyosak vagyunk egymásban. Ledobja a kabátját, gyűrött az arca. Mentegetőzik.”

In: *Hajnóczy Péter művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 235., 255., ill. 256. p.

- 4 „Egyébként az a kőműves a saját házát építette, és munka közben lett öngyilkos. Végtere is engedélyezheti magának, hogy kitalálja a kőműves módszerét. Két százas – tíz centiméter hosszú – szöveget vert a koponyájába, a mesteremberekre jellemző szaktudással; valószínűleg az egyik szöveget a szájában tartotta a fogai közt, míg a másikat komótos ütésekkel a homlokába kalapálta.”

A halál kilovagolt Perzsiából. In: *Hajnóczy Péter művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 273–274. p.

- 5 Nem tudni bizonyosan, miért állította Hajnóczy, hogy beadta az egyetemi jelentkezését, holott ez idő tájt még az érettségije se volt meg. Vélhetőleg ezzel is jelezni akarta, hogy őt e trógerlét ellenére is magasabb dolgok foglalkoztatják, illetőleg, hogy ő az ottani segéd munkások csapatában is az egyetemre várakozók közé tartozik.

A tények szerint Hajnóczy Péter csupán az itt megidézett időszaknál egy esztendővel később, 1962-ben szerzi meg érettségi bizonyítványát a budapesti Eötvös József Gimnáziumban. (Németh Marcell: *Hajnóczy Péter*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 1999. 166., 208. p.)

Arról nincs tudomásunk, hogy ezután valaha is egyetemre jelentkezett volna.

Az író középiskolás korszakáról további információkat egykori tanára, Vászolyi Erik ad, a vele folytatott beszélgetés alkalmával.

Szerdahelyi Zoltán: *A letépett vörös zászló*. Hajnóczy Péter író és Vaszolyi Erik nyelvész bírósági ügye, e ballépés negatív következményei és előrevivó folyamányai. In: Beszélő, 2009. január, 67. p.

6 Pomáz–Dolinai Munkaterápiás Intézet

„A Pomázi Munkaterápiás Intézet 1950. februárjában a 145/7/1950. N.T. számú határozatával alakult meg foglalkoztató intézetként. Eredetileg csak munkáltatásra hozták létre, később vált gyógyító intézménnyé. /.../ Az alapító okirat 1985. évi módosítása után a Munkaterápiás Intézet 3 telephellyel (Pomáz-Kiskovácsi, Pomáz-Dolina és Budakalász-Dunapart) közüzemi vállalként működött 1994-ig.”

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése (Gönczöl Katalin) OBH 2255/1996.

Témája (címe): *A betegek emberi és állampolgári jogainak érvényesülése a pszichiátriai fekvőbeteg-intézetekben és pszichiátriai otthonokban*

Forrás: www.obh.hu/allam/jelentes/199602255.rtf Letöltés dátuma: 2012. XI. 1.

7 Gáll István (1931–1982) József Attila- és Kossuth-díjas író. 1971-től haláláig az Új Írás munkatársa. Legismertebb műve: *A ménesgazda* című regénye (1976). Kovács András filmesítette meg 1978-ban. 1979-ben elnyerte a Locarnói Nemzetközi Filmfesztivál díját (Ernest Artaria Award) és Arany Medve-díjra jelölték a Berlini Nemzetközi Filmfesztiválon.

8 A már idézett riporter kérdésére Hajnóczy ennél megengedőbbnek mutatkozik:

„– Kortársaid, pályatársaid közül kiket kedvelsz?

– B. Nagy Lászlóval, amíg élt, jóban voltam. Sokat jelentettek nekem azok a beszélgetések, nem, nem az írásaimról, hanem csak úgy... Szabó István is nagy író volt... A mostaniak közül csak egy név: Dobai Péter.”

(M. L.) Marafkó László: *Hajnóczy, a lapátos ember*. In: Magyar Ifjúság, 1976/18. sz. 26. p.

9 Az ötvenes években a munkás, a paraszt, az értelmiség és a magánzók mellett létezett egy „x-es származású” megjelölés, ahová a „nép ellenségeit”, a régi rendszer híveit, vagyis minden megbízhatatlan egyént soroltak. Egyéb hátrányok mellett az x-es felmenőkkel bíró gyerekeknek kevesebb esélyük volt bejutni egyetemre.

Módos Péter édesapja Ludovikát végzett repülőtiszt (százados), anyai nagyapja, Pongrácz Elemér pedig arisztokrata származású író, költő volt. Hajnóczy Péter ennek tudtával mondta, amit mondott.

10 Göncz Árpád, Lowry magyar fordítója levélben ír erről: „Hajnóczy Péter /.../ Lowry Vulkán alattját alapkönyvnek ítélte. /.../ Malcolm Lowry és Hajnóczy Péter között irodalmi kapcsolat nem volt. Hajnóczy szerette Lowry-t, de /.../ az én fordításomban ismerte meg, és nem eredetiben. /.../ Rokonságukat életvitelük sajátossága és legbensőbb lényük hasonlósága indokolta.” /.../

In: Szerdahelyi Zoltán: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*, 99–100. p. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995.

11 Erről l. a *Válság* szerkesztőjével, Sükösd Mihály íróval folytatott beszélgetést.

In: Szerdahelyi Zoltán: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*, 19–21. p. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995.

12 Az író utolsó kötetében, a *Jézus menyasszonyában* megjelent „Ösztönző elem” című novelláról van szó, amely körül kialakult „helyzetről” Veress Miklós költő, a *Mozgó Világ* akkori főszerkesztője és Helle Mária, a folyóirat tördelőszerkesztője is beszámol.

In: Szerdahelyi Zoltán: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*, 45–46., ill. 70–71. p. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995.

- 13 „/.../ Végszó. *Síratni nem nehéz halott barátom. Temetni se könnyű, jó fiú! Tudtad, hogy tudom. Már azt is belátom, meghalni könnyebb, mint a háború. Ránk mi vár még és mi vár még magamra? Éjemben járok, álmatlanul forgok. Rágyújtanék, de néz a hullakamra. Néznek a büdös Vicsorgók, Vigyorgók. Válaszolj!, szólnak rám az ébredések. Reményed irgalmát csírázd át a Léten! Kérlek ásvány, növény, állatjelenések. Egy halál se győzhet a Világ-Reményen. Harap a puli-gyász. Visszaharapom! Marcangoljuk egymást. Ki győz? Én tudom!”*
Juhász Ferenc: *Hajnóczy és a halál*. In: Új Írás, 1981/9. sz. 63. p.
- 14 *A herceg című drámájába applikált orvosi zárójelentés bevezető mondata szerint: „Két év alatt mintegy 30 kg-ot gyarapodott testsúlya, alszárai duzzadtak, tompa praecordialis nyomást érez.”*
In: *Hajnóczy Péter művei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 672. p.
- 15 PEACHUM *„A nyomorúságnak az az ötféle alaptípusa, amelyik alkalmas az emberi szív megindítására. Minden egyes típus megpillantása olyan – természetével ellentétes – állapotot idéz elő az embernél, amikor hajlandó pénzt adni. A felszerelés: a közlekedés fejlődésének áldozata. A virgonc béna mindig derűs (bemutatja), örökké gondtalan, a hatás fokozására csonkolt karral. B. felszerelés: a haditechnika áldozata. A kellemetlen rángatózó, aki a járóelőket molesztálja, az undorkeltés a hatóereje (bemutatja), az undorító hatás kitüntetésekkel enyhítve. C. felszerelés: az ipari föllendülés áldozata. A szájalomra méltó vak, avagy a koldusművészet magasiskolája.”*
Bertold Brecht: *Koldusopera*. Első felvonás – Első jelenet
In: Magyar Elektronikus Könyvtár <http://mek.niif.hu/00300/00335/00335.htm> Letöltés dátuma: 2012. XI. 1.

Kabdebó Lóránt

Az év katartikus eseménye

Juhász Ferenc: A Pegazus istállóí

Túl vagyunk a könyvhéten, már lassan a feledés szintjén is. Eseményekkel nemigen kényeztetett az idei. Büszke és boldog vagyok, hogy Juhász Ferenc új verskötetéről már megjelenése előtt is röviden hírt adhattam.

Juhász Ferencről nehéz írni, esetében klasszikus a mérce: legjobb valahai versei. Átéltük az évtizedeket, történelem és költészet történetének változásait. Faggatom egy étellel időbról a legújabb költeményeket. Életünk végességével szembenézve annyi csalódás-számbevétel után, földi létünk szörnyűségeiben ismét és ismét megfürdetve fantáziáját, ugyanakkor beletekintve a vágyott teljességbe maradt-e ereje elrendezni költői világát, a létezésről felvett újabb látletét poétikailag megnyugtatóan felénk sugározni. Mint hajdan, 1956 reményekkel teljes őszén, ugyanolyan rajongással, epekedéssel olvasom-e a pusztulást számba vevő sorokból, képekből, jelenetekből egymásba szövődő újabb jelenéseket, mint *A szivárványszínű cethalat*, a *Fekete pávát*, és az akkor kivirágzó kötetet, *A virágok hatalmát*?

Juhász Ferenc mostani kötete nem csak egy hangsúlyosan jó könyv, a könyvhét katartikus eseménye, hanem a magyar irodalom folytonosságának bizonyítéka. Olyan kötet, amellyel szaporodott a magyar líra klasszikus teljesítményeinek a száma. Amikor egy újabb kötet az egész folyamatot áthangolja. Ugyanolyan megrendültséggel vettem kezembe *A Pegazus istállóí* című kötetet most, 2012 könyvhéten, mint tettem azt *A virágok hatalma* esetében 1956 kora őszén, első megjelent írásom fogalmazása idején. Akkor a versekbe kódolódott Bartók-közelség ébresztett rá a létezés nagy drámájában, az élet és halál váltakozásának ijesztő félelmetességében való megmerülésre. Juhász Ferenc mindenre rácsodálkozó szeme vezetett be a létezés csodájába. Fiatalok mindketten, életre készülők ebben az elmúlást is elélni taró világban.

Most ugyanezt a világot az Isten-közelség sugárzásában nyitotta ki előttem. Elgyönyörködöm a világ teljességében gyönyörködő szétekintéseiben, vele együtt keresve a kapcsolódást a láthatón-felfoghatón túli végtelennel. Rajongó búcsúzásra tekintek egy élet tapasztalatainak felgyűjtését, újraátélését szenvedélyes sodrású versekben összeolvasva, és keresem a folytatás evilági és ezen túli látomásait, vágyódásait. Balassi, Ady, a *Tücsökzene* Szabó Lőrincének Istenhez hanyatló árnyékában. Juhász Ferenc ezzel a kötetével ismét a legnagyobbak között jelenik meg. A legfontosabbakra kérdez rá, reménnyel telítetten. Boldog, hogy e föld emberi lakójaként élheti életét, gyönyörét élvezheti még a gyönyörre kevésbé méltatható életbeli jelenetekben is. És keresi helyét a teremtett világ Teremtőjével való kapcsolódásában. Ezt szeretem Juhász Ferenc költészetében. Egyik világot sem feledi – másikkért. Gyönyörre vágyik létezésünk mindegyik távlatában. Ember, aki arra teremtett, hogy csodálja a teremtmenyeket, a létezés milliószor milliárd alakját, és csodálkozásával vágyódjon mindennek értelme után.

Milyen feszítáv az 1956-os és a 2012-es kötetek között. Benne az elmuló huszadik század minden esendő problémája. Tragédiák sorozata: amelyeket Juhász Ferenc állandóan érzékelve igyekezett egyetemes költői rangra emelni. Amiről nem beszélhetett a maga konkrétóságában, azt a létezés elrendezett dramatiszálását átélve fogta látomásaiiba. Világok omlásáról, gigászok harcáról láttatott világpusztító történeteket. Egy olyan látást alakítva fogta fel a világot, mintha – próféták szavával – Isten mindent előre látása épülhetne versébe. Benne hagyva az embernek adott szabad akarat esélyességét. Mint Milton Istene, fájdalommal látja előre annak eljövételét, amit ő nem akar, amit károsnak érez magára a rosszul választó emberre nézve is. Szép lehetőségek keserves bukásai peregnek a költőben, versének szövegét papírra vetve. Ugyanakkor benne él ebben a költői előrelátásban az emberi szabad

akarát másik perspektívája is: az egyes ember önmagát felemelő ereje. Belelátatja Istene szemébe az örömet fakasztó léttényeket. Az ember életre tervezettségét. Azt, hogy ez a történelmében sorozatosan poklokot kiváltó ember, ha öntudata felébred benne, képes az Isten örömére tenni. A megváltottság részesévé tudja alakítani önmagát. Amit az emberiség közösen elrontott, azt magában visszajára képes fordítani az egyes ember. Mert az ember azért lett, hogy örülni tudjon létezésének, és örömet legyen képes okozni Teremtőjének is. A születés, a szeretkezés, az egymást gyámolítás (az új kötetben ez külön meghatározó látomásokat indít el verseiben) a romlandó anyagból ki tudja váltani a gyönyörűség nagyszerű jeleneteit. Ha a történelmében pusztulást vonzott is az emberiség, az ember személyes létezésében képes ennek a létezésnek a gyönyörét átélni. Nem menekülésként, hanem éppen hogy önmaga értékének tudatosításával, miként a Szent Ferenc-i gondolatban ez a gyönyörködés az isteni alkotás feletti öröm befogadása, és visszasugárzása Teremtőjének. A Passió és a Naphimnusz összeszövése lett Juhász Ferenc mostani kötete. A romlandóban felismeri a romolhatatlant. És ebbéli örömeiben megérzi, hogy a létezés minden egyes pillanata értelmessé alakítható. A mulandó, a pusztuló egyben a mulandóság, a pusztulás megállítása a tudatban. Költő esetében a szenvedélyesen átélt szöveg izzó poézisében.

Lehet-e ennél pontosabban fogalmazni, látomásba szóni önmagát egy huszadik századot megélt embernek: „ülök, mint még használt, sírkő-zsúfolt csillagos éjszakai fehér, rothadó fakereszt / tömegtébolyú öreg hegyi temetőben”? Tűzzel szentelt szájú próféta mondhat ily csodát emberi nyelven. Akinek „a csontváz-sovány hajdani Jövő-Ígéret” helyett maradt a „Megvénült Látomás”, de mint a címadó nagy ívű csoda végére a télben vacogó fonnyadt tehénben, megfogán a költészetben az álom, a soha el nem múló: „Es álmodik: eres hasában borjú, szívében Szent Tavasz!”

Új kötetében Juhász Ferenc legnagyobb színtjén formálódik minden egyes újabb és újabb mondat és kép. A vers kiteljesedését tökéletes összeillesztéssel szövő-alakító elemként a maga egésze figyelő varázserejével. Ha csak a címadó vers, *A Pegazus istállói avagy Óda a szemetesekhez* groteszk ellenanyagból épülő ember- és századlátomása és *A forró vérrrel telt selyemcsipkeserleg, avagy új Énekek Éneke a XXI. századból* című zsoltáros hangú, és egyben esendően segítséget váró szerelemvallomás a létezés elviselni segítő nagyszerű nőiséghez lenne a kötetben, már akkor is a XX. századra visszatekintő XXI. századi költészet klasszikus nyitódarabját ünnepelem benne. Újságában élő kötetet.

„Ó, Élet és Halál Szent Keveréke: / hit! Általad, mert veled hova kerültem én.” Ámul egy utazás távlatain, miközben felteszi költészete alapkérdését, szinte észrevétlen a Siratófalnál. Egy életen át ezer arcával harcol: ideológiától a létértelmezésig belefér minden. E jelben alakul-újul új kötete. És a beszéde otthonra találhat a huszonegyedik század vergődő-boldogságra vágyó emberében. Az én mai énemben mindenesetre ott visszhangzik.

Kossuth Kiadó, Budapest, 2012

Kelemen Lajos

Az érzékelés indokai

Győri László: A tisztaság akarása

Hivalkodásaikban az artistikum annyi furfangját és megrökönyödésre okot adó tendenciáját elővezették az óavantgárd elkötelezettjei, naivan, és persze oly nyakasan, mintha enélkül lélegezni sem tudtak volna. Leváltak mindenről, de annyi mindenhez ragaszkodtak – így kell lázadni, és meg nem semmisülve szolgálni a lázadást.

Közömbös világ, gyermeteg idők s magasra csapó szenvedély!

A végére már csak a kijátszások eludálása maradt. Érdekes, hogy ehhez képest egy klasszicista, aki az egyszerűség csóvját lengetve a tiszta, megfontolt alakzatok táborához toboroz, olykor százszor cselebbnek tetszik. Érzésanyag, finesz, csavaros észjárás csupán a kezdeti apropó egy klasszicista számára.

„És amit meg kéne / mérnie, magunk, / mutatja-e mérce, / hányadán vagyunk? (...) Jó mérce, minőség, / harmónia, kedv / kéne, hogy betöltsék / testemet-lelkemet. / / Naponta ne mérjem, / ami most vagyok, / tudatlanom, végem / rajtam is kifog.” Győri László, ki testnek és léleknek egyszerre igrice, kicsit vagabundus. S egy kicsinykét morózus is. Ámde öregesen sokat tud. Csengő, szép, klasszikus lekerekített éneke viszont nem egészen az, aminek elsőre hallatszík.

Mintha csak meghiggadt, megokosodott volna konok puritánságában. Annál mélyebb, kegyetlenebb. S hogyné volna meg benne az, ami mindig is a sajátja volt: a zörgő, zakatoló életet megajándékozni és korrigálni az írás valami külön zenéjével. Az ilyesmi mesteri kapacitást feltételez, készséget, a készítés biztos tudását. Nem erre emlékeztet-e már eleve az *ars*?

És az a művészet, ami kiáltóan kreált?

A szépség, amely egy esernyő és egy varrógép véletlen találkozásából születik egy boncasztalon, Lautréamont-nál, ez is respekálható? Mindenesetre alig meghökkentőbb, mint a szakadatlanul intelligens Valéry mondókája. A klasszicizmus, teszi le a garast Valéry, mindig egy megelőző romantikát feltételez. Rikíts, bonts rendet, s jövünk mi, klasszicisták, megfélemezendő a rendetlenséget. Fernandez azt állítja, a klasszicizmus az értelemre hagyatkozva érzi magát teljesnek. Játsszunk-e tovább? A romantika sok tekintetben túlnőtt a fékjein, s a dadaizmusban fajult el, eléggé nivótlanul. Akárhogyan nézzük is, a klasszika, ha győzelem, egyénileg az; de ami a fő: nincs még egy költői iskola, amit annyiszor visszacsináltak volna, mint éppen ezt. Holott a klasszicistának, ennek a harmonikus radikális fajtának egyik fő-fő punktuma az ismétlés. Náluk a más: nemegyszer ugyanaz.

A tisztaság akarása – ez sem először leszakított gyümölcse a józan észnek. De állásfoglalás, morál és színvallás a vérmérsékletéről. Véleményfoglalás amellet, hogy akármilyen ésszerű vagy rejtélyes formálódás szülte is a világ, nem alaktalan anyag, ami pusztán csak az érzékelés révén nyer realitást, ahogyan a szimbolisták emlegetik. „A létrejövétel filmlassú növényként / olyan boldog, légiés érkezés, / hogy eleve benne a reménység” – kalkulálható kimeríthetetlenebb realitás? Az ember a reményeit mérlegelve, még ha hangosan nemet mond is, bízik.

Akármilyen keringés, tánc a világ, akármilyen fölséges vagy egyenesen barbár jelenség, nyomor vagy gyönyör, van egy bizonyos tisztán kivehető nehézkedése. Látták, írnak róla, tehát létezik az óceán. Kíváncsiskodnak utána, s megverselik, tehát létezik a misztérium. Talpunk alatt a szárazulat.

S alig képzelhető nagyobb, borzongatóbb élvezet, mint a banalitásokban felfedezni e monumentumokat. Néha egy önkéntelen érintés, egy félmosoly és egy hívó tekintet szintézise nehezedik leginkább a szívünkre. Győri László például a közelmúlt lírájának egyik legérzékibb, legizgatóbban erotikus versét írta meg: tudva és kihasználva, hogy az elegancia és a visszafogottság alkalmasint több

forráságot fakaszt a verbális önkívületnél, pláne, ha az elkapott látvány privát vonatkozásokat is rejt. „Milyen szép az arca! Tartó nélküli mellei / meg se rezzenek még, / de serken, igyekszik már a szem elé sejlenni / a kész nőiesség. (...) A vele egyidős fiú olyan szépségek látta / azt a régi fruskát, / mint az az öreg, aki ma reggel, hiába, / látni most se lustább.” (A fruska)

Ha ez a sallangtalan dikció valóban egy új klasszika, ciklikus jellege legalábbis az alapmateriában, a nyelvben tüstént megnyilvánul – Eliot tehát megint jelentőséggel teljes. Tőle tudjuk ugyanis, hogy nincs magasrendű erkölcs, ha nincs hozzá érett nyelv. A tisztaság akarásának e tekintetben beszél a garanciája: egy bő szókinccsű, makulátlan szolgálatra fogott nyelvezet szuggerálja, s nem kell erőlködni, hogy elhiggyük: kín, keserűség, elengedtség, napi lőtás-futás; az életnek az élése és nézése – minden kicsiség, nagyság, törvényszerűség és véletlen: eredeti forrása a versnek. *Dióverés, Artézi kút, Csavarmenet, Zugliget, A Hungária kávéház, Vadaskert, Esernyő, Karszék*. Ha munka, jelenség, tárgy, objektum valóban tanúságtevést, spiritualitást, esztétikumot bújtat, a költői hivatalban tanácsos Ágostonná válni, hinni, hogy „Minden látható teremtményben van valami rejtett...”

Győri nemigen árulkodik olyasmiről, hogy érzékfölötti esszenciáktól mámorosodna. De akárhogy csűrjük-csavarjuk is, a tárgy mellett a titok a másik ősalak. S egy kvalitás nem fog lemondani róla, hogy kapcsolatot találjon a rejtettel.

„Fölkapcsolta a lámpát, / egy kicsit olvasott, / esténként visszavárták / a zizegő lapok. / / Mindig csak részletekben / olvasta a regényt, / pihent a végtelenben, / mire végére ért. / / Nem bírt egésze törni, / de minden részlete / heroikus volt, hősi / töredék élete.” (Horizont) Íme, a töredékről felismerhető modernista, aki ezek szerint a klasszicitásból oly mezőkre is átjár, ahol semmilyen stíl, semmilyen interpretálás nem veheti el, hogy a versnek kihasználhatatlan része a szimbólum. S noha lényegi feltétel, csakis a műből megszületve életképes. De akkor hatalmas kar dolgozik vele. „Sorról sorra élek, bukdácsolok, / a vers, a beszoág, a térd elkopott. / De talán sebesen, hirtelen, / kezes csínnyel lekerekíthetem. / / Mert van még mit lekerekíteni. / Idenéznek a vers csillagai. / Shakespeare, Hölderlin, Rilke idenez: / kerekítsük, ami még nem egész.” (Alkalm)

Látjuk, ha töredékes is, nem kicsi lélektartomány Győri Lászlóé. Szemünk előtt fejt meg s bírja szóra a pillanatnyit és az esetlegest. Szemünk előtt kapcsolja össze test és gondolat emlékezetét. Verse néha minthogyha riport volna, leír, színez, beszámol, holott eközben már javában korrespondeál, a költészet szintetizáló szerepéről álmodik. Lényében kedélyesen, de konokul zenél a meggyőződés, hogy a fizikai élet nem egyetlen változata a létezésnek. „Ha beszélni kezd, / egy időben hátra és előre szól. / Rejtvény és kereszt.” Ez ő: jószerivel csakis a klasszikus szugesztíóhoz nyúl. Igaz: képei tárgyi, természeti eredetűek, de nem tudja, nyilván nem is szándékozik tagadni, hogy a köznap jelenségekhez és kultúrához ragaszkodó költészet határfái is metafizikai csemetékből hajtanak. Amúgy példák tucatjain mutatta már, hogyan kerül alulra az érzés a versben; s fölébe a gondolat. „Nem lát és beszélni se tud. / Nézed, és látod, elaludt. / Mi őrt? Csak egy puszta zug. / Őszinte minden és hazug. / A malom öröl, egyre zúg. / Néma lesz minden földi út.” A dolgot ugyan a fonákjánál megragadva, de itt is az érzékelés indokait hangsúlyozza. „a világ / annyira tág” – úgy bizony: pontosan ezt kellene valahogy megoldani!

A kitágított tárgyszerűség átszellemítése, a formai tökéletesség igénye, a mindennapokból nem mindennapi titkok kipécézése: csupa efféle ismérv azonosítja a költőt, aki *A régi ház* tanúsága szerint „klasszikus fogalmak gyűrt hulladékán” iramodik. A klasszicizmus elől inal tehát? Persze: majdnem egészen mindegy, hogy rögtönzött alakzatokban vagy a régi szép idők formáit kölcsönözve gondolja végig az ember, „hogy a fölépcső / vagy a melléklépcső” juttatja-e fölfelé.

Iszkolva, kilépvé: hova is tart Győri László?

Hazafelé tart, oda, „ahol a szabadságnak még most is értelme van.”

Ez is egy akará. Sőt: most fedi fel igazi értelmét a tisztaság akarása; hogy nemcsak morál, hanem helymeghatározás is.

(Napkút Kiadó, Budapest, 2012)

Svéd Bence

Jönnek az „Új Undokak”

Gerőcs Péter: Tárgyak

Korántsem kell félni a kortárs magyar prózát az utánpótláshiánytól. Szemünk előtt érik be egy tehetséges, ifjú írónemzedék, amely már nem kíván a klasszikus kánonnal parolázni, igyekszik a saját útját járva minél messzebb táncolni a kályhától. Gerőcs Péter második kötete e tánc lépéseit kívánja bemutatni, ám közben folyton-folyvást elvétí a koreográfiát.

Nem kapkod, nem furakszik, neve mégis sok helyről ismerős lehet az utóbbi időben. Legutóbb az idei Európai Elsőkönyvesek Fesztiválján képviselte hazánkat *Zombor és a világ* című kötetével, előtte pedig méltatlanul szolid szakmai visszhangot kiváltó filmet készített másodmagával az irodalmi mér-földkőnek számító Mészöly Miklósról. Nem véletlen, hogy éppen róla forgattak portrét, hiszen Gerőcs írásait mélységesen átítatja a mészölyi írástechnika. A *Tárgyak* nagy része e szikár szerkezet mintájára készült, s ha most elkezdeném felsorolni Mészöly stílusának jellegzetességeit, azonnal Gerőcs Péterre ismernék. A mészölyi vonal ráadásul olyannyira erős, hogy még stílusimitációt is megkísérel a szerző egy ál-Mészöly-szöveg formájában. Vannak itt ugyanis talált és saját tárgyak egyaránt, erre a két ciklusra bomlik az összesen tizenegy írást tartalmazó kötet. Az első egység, a *Talált tárgyak* valódi bravúrral, irodalomtörténeti pimaszsággal indít, ám az *Egy talált tárgy megtisztogatása* cím ezúttal nem Tandorihoz, hanem Weöres Sándorhoz kötődik. A gondosan megírt áltanulmány egy elveszett, és nemrég előkerült kritikát ismertet a valójában Weöres által írt Lónyai Erzsébet-kötetről, miközben színvonalas paródiáját adja a reformkor körülményes nyelvezetének. A *Psyché*-recenziót egy bizonyos Bórhos Katinkának tulajdonítja a szerző, s hogy a fikcióból vibráló valóság legyen, megtagadja Weöres Sándortól e verseket, s őt csak mint közreadót említi. Ügyesen facsarja a már amúgy is nyakatekert alapötletet, s mindent kihoz, mi benne szendereg. Az írás végére annyi áttétlen keresztül burjánzik az alteregójáték, hogy végképp elveszíti minden bizonyosságát a naiv olvasó. Gerőcs könyvéhez ugyanis masszív irodalomelméleti alapismeretre van szükség. Nem elég a felszínes olvasottság, hogy megért-sük, mitől működőképesek ezek a szövegek. Megfelelő felkészültség nélkül nem érdemes belevágni, hiszen minden humorforrása oda, ráadásul könnyen valósnak vélhetjük a meggyőzően megkomponált dezinformációkat. Ezzel azonban nem dicsérni jöttem, hiszen a kötet legszembetűnőbb gyöngesége éppen belterjességéből adódik. Az íróknak írt irodalom ugyanis nemcsak unalmas és bárgyú, de szánalmas is. (Bőven kifejtette ezt már Térey János *Házunk tája* című írásában mintegy tizenhat évvel ezelőtt. A helyzet azóta mit sem változott.) Gerőcsnél megcsillan az újítás, a jelenség kifigurázásának szándéka, ám végül önnön csapdája nyeli el. A könyv legjobban sikerült írása, a *Psyché*-recenzió után ugyanis fokozatos, de megbízható dekadencia jellemzi a kötetet.

Bár szintén a stílusimitációval játszik, a *Talált tárgyak* ciklus második egysége jóval gyengébb, mint társa. Noha az alapötlet itt is elég masszív, mégsem sikerült kellőképp kihasználni annak lehetőségeit. A leírtak szerint az elbeszélő egy idősebb irodalmár papírjai közt ráakad egy eddig ismeretlen Mészöly- és egy szintén publikálatlan Márton László-kéziratra, melyek egy paksamétában, egyazon lapok átellenes oldalain, egymásnak fejjel lefelé olvashatók. Ám a kézirat hiányos: az egyik írás eleje, a másik írás vége hiányzik. A két novellát olvasva azonban azzal kell szembesülnünk, hogy ez az ötlet valójában kijátszatlan marad – különösebb dramaturgiai szerepet nem kap egyik történetben sem. Nincs hiányérzetünk, a történetek – már amennyire lehetséges – világosak. A két szöveget ugyanis eleve jellemzi az elhallgatás, a töredezettség. Ugyanakkor egészen utánaozza mind Mészöly Miklós, mind pedig Márton László szövegvilágát, ami nem csoda, hiszen 2004-ben megnyerte az Ulpius Íróiskola pályázatát, melynek folyományaként Márton Lászlóval egyfajta mester-tanítvány viszony

alakult ki, melyből Geröcs Péter azóta sem tudott kiszabadulni. Itt kezdődött írói pályája, és itt meg is torpant. Márton László végigkíséri eddigi útját, ám míg a *Zombor és a világ* szövegei elsősorban órá emlékeztettek, itt már jóval szélesebb a regiszter. Mészölyön és Mártonon kívül többek közt Hrabal, Kafka, Esterházy, vagy éppen Ottlik Géza stílusát véljük felfedezni. Sokan jelen vannak itt, kivéve magát Geröcs Pétert. A kötet második fele ugyanis – mely a *Saját tárgyak* címet viseli – igencsak csalóka. Ebben a kilenc novellában éppúgy nincs meg a saját hang, mint a *Talált tárgyak* esetében. Ám míg ott vállaltan komikus és lenyűgöző a stílusgyakorlat, itt már szegényes és elkésítő mások mintáinak másolása.

A legtöbb novella továbbra is Mészöly és/vagy Márton László hatása alatt íródott. A *Sehol atyám* egyenesen a *Saulust* juttatja eszünkbe, de például a *Lecsókolomozott* című történet – igaz, a mottó által jelölve vállaltan – Esterházy stílusjegyeit hordozza magán. Valójában az egyetlen igazán értékelhető szöveg az *Így már sokkal jobb!* című groteszk novella, mely Prága méhének két gyümölcsét, Kafkát és Hrabalt idézi meg, jobban mondva kettejük stílusjegyeit vegyíti egyetlen történetben.

A bennfentesség, melytől Geröcs igen nehezen tud elszakadni, nemcsak a nagy irodalmi alakok követésében mutatkozik meg, de az írások motívumaiban is tetten érhető. Gyakran szerepeltet irodalommal, művészettel foglalkozó, vagy valamiképpen ahhoz kötődő karaktereket (*Kiflivég, Plágium*), vagy éppen kifejezetten elitista műveket említ, épít be a szövegbe (Arisztotelész *Poétikája* két történetben is előkerül). A műértő monopolhelyzete ez, ahonnan mindenki lenézhető, aki nem érti és értékeli azt, amit ő. Ráadásul ami Esterházyknak és pályatársainak még jól áll, az nála megfáradt utáztat lesz csupán, és ez a kötet legsajnálatosabb pontja. Geröcs ugyanis kiváló stilisztá, mindenfajta önállóság nélkül. Mintha még mindig az Ulpius Íróiskola nyertese, Márton László tanítványa volna. Képtelen elengedni mestere kezét, és biztonságérzet nélkül írni. Pedig Geröcs Péter ott áll már, repülésre készen, csak el kéne gúszkodnia, hogy élvezhesse a szabadesést.

(*Scolar, 2012*)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

NYOMDA KFT. KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.